

«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱ»
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱՅԻ
ԻՐԱՎԱԲԱՆ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

«ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ»

ԻՐԱՎԱԲԱՆ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ 1-ԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ
ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Երևան - 2005

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ	3
2	
ՆԱԽԱԲԱՆ	3

ՆՈՐԱ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	4
1. ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	5
2. ԴԱՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	7
Օգտագործված գրականության ցանկ	10

ԱՆԻ ԴԱՐԱԶՅԱՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	11
1. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ	11
2. ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՑՈՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	12
3. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԸ	13
4. ՕՐԵՆՍԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	13
5. ԳՈՐԾԱԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	14
6. ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	14
7. ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄԸ	15
8. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՈՒՆՈՒՄԸ, ՓՈՓՈԽՈՒՄԸ ԵՎ ՀԱՆՐԱՔՎԵՆ	16
9. ԱՆՑՈՒՄԱՅԻՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ	16
ԵԶՐԱՓՈՎԿԻՉ ՄԱՍ	16
Օգտագործված գրականություն	17

ՏԻԳՐԱՆ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	18
ՆԿԱՐԱԳՐԱԿԱՆ ՄԱՍ	19
1. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ	19
2. ՍԱՐԴՈՒ	20
3. ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ	22
4. ՕՐԵՆՍԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	23
5. ԳՈՐԾԱԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	24
6. ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՎՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	25
7. ՄՈՒՆԻՑԻՊԱԼ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ	27
ԵԶՐԱՓՈՎԿԻՉ	28
Օգտագործված	28

ՏԻՐԱՅՐ ԿԱՐԱԶԱՐՅԱՆ

1. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	30
-----------------------	----

2. ՆԿԱՐԱԳԱՐԱԿԱՆ ՄԱՍ	30
3. ԵԶՐԱՓՈՎԿԻՉ ՄԱՍ	37
Օգտագործված գրականություն	38

ՍՈՆԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

1. ԱՌԱՋԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՔԱՅԼԵՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՉԵՌՔ ԲԵՐՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ	39
2. ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԸ	41
Օգտագործված գրականության ցանկ	46

ՆԱԽԱԲԱՆ

Հայաստանը կրկին թևակոխել է սահմանադրական գործընթացների ակտիվ փուլ: Եթե հետադարձ հայացք գցենք մեր երկրի պատմությանը անկախությունից ի վեր, ապա կնկատենք, որ չնչին բացառություններով հանդերձ գրեթե չեն դադարել այդ գործընթացները: 1995թ.-ին գործող Սահմանադրության բարեփոխումներին ուղղված գործընթացները փոփոխական ակտիվությամբ սկսվեցին 1998թ.-ին: Բարեփոխումների այդ գործընթացն իր գագաթնակետին հասավ 2003թ.-ին՝ դրվելով հանրաքվեի: Առաջարկվող փոփոխությունները հանրաքվեի արդյունքում մերժվելուց հետո սահմանադրական բարեփոխումների գործընթացը չընդհատվեց: Ներկայումս շրջանառվում է սահմանադրական բարեփոխումների երեք փաթեթ՝ ներկայացված տարբեր քաղաքական ուժերի կողմից:

Հայաստանի երիտասարդ իրավաբանների ասոցիացիայի Իրավաբան ուսանողների բաժանմունքը, նպատակ ունենալով մեծացնել ընթացող սահմանադրական գործընթացների իրապարակայնությունը և մասնագիտական տարբեր խմբերի ներգրավվածությունը, առաջարկված նախագծերի շուրջ ծավալեց բանավեճ կազմակերպելով ուսանողական գիտաժողով «Սահմանադրական բարեփոխումները Հայաստանի Հանրապետությունում» թեմայով: Գիտաժողովի կազմակերպմանը ներգրավվեց նաև Հայաստանի երիտասարդ իրավաբանների ասոցիացիան և Հայաստանի իրավաբանական հիմնադրամը, իսկ աջակցողների թվում էին Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության Կենտրոնական Եվրոպայի և Եվրասիայի իրավական նախաձեռնության Հայաստանի գրասենյակը և «Բուկինիստ» գրատունը:

Գիտաժողովին իրենց մասնակցությունը բերեցին Հայաստանում գործող տարբեր բուհերի իրավաբանական ֆակուլտետների մի շարք ուսանողներ: Գրավոր փուլի 5 լավագույն զեկույցների հեղինակները, նախապես սահմանված կանոնների համաձայն, իրավունք ստացան մասնակցելու գիտաժողովի եզրափակիչ՝ բանավոր փուլին, որը տեղի ունեցավ 2004թ.-ի նոյեմբերի 25-ին Երևանում՝ Թեքեյան կենտրոնում: Գիտաժողովի հաղթող ճանաչվեց ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի մագիստրատուրայի առաջին կուրսի ուսանողուհի Նորա Կարապետյանը, իսկ Հայաստանում Ֆրանսիական համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի երրորդ կուրսի ուսանողուհի Անի Ղարաջյանը հաղթեց բանավոր փուլում: «Հրաշյա Աճառյան» համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի չորրորդ կուրսի ուսանող Խաչիկ Հարությունյանն արժանացավ հատուկ մրցանակի իր գրավոր զեկույցում ներկայացրած հետաքրքիր գաղափարների համար:

Սույն գրքույկում զետեղվել են գիտաժողովի լավագույն հինգ զեկույցները՝ ներկայացված ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի ուսանողներ Նորա Կարապետյանի, Տիգրան Ավետիսյանի, Տիրայր Վարդազարյանի, Հայաստանում Ֆրանսիական համալսարանի ուսանող Անի Ղարաջյանի և Կառավարման ակադեմիայի ուսանող Սոնա Հարությունյանի կողմից:

Իրավաբան ուսանողների ակտիվ մասնակցությունը գիտաժողովին հիմք է տալիս հուսալու, որ նրանք հետագայում ևս գործնական հետաքրքրություն և մասնակցություն կցուցաբերեն Հայաստանում ընթացող իրավական բարեփոխումներին և իրավունքի գերակայության վրա հիմնված պետության կերտման գործին:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Այսօր մեր պետությունը փորձում է դառնալ եվրոպական ընտանիքի լիարժեք անդամ, իսկ դրա համար անհրաժեշտ է համապատասխանել այն չափանիշներին, որոնք ներկայացվում են ՀՀ-ին: Չափանիշներից մեկն էլ ներպետական օրենսդրությունն է:

Յուրաքանչյուր պետության օրենսդրության հիմքը նրա Սահմանադրությունն է: Սահմանադրությունը բարձրագույն իրավաբանական ուժով օժտված իրավական ակտ է, հիմնական օրենք, պետականության, հայտնի իմաստով նաև՝ ամբողջությամբ վերցված հասարակության յուրօրինակ հատկանիշը: Սահմանադրությունը պետական և հասարակական կյանքի իրավաբանական հիմքն է, իրավունքի ազգային համակարգի գլխավոր աղբյուրը, օրինականության, իրավակարգի և իշխանության ինստիտուտների կայունության երաշխիք¹:

Սահմանադրությունը այն հիմնաքարն է, որի վրա կառուցվում է ամբողջ իրավական համակարգը, Սահմանադրությունն է, որ կանխորոշում է տվյալ պետության իրավական համակարգի բնույթն ու էությունը, դրա զարգացումը:

ՀՀ Սահմանադրությունն ընդունվել է 1995թ-ին: ՀՀ Սահմանադրության հիմքում դրված են ժողովրդավարական սկզբունքներ, այն արտացոլում է մեր հասարակության և պետականության զարգացման միանգամայն նոր փուլ, ամրագրում սահմանադրական կարգերի նոր հիմքերը:

ՀՀ Սահմանադրությունը ամրագրում է երկրի սահմանադրական կարգի, քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների մասին նորմեր, պետական մարմինների առանձին տեսակների իրավական վիճակի, նրանց փոխհարաբերությունների, Սահմանադրության ընդունման և փոփոխման կարգի մասին նորմեր:

ՀՀ Սահմանադրության ընդունումը մի մեծ քայլ էր դեպի իրավական, ժողովրդավարական պետություն: Այս Սահմանադրությունն առաջինն է մեր նորանկախ III հանրապետության պատմության մեջ և իր մեջ ներառում է առաջադիմական բազմաթիվ տարրեր. դրա հիմքում դրված են ժողովրդավարական սկզբունքներ:

ՀՀ նոր Սահմանադրության կառուցվածքն ու բովանդակությունը պայմանավորել են մարդու իրավունքների, քաղաքացիական հասարակության, իրավական պետության, իշխանության տարանջատման գաղափարները: Դրա հիմքում՝ որպես ելակետ դրված են անձի իրավունքների ու ազատությունների, մարդու հիմնական իրավունքների միջազգային ստանդարտները: Սակայն չպետք է մոռանալ այն ժամանակաշրջանը, երբ ընդունվել է ՀՀ Սահմանադրությունը: Այդ ժամանակ երկիրը գտնվում էր բարդ քաղաքական, տնտեսական, սոցիալ-հոգեբանական իրավիճակում և դա չէր կարող իր որոշակի ազդեցությունը չունենալ երկրում կատարվող իրադարձությունների, այդ թվում՝ Սահմանադրության վրա, քանի որ յուրաքանչյուր նոր Սահմանադրություն արտացոլում է երկրում առկա պատմական իրադրությունը, հասարակական պահանջմունքները, տարբեր սոցիալական խմբերի շահերը: Նույնը վերաբերում է նաև 1995թ. Սահմանադրությանը: Լինելով առաջինը մեր նորանկախ հանրապետության պատմության մեջ՝ ինչպես նաև՝ իր վրա կրելով ընդունման ժամանակաշրջանի ազդեցությունը, ՀՀ Սահմանադրությունը չէր կարող կատարյալ լինել և զերծ լինել թերություններից: Անցած 9 տարիները վեր հանեցին Սահմանադրության ինչպես առավելությունները, այնպես էլ թերությունները, և այսօր, կապված մեր պետության զարգացման և եվրոպական կառույցների ներկայացրած պահանջների հետ, հասունացել է ՀՀ Սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելու անհրաժեշտությունը:

Մեր Սահմանադրությունը դասվում է «կոշտ» Սահմանադրությունների թվին, և կատարվող փոփոխությունները պետք է հավակնեն վերջնական լինելու: Դրանք պետք է առավելագույնս ապահովեն Սահմանադրության կայունությունը, և չպետք է ստեղծվի այնպիսի արատավոր պրակտիկա, որ յուրաքանչյուր իշխանափոխություն իր հետ բերի նաև սահմանադրական փոփոխություններ: Հիմնական օրենքը ստեղծվում է երկարատև ժամանակաշրջանի համար: Դրանում կատարվող ամեն մի փոփոխություն առաջ է բերում փոփոխություններ իրավական համակարգում: Սահմանադրության կայունությունը իրավական համակարգի ներդաշնակ գործելու պայմաններից է, և Սահմանադրության հողվածների հաճախակի փոփոխությունները ծայրահեղ անցանկալի են: Պետության հիմնական օրենքը պետք է այնպես կառուցված լինի, որ այնտեղ իրենց արտացոլումը գտնեն հասարակության, քաղաքացու և պետության փոխհարաբերությունների հիմքերը կազմող հիմնարար, անանց նշանակություն ունեցող սկզբունքներ: Դրա համար անհրաժեշտ է Սահմանադրության մեջ ամրագրել այնպիսի դրույթներ, որոնք

¹ Խաչատրյան Հ.Մ., ՀՀ առաջին Սահմանադրությունը, Երևան, 1997, էջ 5

անկախ հասարակական զարգացումներից ու քաղաքական, տնտեսական իրավիճակի փոփոխություններից՝ լինեն արդիական և գործեն արդյունավետ: Սահմանադրությունը պետք է ամրագրի առավել կարևոր, հիմնարար իրավական դրույթները, որոնք ելակետային և որոշիչ են իրավունքի առանձին ճյուղերի համար, և խուսափի այնպիսի հասարակական հարաբերությունների կարգավորումից, որոնք իրենց էությանը մշտափոփոխ են, սահմանադրական կարգավորման հիմնահարցեր չեն, և կարելի է հաջողությամբ կարգավորել ընթացիկ օրենսդրությամբ:

Սահմանադրական կայունության հնարավոր լինելը ապացուցում է ԱՄՆ սահմանադրական պրակտիկան:

Այսօր մշակվել և հանրության դատին են ներկայացվել սահմանադրական փոփոխությունների 3 փաթեթներ՝ ՄԱԿ կուսակցության, իշխող քաղաքական կուալիցիայի, «Ազգային ժողովրդավարների դաշինք» կուսակցության կողմից: Դեռևս պարզ չէ, թե որ նախագիծն է դրվելու հանրաքվեի, և կարծանանա՞ այն արդյոք հասարակության հավանությանը, թե՞ նրան «կծպտա» նախորդ բարեփոխումների նախագծի բախտը, այնուհանդերձ, պետք է նշել, որ շրջանառության մեջ դրված բոլոր նախագծերն էլ ամրագրում են հիմնարար արժեքներ, անդրադառնում մարդու իրավունքներին, փոփոխություններ նախատեսում պետական մարմինների համակարգում, իշխանության առանձին թևերի լիազորությունների մեջ: Ակնհայտ է, որ այս բոլոր հարցերին անդրադառնալ գիտական հողվածի սահմաններում, ապահովելով պատշաճ մակարդակ, անհնար է: Գիտակցելով այս հանգամանքը՝ մենք գերադասում ենք մեր ուշադրությունը սևեռել միայն դատական իշխանության և դրա իրականացման սկզբունքների վրա: Կփորձենք ընդգծել այն առաջադիմական գաղափարները, որոնք տեղ են գտել նախագծերում և վեր հանել այն դրույթները, որոնք ընդունվելու դեպքում հնարավոր է, որ բացասական ազդեցություն ունենան: Մենք չենք անդրադառնա նաև սահմանադրական դատարանին (թեև նա էլ է դատական իշխանություն իրականացնում), քանի որ Սահմանադրական դատարանը և սահմանադրական արդարադատությունը խիստ առանձնահատուկ են և միայն այս հարցի շուրջ կարելի է առանձին հողված գրել:

Ընդհանուր առմամբ, պետք է նշել, որ 3 նախագծերն էլ ունեն իրենց թերի և լավ կողմերը, ուստի, կարծում ենք, լավագույն տարբերակը կլիներ միավորել 3 նախագծերի առավել հաջողված առաջարկությունները և խուսափել առանձին թերություններից: Սա այնքան էլ դժվար խնդիր չէ, քանի որ առաջին 3 նախագծերի հիմքում ընկած գաղափարները միմյանցից էականորեն չեն տարբերվում, երկրորդ՝ 3 նախագծերն էլ նախընտրում են կառավարման գրեթե նույնական համակարգ. նույնն են պետական իշխանության հիմքում ընկած հիմնական սկզբունքները, և երրորդ՝ 3 նախագծերն էլ հետապնդում են մի նպատակ՝ բարելավել Սահմանադրությունը, այն լիարժեքորեն ներդաշնակեցնել հասարակական զարգացմանը, ժողովրդավարական գործընթացներին և արձագանքել համամարդկային ձեռքբերումներին:

1. ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ՄԱՅՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Մեր կողմից հենց դատական իշխանությանը անդրադառնալը պայմանավորված է նրանով, որ նախ՝ մարդու իրավունքների առավելագույն սահմանափակումներ հնարավոր են հենց այս ոլորտում, և առանձնահատուկ կարևորություն են ստանում դրանց սահմանադրաիրավական երաշխիքները, երկրորդ՝ հենց դատական իշխանության իրականացումից է մեծապես կախված պատժի անխուսափելիության սկզբունքի իրացումը, որն անդրադառնում է հանցավորությունից՝ հասարակությանն ամենամեծ վնաս հասցնող արարքներից հասարակության պաշտպանվածության և դրա արդյունքում՝ հասարակությունում իրավակարգի պահպանման վրա: Հանցագործության կանխման արդյունավետությունը կախված է ոչ թե պատժի դաժանությունից, այլ դրա անխուսափելիությունից², ինչը հնարավոր է բացառապես անկախ և ուժեղ դատական իշխանության առկայության պայմաններում, բացի այդ՝ դատական իշխանության անկախությունը տվյալ երկրի ժողովրդավական լինելու չափանիշներից մեկն է, և, վերջապես, կայացած դատական համակարգն է այն զսպաշապիկը, որը թույլ չի տալիս պետական մարմիններին իրենց գործունեության ընթացքում դուրս գալ իրավունքի սահմաններից: Այն հանգամանքը, որ քաղաքացիները, նրանց կազմավորումները և միավորումները, բոլոր պետական և մունիցիպալ մարմինները, ինքը՝ պետությունը՝ ի դեմս իշխանության և կառավարման բարձրագույն մարմինների, պարտավոր են կատարել դատարանների որոշումները³, արդեն խոսում է դատական իշխանության յուրահատուկ, մյուսներից էականորեն տարբերվող դերի մասին:

Սահմանադրական փոփոխությունների հիմնավորումներում նշվում է. «Նոր մոտեցումներ են պահանջում դատական իշխանության անկախության և համակարգային ամբողջականության

²Беккариа Ч.О. О преступлениях и наказаниях, М.,1939, էջ 308-309

³ Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов. Под ред. М. В. Баглая, М.,1999, էջ 329

սահմանադրական երաշխիքներն ապահովելու հիմնահարցերը: Սահմանադրորեն պետք է երաշխավորվի դատական իշխանության իրական անկախությունը» (ՄԱԿ կուսակցություն), իսկ մյուս տարբերակի (իշխող քաղաքական կոալիցիա) հեղինակները՝ որպես իրենց տարբերակի առավելություն, նշում են, որ իրենց կողմից առաջարկվող փոփոխությունները սահմանում են գործուն մեխանիզմներ՝ դատական իշխանության անկախության և անաչառության ապահովման ուղղությամբ:

Ի տարբերություն վերը նշված տարբերակների՝ որոնք առանձնահատուկ ուշադրություն են դարձրել դատական իշխանությանը՝ «Ազգային ժողովրդավարների դաշինքը» Սահմանադրության «Դատական իշխանություն» և դրան իր որոշակի դրույթներով առնչվող «Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները» գլուխներում փոփոխություններ չի նախատեսել (զուցե գտնելով, որ ՀՀ դատական համակարգը կատարյալ է և փոփոխությունների կարիք չի զգում, իսկ Սահմանադրության II գլուխն անթերի, սպառնիչ, պատշաճ է կարգավորում մարդու իրավունքներին առնչվող հարաբերությունները):

Մենք կանդորադառնանք մարդու իրավունքների և ազատությունների գլխին և դրանցում նախատեսվող փոփոխություններին և լրացումներին, որովհետև մի շարք սահմանադրական իրավունքներ և դրանց սահմանափակումները կապված են դատական իշխանության հետ:

Այսպես՝ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածը կարգավորում է անձի ազատության իրավունքի հետ կապված հարցերը, իսկ օրինական կարգով ազատության իրավունքի սահմանափակումները, որպես կանոն, իրականացվում են քրեական դատավարության ընթացքում: Սահմանադրական բարեփոխումների 2 (ՄԱԿ կուսակցության և իշխող քաղաքական կոալիցիայի) տարբերակներն էլ լրացրել ու զարգացրել են 18-րդ հոդվածի բովանդակությունը, սակայն ամեն մի նախագիծ տարբեր չափերով. եթե իշխող քաղաքական կոալիցիայի նախագծում ազատությունից և անձեռնմխելիությունից զրկելու կամ սահմանափակելու հիմքերը նախատեսվել են թողնված է օրենքին, ապա ՄԱԿ կուսակցության նախագիծն, այս հարցում ամբողջովին կրկնելով անցյալ տարի հանրաքվեի դրված սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծը, սպառնիչ թվարկում է ազատությունից զրկելու կամ այն սահմանափակելու դեպքերը (ընդ որում հիմքերը նույնպես ամբողջովին նույնական են չընդունված նախագծով նախատեսված դեպքերին):

Մարդու իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից դրական պետք է գնահատել ազատությունից զրկելու դեպքերի սպառնիչ թվարկումը, քանի որ դրա միջոցով մարդու հիմնարար իրավունքներից մեկի պաշտպանությունը ավելի է ամրանում՝ բարձրանալով սահմանադրաիրավական մակարդակի, բայց մյուս կողմից էլ Սահմանադրությունը չպետք է ծանրաբեռնվի այնպիսի կառուցակարգերով, որոնց նախատեսումը և իրականացումը միանգամայն հնարավոր է օրենքի մակարդակով. Սահմանադրությունը պետք է կարգավորի միայն այն հարաբերությունները, որոնք հիմնարար նշանակություն ունեն, ելակետային են իրավունքի առանձին ճյուղերի համար: Այս առումով, կարծում ենք, սահմանադրական մակարդակով բավարար է զուտ սկզբունքի սահմանումը՝ դրա մանրամասնումը թողնելով օրենքին, ուստի, ըստ մեզ, գերադասելի է իշխող քաղաքական կոալիցիայի ներկայացրած նախագծի մոտեցումը, առավել ևս, եթե հաշվի առնենք, որ ՄԱԿ կուսակցության մոտեցումը պարունակող նախագիծը արդեն մի անգամ մերժվել է հասարակության կողմից: Այլ հարց է, որ այնպիսի նորամուտություններ, ինչպիսիք են յուրաքանչյուր ձեռքակալվածին իրեն հասկանալի լեզվով իր ձեռքակալման պատճառների և ներկայացվող մեղադրանքի մասին տեղեկացնելը, ձեռքակալության մասին ձեռքակալվածի ընտանիքին կամ նրա կողմից ընտրված անձին տեղեկացնելը, ձեռքակալված յուրաքանչյուր անձին 48 ժամվա ընթացքում դատարան բերման ենթարկելը (թեև ավելի լավ կլիներ դատարան ներկայացնելը, քանի որ բերման ենթարկելը հարկադրանքի միջոց է, իսկ դատարանին ներկայացնելը նրա իսկ շահերից է բխում, հետևաբար՝ որպես կանոն, հարկադրաբար չի լինում), նրա վերաբերյալ 24 ժամում որոշում կայացնելը (ՄԱԿ կուսակցության, իշխող քաղաքական կոալիցիա), ողջունելի են: Դրական պետք է գնահատել նաև այն, որ 2 տարբերակների համաձայն էլ մարդուն չի կարելի ազատությունից զրկել կամ նրա ազատությունը սահմանափակել միայն այն պատճառով, որ ի վիճակի չէ կատարելու պայմանագրային պարտավորությունները, (այսպիսի նորմ կա նաև Բուլղարիայի, Իտալիայի Սահմանադրություններում), կամ, որ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի ապօրինի ձեռքակալման, խուզարկման, կալանավորման կամ նշանակված խափանման այլ միջոցի որոշման կամ կալանքի տակ պահելու համար օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով պատճառված վնասի համարժեք հատուցման (ի դեպ, զուտ տեխնիկական առումով ավելի ճիշտ կլիներ «օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով» արտահայտությունը տանել նախադասության վերջ՝ իմաստի շփոթից խուսափելու համար, հակառակ դեպքում հասկացվում է, որ վնասն է պատճառվել օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով, մինչդեռ համարժեք հատուցումն է օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով):

ՄԱԿ կուսակցության նախագծի 15-րդ հոդվածում կա ևս մեկ նորարարություն, համաձայն որի՝ «Մարդուն կարելի է կալանավորել կամ *այլ խափանման միջոց ընտրել միայն* (ընդգծումը մերն է-Հեղինակ) դատարանի որոշմամբ: Կալանավորման դեպքում դատարանի որոշումը պարտադիր է: Սա հանրաճանաչ սկզբունք է՝ ամրագրված միջազգային պայմանագրերում և իր արտացոլումն է գտել

տարբեր երկրների Սահմանադրություններում (Իտալիա, Չեխիա, Բուլղարիա): Նման մոտեցումը միանգամայն տրամաբանական է, քանի որ ազատությունը հիմնարար իրավունքներից է, և դրանից զրկելու դեպքում անձը զրկվում է իր իրավունքներից կամ սահմանափակվում է նրա իրավունքներից շատերը, և, բնականաբար, նման կարևոր իրավունքի սահմանափակումը կարող է իրականացվել միայն դատարանի որոշմամբ, բայց ի՞նչ կլինի, եթե յուրաքանչյուր խափանման միջոց կիրառվի դատարանի որոշմամբ: Այս դեպքում մենք փորձում ենք ավելի կաթոլիկ լինել, քան Ջոնի պատը: Նախ՝ էականորեն կմեծանա դատարանների ծանրաբեռնվածությունը և նրանք իրենց հիմնական ֆունկցիայի՝ արդարադատություն իրականացնելու փոխարեն հիմնական գործառույթ կդարձնեն դատական վերահսկողությունը, ընդ որում, միանգամայն անտեղի, երկրորդ՝ մեծապես կխոչընդոտվի հետաքննության և նախաքննության մարմինների աշխատանքը, դրանց օպերատիվությունը, մեծ վնաս կհասցվի նրանց ինքնուրույնությանը, և, վերջապես, ինչքանով է ընդունելի, օրինակ՝ անձից չհեռանալու մասին ստորագրություն վերցնելու կամ երաշխավորություն կիրառելու համար ստանալ դատարանի համաձայնությունը: «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիրը ևս դատարանի համաձայնությունը պահանջում է միայն կալանավորելիս և ձերբակալելիս: Մնացած դեպքերի մասին նա լռում է: Նույն մոտեցումն ունեն նաև ՌԴ Սահմանադրությունը (հոդված 22), ԱՄՆ Սահմանադրությունը (փոփոխություն II), Բուլղարիայի Սահմանադրությունը (հոդված 30) և այլն:

Առանց պատշաճորեն հավաքված ապացույցների անհնար է բնականոն դատավարությունը, դատական իշխանության իրականացումը: Ապացույցների հավաքման պրոցեսում կարևոր նշանակություն ունի նաև խուզարկությունը, որը նույնպես առնչվում է մարդու հիմնարար իրավունքներին, դրանց սահմանափակմանը:

Խուզարկությանը նվիրված են Սահմանադրության 18-րդ (անձնական խուզարկություն) և 21-րդ (բնակարանի խուզարկություն) հոդվածները: 18-րդ հոդվածի տեքստում կատարված փոփոխությունը անձին հնարավորություն է տալիս կալանավորման, ձերբակալման և խուզարկման օրինականությունն և հիմնավորվածությունը վիճարկել *վերադաս* դատական ատյանում (փոփոխությունների 2 տարբերակներ): Կալանավորման և բնակարանի խուզարկման առումով «վերադաս դատական ատյան» հասկացությունն օգտագործելը հասկանալի է, բայց ձերբակալման, անձին խուզարկելու պարագայում, կարծում ենք, «վերադաս դատական ատյան» արտահայտությունը այնքան էլ ցանկալի չէ օգտագործել, քանի որ այս դեպքում ձերբակալման ու անձին խուզարկելու համար դատարանի թույլտվություն չի պահանջվում: Ավելի նպատակահարմար է համապատասխան գործողության հիմնավորվածությունը բողոքարկել ոչ թե վերադաս, այլ առաջին ատյանի դատարանում, հետևաբար, կարելի էր ձևակերպումը տալ հետևյալ կերպ. «բողոքարկել դատական կարգով», թեև, ըստ մեզ, լավագույն լուծումը կլիներ իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանություն ապահովել բոլոր դեպքերում, այսինքն՝ թողնել գործող Սահմանադրության 38-րդ հոդվածի 2-րդ մասը (այս կետից հրաժարվել են 2 նախագծերն էլ), չնեղացնել դատական պաշտպանության իրավունքը:

Ինչ վերաբերում է բնակարանի խուզարկությանը, ապա այս հարցը կարգավորող հոդվածը թողնվել է անփոփոխ. բնակարանը կարող է խուզարկվել միայն դատարանի որոշմամբ՝ օրենքով սահմանված կարգով: Միայն դատարանի որոշմամբ բնակարանի խուզարկության հնարավորության նախատեսումը առ այսօր իրարամերժ կարծիքների տեղիք է տալիս և՛ տեսաբան, և՛ պրակտիկ իրավաբանների մոտ: Սույն հարցի կապակցությամբ սահմանադրական մոտեցումը քննադատողները՝ որպես իրենց տեսակետի հիմնավորում, ներկայացնում են այն փաստարկը, որ խուզարկությունն արդյունավետ կարող է լինել միայն այն դեպքում, երբ կատարվում է օպերատիվ, գաղտնի, հանկարծակի, իսկ դատարանի կողմից խուզարկության կատարման թույլտվություն տալու հարցի քննարկման՝ օրենքով սահմանված կարգն անխուսափելիորեն հանգեցնում է թվարկված հատկանիշների կորստյան և չի նպաստում նշված կարևորագույն քննչական գործողությունների արդյունավետ իրականացմանը⁴: Պատահական չէ, որ նման կոշտ մոտեցում չունի նաև ՌԴ Սահմանադրությունը (հոդված 25): Բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի անհարկի սահմանափակումից զերծ մնալու համար, ըստ մեզ, միանգամայն բավարար է այն, որ բնակարանի խուզարկությունը մինչև դատարանի որոշումը կատարվի միայն *անհետաձգելի և օրենքով նախատեսված խիստ որոշակի դեպքերում*:

2. ԴԱՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Անշուշտ, միայն մարդու՝ դատական իշխանության իրականացմանն առնչվող իրավունքների ապահովումը բավարար չէ դատական իշխանության արդյունավետ գործունեության համար: Առավել

⁴ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, Ընդհանուր մաս, Դ-ասագիրք բուհերի համար. Գ.Ս.Ղազինյանի խմբագրությամբ, Երևան, 2000, էջ 144

հիմնարար, էական նշանակություն ունի դատական իշխանություն իրականացնող մարմինների՝ դատարանների ձևավորման, դատավորների ընտրության և նրանց վերաբերող հարցերի սահմանադրական կարգավորումը:

Դատարանը էական ազդեցություն է ունենում սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական և մշակութային կյանքի, մարդու կարգավիճակի, նրա իրավունքների և ազատությունների ապահովման և պաշտպանության վրա: Յուրաքանչյուր ոք պետք է հաստատապես վստահ լինի, որ դատարանին դիմելը կավարտվի անկախ, օբյեկտիվ, արդարացի որոշումով⁵:

Նման վստահություն կարող է առկա լինել միայն այն պարագայում, երբ դատական իշխանությունը անկախ է, և նրա վրա որևէ կողմնակի ազդեցություն բացառված է: Դատական իշխանության՝ նման հատկանիշներով օժտված լինելը պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով, որոնցում առաջնային տեղ են գրավում դատարանակազմական հարցերը: Սահմանադրական փոփոխությունների նախագծերը (ՄԱԿ կուսակցություն և իշխող քաղաքական կոալիցիա) անդրադարձել են այդ հարցերին հատկապես փոփոխություններ նախատեսելով Արդարադատության խորհրդին առնչվող դրույթներում: Իշխող քաղաքական կոալիցիայի նախագիծը ի տարբերություն գործող Սահմանադրության, Արդարադատության խորհրդի կազմում տեղ չի հատկացրել գլխավոր դատախազին, այլ դատախազներին, արդարադատության նախարարին, որը ոչ միայն այլևս ի պաշտոնե Արդարադատության խորհրդի փոխնախագահը չէ, այլև ընդհանրապես չի մտնում այդ խորհրդի կազմի մեջ: Սա արվել է դատական իշխանությունը գործադիրից առանձնացնելու և վերջինիս ազդեցությունից այն գերծ պահելու համար: Բացի այդ, Արդարադատության խորհուրդը, ըստ իշխող քաղաքական կոալիցիայի փոփոխությունների, այլևս չի մասնակցի դատախազական համակարգի կազմավորմանը: Կարծում ենք, որ սա իսկապես դրական քայլ կլինի դատական իշխանության՝ որպես իշխանության առանձին թևի կայացման և նրա առանձին անկախության ապահովման ճանապարհին, բայց, ըստ մեզ, հեղինակները կանգ են առել այդ ճանապարհի կեսին. այսպես, ավելացվող 94.1 հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ Արդարադատության խորհուրդը շարունակում է գլխավորել Հանրապետության Նախագահը: Սրան գումարելով այն հանգամանքը, որ դատավորների նշանակումը շարունակում է կատարվել Հանրապետության Նախագահի կողմից, կարելի է ասել, որ ըստ էության, փոփոխությունների դեպքում էլ միանգամայն ճիշտ կլինի այն կարծիքը, որ դատարանակազմական բնույթ ունեցող դրույթները հնարավորություն են տալիս գործադիր իշխանությանը միջամտել դատական կորպուսի կազմավորման հարցերի լուծմանը⁶: Անշուշտ, փոփոխությունների հեղինակները որպես կռվան կբերեն արտասահմանյան երկրների օրինակը, հատկապես Ֆրանսիայի, որտեղ նույնպես դատավորները նշանակվում են Նախագահի կողմից՝ Մագիստրատուրայի Բարձրագույն խորհրդի երաշխավորությամբ (որին ընդհանուր գծերով նման է ՀՀ Արդարադատության խորհուրդը)⁷: Բայց նշենք, որ սահմանադրական իրավունքի մասնագետները նշում են, որ Ֆրանսիայի դատական համակարգը անկախ չէ գործադիր իշխանությունից:

Մեկ փաստ ևս. Արդարադատության խորհուրդն, ի տարբերություն գործող Սահմանադրության, ըստ այս փոփոխությունների՝ այլևս չի առաջարկում վճռաբեկ դատարանի, նրա պալատների նախագահների, վերաքննիչ, առաջին ատյանի և այլ դատարանների նախագահների թեկնածուներին, մինչդեռ Հանրապետության Նախագահը 55-րդ հոդվածի համաձայն՝ կշարունակի նշանակել վերոհիշյալ անձանց: Ակնհայտ է, որ այս դեպքում Նախագահը նշանակումը կատարում է միանձնյա, և այդ դեպքում դատական իշխանության՝ Հանրապետության Նախագահից անկախ լինելու մասին խոսելը միանգամայն ավելորդ է: Մի հանգամանք ևս. եթե գործող Սահմանադրությամբ Նախագահից դատական համակարգի կախվածությունը բացատրվում է նրանով, որ դատական մարմինների անկախության երաշխավորը Հանրապետության Նախագահն է (հոդված 94), (ինչպես և Ֆրանսիայում). ըստ փոփոխությունների՝ դատարանների անկախությունը երաշխավորվում է Սահմանադրությամբ և օրենքներով: Նման նորմ պարունակում էր նաև փոփոխությունների՝ հանրաքվեի դրված տարբերակը, այսինքն՝ Հանրապետության Նախագահը, չկրելով նույնիսկ դատական համակարգի երաշխավորության ծանրությունը, իր ձեռքում է պահում դատական համակարգի վրա ազդելու նախկին լծակները և դրանց թվին ավելացնում է նորերը: Այսպիսով խախտվում է նաև ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի կողմից 1985թ-ի դեկտեմբերի 13-ին ընդունված «Դատական մարմինների անկախության հիմնարար սկզբունքներով» սահմանված՝ այլ պետական մարմինների կողմից դատական գործունեության իրականացնելու կամ այդ գործունեությանը միջամտելու արգելքը⁸, քանի որ այս նախագծով Հանրապետության Նախագահի համար բարենպաստ նախադրյալներ են ստեղծվում միջամտելու դատական մարմինների գործունեությանը:

5 Հ.Մ. Խաչատրյան, ՀՀ առաջին Սահմանադրությունը, Երևան, 1997, էջ 267

6 Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, Ընդհանուր մաս, Գասազիք բուհերի համար. Գ.Ս.Ղազինյանի խմբագրությամբ, Երևան, 2000, էջ 155

7 Գ.Ս.Ղազինյան, ՀՀ դատարանակազմությունը և իրավապահ մարմինները, Երևան, 2000, էջ 204

8 Сравнительное Конституционное право, Уч. пособие Под ред. В.Е.Чиркин, М., 2002, էջ 393

Սահմանադրությունը և օրենքներն են հանդիսանում դատարանների անկախության երաշխավորը նաև ՄԱԿ կուսակցության կողմից ներկայացված սահմանադրական փոփոխությունների տարբերակում, բայց այստեղ այդ դրույթի առկայությունը արդարացված է, քանի որ միանգամայն այլ է Արդարադատության խորհրդի կազմավորման կարգը: Ըստ այդ նախագծի 94.1-րդ հոդվածի՝ Արդարադատության խորհրդի կազմի մեջ մտնում են 33 դատարանների ընդհանուր ժողովի կողմից գաղտնի քվեարկությամբ 5 տարի ժամկետով ընտրված 6 դատավորներ, ԱԺ կողմից նշանակված երկուսական փաստաբան ու իրավաբան-գիտնական և արդարադատության նախարարն ու գլխավոր դատախազն՝ ի պաշտոնե: Արդարադատության խորհուրդն իր կազմից ընտրում է խորհրդի նախագահ: Արդարադատության խորհրդի կազմում ի պաշտոնե ընդգրկված անդամները չեն կարող խորհրդի նախագահ լինել:

Կարծում ենք, Արդարադատության խորհրդի նման կազմը լավագույնն է և ունի մի շարք առավելություններ.

- հանրապետության Նախագահը, չգլխավորելով Արդարադատության խորհուրդը, զրկվում է դատական իշխանության վրա որևէ կերպ ազդելու հնարավորությունից,
- դատական իշխանությունը ավելի ինքնուրույն է դառնում,
- դատական իշխանության կազմավորման գործում իր լուծման է ներդնում նաև օրենսդիր իշխանությունը՝ նշանակելով փաստաբաններին և իրավաբան-գիտնականներին,
- գործադիր իշխանությունը ամբողջովին ձեռնպահ չի մնում իշխանության կազմավորման գործընթացում՝ իր մասնակցությունը բերելով արդարադատության նախարարի ու գլխավոր դատախազի միջոցով,
- այնուամենայնիվ գործադիր իշխանությունը ներկայացուցիչների կողմից չի կարող ղեկավարվել Արդարադատության խորհուրդը՝ սահմանադրական արգելքի պատճառով, արդյունքում դատական իշխանությունը չի կարող կախման մեջ դրվել գործադիրից,
- Արդարադատության խորհուրդը գլխավորում է իր կազմից ընտրված նախագահը, ինչը առավելագույնն ապահովում է սույն մարմինների անկախությունը,
- դատական համակարգի կազմավորմանը մասնակցում են ինչպես դատախազական ինստիտուտը, այնպես էլ փաստաբանական ինստիտուտը:

Դատավորների անկախության սահմանադրաիրավական երաշխիքներին այս նախագծի 128-րդ հոդվածը ավելացրել է ևս մեկը՝ սահմանելով, որ դատավորի և Սահմանադրական դատարանի անդամի գործունեությանը միջամտելն արգելվում է և պատժվում է օրենքով: Ամեն դեպքում, այս նախագիծը ևս Արդարադատության խորհրդի լիազորությունների շարքից հանելով հանրապետության Նախագահին վճռաբեկ դատարանի, նրա պալատների նախագահների, վերաքննիչ, առաջին ատյանի և այլ դատարանների նախագահների թեկնածուների վերաբերյալ առաջարկություններ կամ եզրակացություններ տալու լիազորություններ, հանրապետության Նախագահի լիազորությունների շարքում թողել է վերոհիշյալ անձանց նշանակելու իրավազորությունները՝ դրանով իսկ ամբողջովին չբացառելով հանրապետության Նախագահի ազդեցությունը դատական իշխանության վրա: Կարծում ենք, նման փոփոխությունը անհարկի է, և Արդարադատության խորհրդի այս լիազորությունը պետք է պահպանվեր:

Սահմանադրական բարեփոխումների նախագծերը, ինչպես արդեն մասամբ երևաց, փոփոխության են ենթարկել Արդարադատության խորհրդի լիազորությունների շրջանակը, ինչպես նաև դատավորին պատասխանատվության ենթարկելու կարգը: Այսպես՝ երկու նախագծերն էլ Արդարադատության խորհրդին զերծ են պահում դատախազական համակարգի կազմավորման հետ կապված հարցերի լուծմանը մասնակցություն ունենալուց. իշխող քաղաքական կոալիցիայի ներկայացրած նախագծում Արդարադատության խորհուրդը զրկված է դատավորներին որակավորման դասեր շնորհելու վերաբերյալ հանրապետության Նախագահին առաջարկություն ներկայացնելու լիազորությունից, այնինչ միանգամայն տրամաբանական է հենց այս մարմինն նման լիազորությունով օժտելը: Բացի այդ, որպես Արդարադատության խորհրդի 2-րդ լիազորություն նշվում է, որ Արդարադատության խորհուրդը եզրակացություն է տալիս ներկայացված դատավորների թեկնածուների վերաբերյալ: Եթե գործող Սահմանադրությունը մատնանշում է, որ թեկնածուները ներկայացվում են արդարադատության նախարարի կողմից, ապա այս նախագծից չի երևում, թե ում կողմից են ներկայացվում այդ թեկնածուները: Կարծում ենք, ավելորդ չէր լինի իրավաբանական տեխնիկայի առումով հենց Սահմանադրությամբ կարգավորել այս հարցը՝ այն չթողնելով ընթացիկ օրենսդրությանը:

Ինչ վերաբերում է ՄԱԿ կուսակցության նախագծին, ապա այս նախագիծը իր հերթին արդարադատության նախարարի լիազորություններից կրճատել է ներման հարցերին մասնակցելու լիազորությունը՝ թողնելով այն միայն հանրապետության Նախագահի հայեցողությանը:

Դատական իշխանության անկախության առումով կարևորվում է նաև այն կարգը, որը վերաբերում է դատավորներին որպես մեղադրյալ ներգրավելուն, նրանց պատասխանատվության ենթարկելու հարցերին: Այս հարցի վերաբերյալ նախագծերի մոտեցումները տարբեր են: Այսպես՝ իշխող քաղաքական

կուլիցիան այս հարցում որդեգրել է նույն մոտեցումը, ինչ սահմանադրական փոփոխությունների՝ հանրաքվեի տարբերակը՝ սահմանելով, որ Արդարադատության խորհուրդը գլխավոր դատախազի առաջարկով Հանրապետության Նախագահին եզրակացություն է տալիս դատավորին որպես մեղադրյալ ներգրավելու կամ նրա նկատմամբ դատական կարգով վարչական պատասխանատվության հարց հարուցելու համաձայնություն տալու մասին:

ՄԱԿ կուսակցության նախագիծը դատավորին պաշտոնանկ անելը հնարավոր է համարում բացառապես Սահմանադրական դատարանի եզրակացության հիման վրա (այս առիթով՝ Սահմանադրական դատարանի լիազորություններին ավելացվել է նաև նման եզրակացություն տալու լիազորություն): Ինչ վերաբերում է դատավորին որպես մեղադրյալ ներգրավելուն կամ նրա նկատմամբ դատական կարգով վարչական պատասխանատվությանը, ապա ՄԱԿ կուսակցության նախագիծն չի նախատեսված գլխավոր դատախազի մասնակցությունը:

Կարծում ենք, դատավորների լիազորությունների դադարեցման կարգի նման փոփոխումը դրական պետք է գնահատել, քանի որ դատավորի լիազորությունների դադարեցումը կախված չէ մեկ մարմնից: Լիազորությունները դադարում են արդարադատության նախարարի առաջարկով Սահմանադրական դատարանի եզրակացության հիման վրա, **Արդարադատության խորհրդի որոշմամբ:** Դատավորների լիազորությունների դադարեցման նախատեսվող կարգը գերադասելի է գործողից:

Որպես դատավորների գործունեության նոր երաշխիք՝ սահմանադրական փոփոխությունների 97-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ դատավորը չի կարող որպես մեղադրյալ ներգրավվել կամ դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկվել առանց Սահմանադրությամբ նախատեսված մարմնի համաձայնության:

Արգելվում է նաև դատավորի ձերբակալումը՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա կատարվում է հանցագործության վայրում (իշխող քաղաքական կուլիցիա) կամ նրանից անմիջապես հետո (ՄԱԿ կուսակցություն) և բխում է գործի քննության շահերից: Այս դեպքում էլ որոշակի մեխանիզմներ են նախատեսված: Հանցագործության վայրում դատավորին ձերբակալելիս անմիջապես տեղեկացվում են Հանրապետության Նախագահը, Սահմանադրական դատարանի նախագահը և համապատասխան դատարանի նախագահը: Թեև առաջին հայացքից կարող է թվալ, որ առանց Արդարադատության խորհրդի համաձայնության՝ դատավորին ձերբակալելու դեպք նախատեսելով՝ թուլացնում ենք նրա պաշտպանվածությունը, բայց, նախ՝ անմիջապես Հանրապետության Նախագահին, Սահմանադրական դատարանի նախագահին, համապատասխան դատարանի նախագահին տեղեկացնելու պարտականությունը թույլ չի տալիս առանց բավարար հիմքերի դատավորին ձերբակալել, և երկրորդ՝ այն հանգամանքը, որ դատավորը ձերբակալվում է միայն հանցագործության վայրում (կամ դրանից անմիջապես հետո), շատ կարևոր է, որովհետև հանցագործության կատարման պահին կամ դրանից անմիջապես հետո հանցագործության վայրում գտնվելն արդեն իսկ հիմնավոր կասկածների տեղիք է տալիս: Անշուշտ, այս նորմն ուղղված է քրեական պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքի ապահովմանը՝ անկախ անձի պաշտոն զբաղեցնելու հանգամանքից:

Սահմանադրական բարեփոխումների շուրջ կրքերն այսօր մեր հանրապետությունում գնալով թեժանում են: Չափազանց շատ շահեր են բախվում այս դաշտում, և երբեմն դրանք ներդաշնակեցնելն ու համաձայնեցնելը բավականին բարդ է:

Հուսով ենք, որ փոփոխությունների որ տարբերակն էլ դրվի քննարկման, կբխի մեր պետության, հասարակության շահերից ու կապահովի նրանց աննախընթաց զարգացումը: Որպեսզի փոփոխությունները ծառայեն իրենց նպատակին, դրանք նախևառաջ պետք է բարեփոխումներ լինեն և ուղղված լինեն Սահմանադրությունը կատարյալ դարձնելուն, և ոչ թե պետական առանձին մարմինների ուժեղացմանը և մյուսների թուլացմանը, սոցիալական առանձին խմբերի դիրքերի ամրապնդմանը, քանի որ Սահմանադրությունը հանդիսանում է յուրաքանչյուր պետության իրավական համակարգի միջուկը: Այդ պատճառով մենք պետք է ձգտենք, որ մեր Սահմանադրությունը դառնա ավելի ժողովրդավարական ու առաջադեմ, որպեսզի մարդու իրավունքներն ու ազատությունները՝ որպես բարձրագույն արժեք, իսկապես դրվեն օրենքների հիմքում, կանխորոշեն դրանց բնույթը: Միայն այդպիսի սահմանադրությունը կարող է ապահովել կայունություն հասարակությունում և պետությունում՝ պայմանավորելով դրանց զարգացումը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

Նորմատիվ ակտեր և այլ փաստաթղթեր

1. 33 1995 թ. Սահմանադրություն
2. ՌԴ 1993 թ. Սահմանադրություն
3. 33 Սահմանադրական բարեփոխումների նախագիծ, Երևան, 1-ը փետրվարի, 2002

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

1991թ. նորանկախ Հայաստանի Հանրապետությունը հռչակեց պետական կառավարման նոր կարգ, ինչից էլ հետևում էր նոր, պրոգրեսիվ իրավական համակարգի անհրաժեշտությունը: Հրապարակի վրա էին ընդամենը Հայաստանի անկախության մասին հռչակագիրը և մի քանի օրենք, որոնք ըստ էության, այնքան էլ չէին հեռացել խորհրդային իրավական համակարգից, իսկ Հայկական ԽՍՀ Սահմանադրությունը գրեթե չէր գործում: Այսպիսով՝ անժխտելի է, որ 1995թ. Սահմանադրության ընդունումը պատմական անհրաժեշտություն էր: Սահմանադրությունը հիմնարար նշանակություն ունեցավ հանրապետության իրավական համակարգի ստեղծման համար: Այն ամփոփեց նախորդ տարիներին հանրապետությունում ծավալված պետական շինարարության փորձը և ամրագրեց պետական իշխանության կազմակերպման և ժողովրդաիշխանության հիմնական սկզբունքները:

Հետագա տարիներին Հայաստանի Հանրապետությունը՝ որպես անկախ պետություն, միջազգային իրավունքում դեռևս «սկսնակ» սուբյեկտ, անցավ (և շարունակում է անցնել) զարգացման փուլեր: Այդ էտապները ներառում են և՛ սոցիալական, և՛ տնտեսական, և՛ բնականաբար, իրավական բնագավառները: Սոցիալական իրականությունը բացահայտեց իրավական համակարգի և առաջին հերթին՝ Սահմանադրության թերություններն ու բացթողումները: Հասունացավ նոր՝ առավել կատարյալ Սահմանադրության ընդունման անհրաժեշտությունը: Առաջին փորձը կատարվեց 2003թ. մայիսին: Ինչպես ցույց տվեցին հանրաքվեի արդյունքները, Սահմանադրության առաջարկվող նախագիծը, իր բարեփոխումներով հանդերձ, չէր արտահայտում պետության և հասարակության շահերը գլոբալ առումով, և ի վերջո, չէր իրագործի իր հիմնական նպատակը, այն է՝ իրավական հիմքով տալ հասարակական հարաբերությունների բոլոր ոլորտների հնարավորինս ընդունելի և կիրառելի կողմնորոշիչները:

Համաժողովրդական հանրաքվեի արդյունքում առաջարկվող նախագծի մերժումից հետո քաղաքական ուժերը ձեռնամուխ եղան նոր նախագծերի կազմմանը: Այս առումով ողջունելի է և հուսադրող այն փաստը, որ աշխատանքում ներգրավվել է ողջ քաղաքական դաշտը, և արդյունքում առաջարկվել են նախագծեր թե՛ իշխող քաղաքական կոալիցիայի, թե՛ քաղաքական ընդդիմություն ներկայացնող պատգամավորի և թե՛ իրեն միջանկյալ քաղաքական ուժ հռչակած կուսակցության կողմից: Այս հանգամանքը թույլ է տալիս ենթադրելու, որ քաղաքական ուժերի համագործակցության արդյունքում հանրաքվեի կառաջարկվի մեկ ամփոփ Սահմանադրություն, որը կարտահայտի հասարակության բոլոր խավերի և պետության՝ որպես բազմաթիվ ազգային և միջազգային խնդիրների ու պատասխանատվության կրողի շահերը:

Իդեալական Սահմանադրությունը պետք է ամրագրի իր՝ իրավական, քաղաքական և գաղափարական գործառնությունների իրականացման սկզբունքներն ու երաշխիքները: Բնականաբար, առաջարկվող նախագծերում այս հարցերը տարաբնույթ լուծումներ են ստանում: Երբեմն հեղինակները տվյալ հարցի նկատմամբ դրսևորում են ճիշտ նույն մոտեցումը, երբեմն նրանց տեսակետները ճիշտ հակառակ են: Որպես ընդհանուր սկզբունք, վերլուծվելիք նախագծերի վերաբերյալ պետք է նշել, որ ընդհանուր առմամբ ՀՀԿ, ՀՅԴ, «Օրինաց երկիր» կուսակցությունների և ՄԱԿ կուսակցության առաջարկած նախագծերը միմյանց հարում են և դրանց միջև տարածայնություններ հազվադեպ են ծագում: Իսկ պրն. Արշակ Սադոյանի առաջարկած նախագիծը հաճախ միանգամայն տարբեր լուծումներ է առաջարկում: Նախագծերի առավել ամբողջական վերլուծությունը կիրականացվի զեկույցի հետագա տեքստում՝ ըստ գործող Սահմանադրության և նախագծերի գլուխների ու հոդվածների:

Ձեկույցը տեխնիկապես առավել դյուրընթեռնելի դարձնելու համար կօգտագործվի հետևյալ պայմանական համարակալումը.

- 1) իշխող քաղաքական կոալիցիայի նախագիծ՝ «Նախագիծ 1»,
- 2) ՄԱԿ կուսակցության նախագիծ՝ «Նախագիծ 2»,
- 3) պրն. Ա. Սադոյանի նախագիծ՝ «Նախագիծ 3»:

1. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Սահմանադրական իրավունքի տեսության մեջ ընդունված է հետևյալ բնորոշումը. սահմանադրական կարգը մարդու և քաղաքացու իրավունքների պահպանումն ու պետության կողմից Սահմանադրությանը համապատասխան գործելն է: Փորձենք վերլուծել, թե առաջարկվող նախագծերը որքանով են բավարարում տեսությամբ ներկայացվող պահանջը:

«Նախագիծ 3»-ը միակն է, որն առաջարկում է լրացումներ 1 և 2 հոդվածներին: Ընդ որում հոդված 1.1-ում ուշադրության է արժանի «ՀՀ... ինքն է որոշում ...» միտքը, ինչը մեկ անգամ ևս ընդգծում է

սուվերենության սկզբունքը: Հոդված 2.1-ում ողջունելի է համաժողովրդական հանրաքվեներին վերապահված խնդիրների ամբողջությունը: Բոլոր նախագծերում միանշանակորեն ընդունվում, ամրագրվում է մարդու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները որպես անօտարելի և բարձրագույն արժեք ճանաչելու կարևորագույն սկզբունքը: Հոդված 5-ի վերաբերյալ, թերևս, առավել ընդունելի է «Նախագիծ 1»-ի տարբերակը, որը լակոնիկ ձևով հստակեցնում է գործող Սահմանադրությամբ ամրագրված սկզբունքը: Հետագա հոդվածները երեք նախագծում էլ ընդհանուր առմամբ գաղափարային հակասություններ չունեն և տարբեր ձևակերպումներով ընդգծում են ժողովրդավարական հանրաճանաչ սկզբունքները: Այդ իսկ պատճառով փորձենք անրադաճալ նորանվճարություններին: Սասնավորապես՝ «Նախագիծ 3»-ի հոդված 7-ը մանրամասնում է իշխող քաղաքական կուսակցությունների կարգավիճակը և անուղղակիորեն մատնանշում դրանց՝ քաղաքական պատասխանատվության կանխավարկածը: Միևնույն ժամանակ նույն հոդվածը թույլ է տալիս աններելի բացթողում՝ անտեսելով կուսակցությունների ֆինանսական գործունեության հրապարակայնության սկզբունքը:

Առաջարկվող նախագծերում առաջընթաց քայլ է ՀՀ առաքելական եկեղեցու և զինված ուժերի իրավական կարգավիճակի ամրագրումը: Ոչ պակաս կարևոր է շուկայում մենաշնորհի վիճակի չարաշահման, անբարեխիղճ մրցակցության սահմանադրորեն ամրագրումը: Միևնույն ժամանակ «Նախագիծ 2»-ը սահմանում է, որ «Պետության ու հասարակության շահերից ելնելով՝ մրցակցության սահմանափակումը մենաշնորհի հնարավոր տեսակներն ու դրանց թույլատրելի չափերը կարող են սահմանվել միայն օրենքով»: Իսկ «Նախագիծ 3»-ը արտահայտում է հետևյալ միտքը. «Սեփականության իրավունքի իրականացումը... չպետք է զրկի պետությանը օրենքով ամրագրված իր խնդիրների և ծրագրերի իրականացման հնարավորությունից»: Թերևս վերջին դրույթը կարող է հիմք ծառայել ոչ վաղ անցյալի վարչահրամայական տնտեսության հատկանիշների ի հայտ գալու համար, բայց ակնհայտ է, որ հեղինակն այն նախատեսել է՝ հաշվի առնելով սոցիալական իրականությունը:

Նախագծերի ակնհայտ առավելություններից է «Սահմանադրական կարգի հիմունքներ» գլխում տեղական ինքնակառավարման սկզբունքն ընդգրկելը: Այս առումով անհասկանալի է «Նախագիծ 3»-ում մարզերի փոխարեն շրջանները որպես վարչատարածքային միավորներ ամրագրելը: Այս գլխում է ընդգրկվել նաև և որոշակիորեն մանրամասնվել ՀՀ քաղաքացիության հարցը: Սակայն, զարմանալիորեն, կրկին դուրս է մնացել երկքաղաքացիության ծեծված հարցը: Միայն «Նախագիծ 3»-ը 11.3 հոդվածով սահմանում է. «ՀՀ-ում չբնակվող ազգությամբ հայերը ՀՀ-ում կարող են ստանալ երկքաղաքացիության կարգավիճակ»: Իսկ ՀՀ-ում բնակվող ՀՀ քաղաքացիները... Այս առումով չէր խանգարի հիշեցնել օրենսդրին, որ 2003թ. առաջարկվող նախագծի մերժման պատճառները մեկն էլ երկքաղաքացիության հարցի անտեսումն էր:

2. ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՑՈՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Գործող Սահմանադրությունը նախատեսում է մարդու և քաղաքացու բավական մեծաթիվ իրավունքներ, ազատություններ ու պարտականություններ, որոնք ունեն տարբեր բովանդակություն: Այդ բոլոր իրավունքները և ազատությունները իրենց համակցությամբ կոչված են ապահովելու մարդու ազատությունը և անվտանգությունը, ամենից առաջ, իշխանությունների կամայականություններից: Փորձենք վերլուծել, թե նախագծերը, գործող Սահմանադրության համեմատությամբ, ինչպիսի լրացուցիչ և առավել կատարյալ սկզբունքներ ու երաշխիքներ են առաջարկում այս բնագավառում:

Նախ և առաջ պետք է նշել, որ հույժ զարմանալի է «Նախագիծ 3»-ում տվյալ գլուխը չընդգրկելը: Փաստորեն՝ հեղինակը համարում է, որ այս ոլորտում գործող Սահմանադրությունը կատարյալ է և ոչ մի փոփոխության կարիք չի զգում: Մինչդեռ սոցիալական իրականությունը հակառակն է հաստատում, ինչն էլ դրսևորվում է մյուս երկու նախագծում առաջարկվող փոփոխություններում: Ի սկզբանե «Նախագիծ 1»-ը և «Նախագիծ 2»-ը սոլիդար են մարդու արժանապատվությունը՝ որպես նրա ազատությունների ու իրավունքների անքակտելի հիմք ճանաչելու, ինչպես նաև դրա հարգվելը և պաշտպանվելը պետության կողմից ամրագրելու հարցում: Հետագա հոդվածներում ևս նախագծերը հաճախ դրսևորում են ընդհանուր մոտեցումներ: Որպես ակնհայտ առավելություն պետք է նշել «Նախագիծ 2»-ի հոդված 14-ը. «ՀՀ-ում մահապատիժն արգելված է»:

Շատ կարևոր է, որ նախագծերը նախատեսում և հստակեցնում են այնպիսի սկզբունքներ, որոնք անմիջականորեն կապվում են քրեաիրավական և, հատկապես, քրեադատավարական հարաբերությունների հետ: Վերջինս ուղղակիորեն առնչվում է անձի սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման հետ: Այս պատճառով չափազանց կարևոր է Սահմանադրությունում ամրագրել այդ սահմանափակումների օրինական հիմքերը (Նախագծերի 15-23 հոդվածները): Այս շարքում պետք է առանձնացնել մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտի և նրան դիմելու իրավունքի ամրագրումը: Սակայն այս շարքում գոյություն ունի հետևյալ բացթողումը. նախագծերի

հողված 22-ը արդարացիորեն ամրագրում է. «Յուրաքանչյուր ոք ունի նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունք, որը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի որոշմամբ»: Սակայն ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդված 284-ի 8-րդ մասը նախատեսում է դեպքեր, երբ դատարանի որոշումը պարտադիր չէ: Այսպիսով՝ ստացվում է հակասություն: Քանի որ քրեական դատավարության օրենսգրքի դրույթն անհիմն չէ, ապա հարկավոր է այն ամրագրել նաև Սահմանադրությունում:

Հաջորդ նկատված թերությունը վերաբերվում է հողի սեփականության իրավունքին: Ենթադրվում էր, որ նախագծերը, ի տարբերություն գործող Սահմանադրության, հողի սեփականության իրավունքի արգելք պետք է սահմանեին ոչ միայն այլ պետության քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց, այլև օտարերկրյա իրավաբանական անձանց համար:

Հետագա փոփոխությունները կարելի է գնահատել միայն դրականորեն:

3. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԸ

Գործող Սահմանադրության գլուխ 3-ի բովանդակության վերլուծությունից հետևում է, որ ՀՀ Նախագահը առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցնում պետական իշխանության մարմինների համակարգում և անմիջականորեն չի մտնում այդ իշխանության ճյուղերից և ոչ մեկի մեջ: Իսկ Նախագահի և օրենսդիր ու գործադիր իշխանությունների կարգավիճակի համեմատական վերլուծությունը թույլ է տալիս ՀՀ-ը սահմանել որպես խառը (կիսանախագահական կառավարման տիպի հանրապետություն): Փորձենք պարզել, թե առաջարկվող նախագծերը որքանով են պահպանել կամ փոփոխել վերոնշյալ սկզբունքները:

Երեք նախագիծն էլ ամրագրում են Նախագահի առանձնահատուկ կարգավիճակը՝ սահմանելով, որ ՀՀ Նախագահը պետության գլուխն է: Տարածայնությունները վերաբերում են լիազորություններին: Սահմանադրության 55 հոդվածի 2-րդ կետի առումով «Նախագիծ 2»-ի հոդված 59-ը առաջարկում է ԱԺ-ի կողմից վերստին ընդունած օրենքը ստորագրել կամ չստորագրել Սահմանադրական դատարանի եզրակացության հիման վրա: Դա փաստորեն, բացառում է օրենքի չստորագրումը քաղաքական շարժառիթներով:

«Նախագիծ 3»-ը, Սահմանադրության 74.1 հոդվածով նախատեսվածի փոխարեն առաջարկում է այլ հիմանավորում նախագահի կողմից ԱԺ-ի լիազորությունները կրճատելու համար: Այդ նորմը կարող է հանդիսանալ երաշխիք ԱԺ-ի արդյունավետ գործունեության համար:

«Նախագիծ 3»-ը զրկում է Նախագահին կառավարություն կազմավորելու հնարավորությունից՝ այդպիսով մերժելով կառավարման խառը տիպը: Թերևս մեր իրականության մեջ դա արդարացված չէ՝ հաշվի առնելով, որ միանշանակորեն չի կարող ընդունվել ոչ գործադիր իշխանություն մարմնավորող նախագահը, ոչ էլ այն հանգամանքը, որ կառավարությունը պատասխանատու լինի միայն խորհրդարանին, իսկ Նախագահական ինստիտուտը ունենա լոկ ձևական բնույթ:

«Նախագծեր 1-ը և 2-ը» ընդհակառակը, ընդարձակում են Նախագահի լիազորությունները: Մասնավորապես, եթե Սահմանադրության հոդված 55.8-ի համաձայն, Նախագահը գլխավոր դատախազին նշանակում է վարչապետի առաջարկությամբ, ապա, ըստ նախագծերի, ոչ միայն գլխավոր դատախազին, այլև նրա օգնականներին նշանակում և ազատում է միայնակ:

Այս և հետագա լիազորությունների առումով պետք է հաշվի առնել, որ 2003թ. հանրաքվեի ներկայացված նախագծի մերժման գլխավոր պատճառը Նախագահի լիազորությունների ընդարձակումն էր: Այստեղ խախտվում է նաև իշխանությունների՝ հակակշիռների և զսպիչների սկզբունքը: Ճիշտ է, Նախագահը չի պատկանում իշխանության որևէ ճյուղին, սակայն պետք է համագործակցի դրանց հետ հավասարության, այլ ոչ թե գերակայության սկզբունքով: Թերևս անհրաժեշտ է ամրագրել, որ Նախագահը, ելնելով հարցի բնույթից, խորհրդակցի կամ օրենսդրի, կամ գործադիր իշխանության հետ: Օրինակ՝ նշանակի դատախազ՝ վարչապետի առաջարկությամբ և դատավորներ՝ ԱԺ-ի համապատասխան հանձնաժողովի առաջարկությամբ:

4. ՕՐԵՆՍԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Յուրաքանչյուր երկրում պառլամենտը հանդես է գալիս որպես տվյալ ազգի, ժողովրդի քաղաքական ավանդույթների, սովորույթների, քաղաքական կուլտուրայի մակարդակի յուրօրինակ մարմնավորողը: Որպես Ազգային ժողովի սահմանադրաիրավական կարգավիճակի ամրագրում առավել կատարյալ է «Նախագիծ 2»-ի տարբերակի (հոդված 85), որտեղ ընդգծվում է ԱԺ-ի՝ պետական իշխանության բարձրագույն ներկայացուցչական մարմին լինելու հանգամանքը:

Նախագծերն առաջարկում են ԱԺ պատգամավորների թվաքանակի տարբերակները: Այս առումով կարևոր է, թերևս, ոչ այնքան ընդհանուր թվաքանակը, այլ համամասնական և մեծամասնական կարգով ընտրված պատգամավորների թվաքանակի հարաբերակցությունը: Ելնելով քաղաքական պատասխանատվության երաշխիքներից ՀՀ-ում առավել ընդունելի է «Նախագիծ 3»-ը, որը խորհրդարանականներին առաջադրում է պատասխանատվության խիստ պահանջներ:

Կարևոր է, որ նախագծերը նախատեսում են ավելացնել մշտական հանձնաժողովների թիվը, իսկ «Նախագիծ 2»-ը սահմանում է դրանց՝ խորհրդարանական վերահսկողության գործառույթը (հոդված 97):

Ինչ վերաբերում է Նախագահի կողմից ԱԺ-ի լիազորությունների ժամկետը կրճատելու հիմքերին, ապա այստեղ անընդունելի է «Նախագիծ 2»-ի հոդված 99-ի «դ» ենթակետը, այն է՝ երբ ԱԺ հավանություն չի տալիս Վարչապետին պաշտոնանկ անելու մասին Հանրապետության Նախագահի առաջարկին: Այս դրույթը ոտնահարում է ժողովրդավարության սկզբունքը:

Առաջընթաց քայլ է օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք վերապահել Հանրապետության Նախագահին («Նախագծեր 1, 2»):

ԱԺ-ի լիազորությունները լրացվել են ժամանակի պահանջներից ելնելով: Մասնավորապես՝ դա վերաբերում է մարդու իրավունքների պաշտպան նշանակելուն:

«Նախագիծ 1»-ը ամրագրել է ՀՀ Կենտրոնական բանկի վերահսկիչ պալատի կարգավիճակը: Դա, իհարկե, ողջունելի է, սակայն, որքանով է արդյոք նպատակահարմար այդ ինստիտուտներն ամրագրել «Օրենսդիր իշխանություն» վերտառությամբ գլխի ներքո: «Նախագիծ 1»-ը հոդված 83.3-ով ամրագրում է որոշ դրույթներ, որոնք պարունակվում են «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքում: Փաստորեն, այդ դրույթներին տրվում է առանձնահատուկ կարևորություն:

«Նախագիծ 2»-ի առավելություններից է ԱԺ-ի կողմից կառավարությանը անվստահություն հայտնելու պայմանների հստակեցումը:

5. ԳՈՐԾԱԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սահմանադրաիրավական կարգավիճակով կառավարությունը կարևոր տեղ է զբաղում ինչպես պետական իշխանության մարմինների, այնպես էլ գործադիր իշխանության մարմինների համակարգում: Առավել ևս, որ կառավարությունը միաժամանակ բարձրագույն քաղաքական մարմին է, որը գլխավորում է հանրապետության գործադիր իշխանության միասնական համակարգը և իրականացնում համազգային, համապետական կառավարում: Նախագծերը, ի տարբերություն Սահմանադրության, առավել հստակեցնում են գործադիր իշխանությունը մարմնավորող կառավարության կարգավիճակը: «Նախագիծ 2»-ը կառավարության կազմում առաջարկում է նորույթ՝ փոխվարչապետի ինստիտուտը: Սակայն այդ նորամուծությունը դժվար թե արդարացված լինի՝ առաջին հերթին պայմանավորված ՀՀ ունիտար կառուցվածքով և փոքր տարածքով: «Նախագիծ 2»-ն առաջարկում է նաև հետևյալ նորամուծությունը. կառավարությունը կազմավորվում է ԱԺ-ի կողմից, իսկ դրա չիրականացման դեպքում՝ Հանրապետության Նախագահի կողմից: Նման սահմանադրական դրույթը կարող է քաղաքական ճգնաժամի տեղիք տալ, նամանավանդ, երբ դրան գումարվում է ԱԺ-ի կողմից կառավարության գործունեության հայեցակարգը սոսկ որպես ի գիտություն ընդունելը («Նախագիծ 2» հոդված 115): Այսպիսով, առավել նպատակահարմար է ընդունել արտասահմանյան երկրների հետևյալ փորձը. Հանրապետության Նախագահն առաջարկում է վարչապետ, իսկ խորհրդարանը տալիս է կամ չի տալիս համաձայնություն առաջարկված թեկնածության վերաբերյալ: Հետագա կարգերը կարգավորվում են Սահմանադրությամբ: Նման մոտեցումը երաշխավորում է նաև կառավարության պատասխանատվությունը թե՛ Նախագահի, թե՛ խորհրդարանի առջև:

«Նախագիծ 2»-ը ճիշտ մոտեցում է առաջարկում մարզերում տարածքային կառավարման վերաբերյալ (հոդված 119): Իսկ «Նախագիծ 1»-ը լրացնում է այդ սկզբունքը հոդված 94-ի հետևյալ դրույթով. Երևանի քաղաքապետը օրենքով նախատեսված դեպքերում կարող է պաշտոնանկ արվել նաև Երևանի ավագանու կողմից:

Ինչ վերաբերվում է կառավարության լիազորություններին, ապա առավել ընդունելի է «Նախագիծ 1»-ի առաջարկած տարբերակը:

6. ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Դատական իշխանությունը կոչված է ապահովելու քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների համակողմանի պաշտպանությունը, ինչպես նաև լուծելու օրենսդիր և գործադիր իշխանության մարմինների միջև ծագող հակասությունները: Դատական իշխանությունը նպաստում է սահմանադրական կարգի, ժողովրդավարության, օրինականության և իրավակարգի ամրապնդմանը, որով և

ընդգծվում է վերջինիս առաջատար տեղը իշխանության ճյուղերի համակարգում: Փորձենք պարզել, թե ինչ են առաջարկում նախագծերը դատական իշխանության խնդիրների լիարժեք իրականացման համար: Փաստորեն, «Նախագիծ 3»-ը գործող Սահմանադրությամբ ամրագրված դատական իշխանության կարգավիճակը համարում է անթերի, քանի որ չի առաջարկում որևէ փոփոխություն կամ լրացում այդ բնագավառում: «Նախագիծ 2»-ը առաջարկում է դատական իշխանության առավել լիարժեք բնորոշում, մասնավորապես՝ դատական իշխանությունը պաշտպանում է մարդկանց, իրավաբանական անձանց և պետության իրավունքներն ու շահերը (հոդված 122): Միևնույն նախագիծը նաև ընգծում է դատավարության նպատակը, այն է՝ ճշմարտության բացահայտումը (հոդված 125):

Արդարադատության խորհուրդը հանդես է գալիս որպես դատական մարմինների անկախության երաշխիքի ապահովման միջոց: Այս առումով, թերևս իդեալական կլիներ «Նախագիծ 1»-ի և «Նախագիծ 2»-ի կողմից առաջարկվում տարբերակների «ընդհանուր հայտարարը», այն է՝ 6 դատավոր ընտրվեին ԶԶ դատավորների ընդհանուր ժողովի կողմից, մեկական փաստաբան և իրավաբան գիտնական նշանակվեին ԶԶ Նախագահի և ԱԺ-ի կողմից, ԶԶ արդարադատության նախարարը ու գլխավոր դատախազը ընդգրկվեին ի պաշտոնե, իսկ խորհրդի նախագահին ընտրվեր անդամների կողմից:

Կարևոր է, որ նախագծերը կարգավորում են դատավորներին քրեական կամ վարչական պատասխանատվության ենթարկվելու հետ կապված հարցերը:

Պետք է որպես թերություն արձագանքել «Նախագիծ 2»-ի կողմից դատավորի և Սահմանադրական դատարանի անդամի ապաքաղաքականացված լինելու դրույթի բացթողումը: Նման նորմի բացակայության դեպքում դատական իշխանության վրա կարող են կիրառվել քաղաքական բնույթի ճնշումներ: Մինչդեռ արդարադատությունը պետք է իրականացվի՝ անկախ դրա արդյունքում ծագող քաղաքական կամ այլ բնույթի հետևանքներից:

Կարևոր է Սահմանադրական դատարանի կողմից սահմանադրական արդարադատության իրականացման ամրագրումը: Սահմանադրական դատարանի լիազորությունները բավական լիարժեք են ներկայացված «Նախագիծ 2»-ի հոդված 131-ում:

Գործող Սահմանադրության ակնհայտ թերություններից է Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների սահմանափակ լինելը: Նախագծերն ընդարձակել են դրանց թիվը, ինչպես նաև հստակեցրել դիմելու հիմքերը: Այս առումով պետք է կարևորել յուրաքանչյուր մարդու, մարդու իրավունքների պաշտպանի, տեղական ինքնակառավարման ներկայացուցչական մարմնի, ինչպես նաև դատարանների՝ Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունքը: Մասնավորապես՝ դատարաններն անհրաժեշտության դեպքում ստիպված չեն լինի անցնել «Դատարանակազմության մասին» ԶԶ օրենքով նախատեսված ընթացակարգով: «Նախագիծ 1»-ը նաև սահմանում է գործերի քննման կարգ՝ կախված դիմող սուբյեկտից (հոդված 107):

«Նախագիծ 2»-ը տրամաբանորեն դատախազության, վերահսկիչ պալատի և կենտրոնական բանկի վերաբերյալ դրույթներն ամրագրում է առանձին գլուխներով՝ չընդգրկելով դրանք իշխանության որևէ թևում:

Դատախազության առումով հստակեցվել են դրա լիազորությունները, ինչը շատ կարևոր է Սահմանադրության և Քրեական դատավարության օրենսգրքի միջև հակասություններից խուսափելու համար:

7. ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄԸ

Տեղական ինքնակառավարումը ժողովրդավարական ցանկացած հասարակարգի հիմքերից մեկն է: Այն բնակչության ինքնուրույն և պատասխանատու գործունեության ոլորտ է, որը նպատակաուղղված է անմիջականորեն կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջոցով տեղական նշանակության հարցերի լուծմանը՝ ելնելով բնակչության շահերից, նրա պատմական և այլ տեղական ավանդույթներից: Փորձենք պարզել, թե նախագծերն ինչքանով են լուծում վերոհիշյալ խնդիրները: Նախ, ի տարբերություն գործող Սահմանադրության՝ երեք նախագծերն էլ ամրագրում են տեղական ինքնակառավարման հասկացությունը՝ ընդգծելով, որ այն ապահովվում ու երաշխավորվում է պետության կողմից: «Նախագիծ 3»-ի առանձնահատկությունն այն է, որ բացառվում է տարածքային կառավարումը: Սակայն փորձը ցույց է տալիս, որ ԶԶ մարզերում հաջողությամբ իրականացվում է տարածքային կառավարում, ինչը չի խանգարում տեղական ինքնակառավարման իրականացմանը:

Տեղական ինքնակառավարման լիարժեք իրականացման համար համայնքն ամրագրված է որպես իրավաբանական անձ, որն ունի սեփականության իրավունք և այլ գույքային իրավունքներ: «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ԶԶ օրենքը ամրագրում էր համայնքի պարտադիր պատվիրակված լիազորությունները: Նախագծերը դրանք ամրագրում են սահմանադրական մակարդակով: Ընդ որում, ամրագրվում է նաև պատվիրակված լիազորությունների՝ պետական բյուջեից պարտադիր ֆինանսավորումը: Շատ կարևոր է, որ նախագծերն ամրագրում են համայնքի՝ դրա տարածքում գտնվող

հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքը, բացառությամբ պետական կարիքների համար անհրաժեշտ և ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց պատկանող հողերի:

Հաջորդ կարևոր սկզբունքը համայնքների կողմից իրենց բյուջեն ինքնուրույնաբար ձևավորելն է:

Կարևոր է նաև, որ նախագծերը նույնպես են սահմանում համայնքի ավագանու լիազորությունները:

Ի տարբերություն գործող Սահմանադրության՝ նախագծերը ամրագրում են, որ Երևան քաղաքը համայնք է: Այսինքն՝ մայրաքաղաքում իրականացվում է միայն տեղական ինքնակառավարում: Նման մոտեցումը, թերևս, արդարացված է, հաշվի առնելով, որ Երևանի տարածքը փոքր է ցանկացած մարզի տարածքից: Բացի այդ, Երևանում են գտնվում պետական կառավարման կենտրոնական մարմինները: Այստեղից էլ, փաստորեն, բխում է «Նախագիծ 1»-ի հոդված 94-ի այն դրույթը, որ Երևանի քաղաքապետը օրենքով նախատեսված դեպքերում կարող է պաշտոնանկ արվել նաև Երևանի ավագանու կողմից:

Տեղական ինքնակառավարման արդյունավետության կարևոր երաշխիք են առաջարկում «Նախագիծ 1»-ը և «Նախագիծ 2»-ը. համայնքի ընդհանուր գործունեության օրինականությունն ապահովելու նպատակով, օրենքով սահմանված կարգով, իրականացվում է իրավական հսկողություն:

«Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ-ի օրենքի այլ դրույթներ ևս, օրինակ., կառավարության կողմից համայնքի ղեկավարին պաշտոնանկ անելու դեպքում մարզպետի լիազորությունը՝ մինչև համայնքի նորընտիր ղեկավարի՝ իր պարտականությունների ստանձնումը, ոչ ավելի, քան երեք ամիս ժամկետով նշանակել համայնքի ղեկավարի պաշտոնակատար, ամրագրված են նախագծերում: Նորույթ է նաև «Նախագիծ 1»-ի կողմից առաջարկվող՝ համայնքների միավորման և բաժանման հնարավորությունը, որը պետք է կանոնակարգվի օրենքով:

8. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՈՒՆՈՒՄԸ, ՓՈՓՈԽՈՒՄԸ ԵՎ ՀԱՆՐԱՔԵՆ

«Նախագիծ 1»-ն առաջարկում է փոփոխություններ և լրացումներ գործող Սահմանադրության 8-րդ գլխի համար: Դրանց առումով հարց է ծագում սահմանադրական փոփոխությունների՝ ոչ հանրաքվեի տարբերակով ընդունում նախատեսող դրույթի վերաբերյալ: Թերևս, ինչպես Սահմանադրության, այնպես էլ դրանում փոփոխությունների ընդունումը պետք է իրականացվի միայն համաժողովրդական հանրաքվեի միջոցով:

9. ԱՆՑՈՒՄԱՅԻՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

Թեև նախագծերից ոչ մեկը չի առաջադրում անցումային դրույթներ (հեղինակները դրան ձեռնամուխ կլինեն բարեփոխումների փաթեթը քննարկելուց հետո), սակայն Սահմանադրության նախագծի վերջնական տարբերակում պետք է նշվեն հետևյալ պարտադիր դրույթները.

- Որոշակի ժամանակահատվածում, որը կամրագրվի նախագծի վերջնական տարբերակում, ազգային ժողովը պետք է ուսումնասիրի և համապատասխանեցնի գործող օրենքները Սահմանադրության փոփոխություններին.
- Որոշակի ժամանակահատվածում, որը կամրագրվի նախագծի վերջնական տարբերակում, Ազգային ժողովը պետք է ընդունի Սահմանադրությամբ նախատեսված բոլոր օրենքները:

ԵԶՐԱՓՈՎԿԻՉ ՄԱՍ

Նախագծերի վերլուծությունը ցույց տվեց, որ դրանք հիմնականում հասնում են իրենց իսկ առաջադրած նպատակներին, այն է հիմնական օրենքը ներդաշնակեցնել արդի աշխարհում ընթացող ժողովրդավարական գործընթացներին, արձագանքել համամարդկային ձեռքբերումներին, դրանց համընթաց արտացոլել հայ ազգային՝ պետական, պատմական և ժամանակակից զարգացումները, ամրագրել պետականաշինության լավագույն կառուցակարգերը: Ցավոք, զեկույցի ծավալային սահմանափակումը թույլ չի տալիս ինչպես հարկն է վերլուծել առաջարկվող նախագծերը, մեջբերել միջազգային փորձը, արտահայտել սեփական կարծիքը:

«Նախագիծ 1»-ի հիմնավորումում հակիրճ և ստույգ սահմանված են այն հիմնական ուղղությունները, որտեղ աշխատել են փոփոխություններ կատարել հեղինակները: Իհարկե, բարելավումները ակնհայտ են, սակայն դեռևս ոչ մի ժամանակահատվածում և ոչ մի վայրում չի ստեղծվել բացարձակապես կատարյալ իրավական փաստաթուղթ: Այստեղ արժե հիշել այն հանրաճանաչ սկզբունքը, համաձայն որի՝ նպատակին հասնելու երաշխիքը ոչ այնքան սահմանված դրույթներն են, որքան դրանց անշեղ կատարումը: Սա վերաբերում է ողջ իրավական համակարգին և, իհարկե, առաջին

հերթին, Սահմանադրությանը: Մասնավորապես, Հայաստանի Հնարապետության՝ որպես իրավական պետության գերխնդիրը պետք է դառնա մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների ոչ թե պարզապես դեկլարատիվ ամրագրումը, այլ իրական ապահովումը: Սրանից անմիջականորեն բխում է ընտրական իրավահարաբերությունների գերխնդիրը. չէ՞ որ հենց Սահմանադրության հիման վրա ընդունված ընտրական օրենսդրությունը և վերջինիս խիստ համապատասխան ընտրական գործընթացը կարող են ապացուցել, որ իսկապես գոյություն ունեն իրավունքի գերակայություն և օրենքի իշխանություն:

Հաշվի առնելով, որ ՀՀ-ն որդեգրել է կոռուպցիայի դեմ պայքարի քաղաքականություն, մեծ նշանակություն են ձեռք բերում իշխանությունների տարանջատման և փոխադարձ հակակշռման մեխանիզմները:

Սահմանադրության վերջնական նաժազիծը կազմելիս հեղինակները պետք է սերտ համագործակցեն Սահմանադրական դատարանի հետ: Բանն այն է, որ գոյություն ունեն ամրագրված, սակայն Սահմանադրության հետ հակասության պատճառով դեռևս չվավերացված միջազգային պայմանագրեր: Դրանց թվին է դասվում, օրինակ, Հռոմի միջազգային քրեական դատարանի կանոնադրությունը:

Նախագծերի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ, թերևս, առավել հաջողված գլուխները «Մարդու և քաղաքացու իրավունքներն և ազատությունները» և «Տեղական ինքնակառավարումն» էին: Բացի այդ, այս ոլորտներում հեղինակները հաճախ միակարծիք էին:

Պետք է նշել, որ երբեմն հատկապես «Նախագիծ 1»-ը առաջարկում էր նույն դրույթները, որոնք գոյություն ունեին 2003թ. հանրաքվեի ներկայացված նախագծում: Երբեմն դա արդարացված էր, երբեմն՝ ոչ: Սակայն պետք է ջանալ, որ նախագծի վերջնական տարբերակը չարժանանա նախորդի ճակատագրին: Վերջինիս ձախողումը, իհարկե, նախ և առաջ պայմանավորված էր դրա անկատարությամբ, բայց չպետք է մոռանալ նաև ոչ պատշաճ քարոզչության մասին: Իսկ պատշաճ քարոզչություն ասելով՝ պետք է հասկանալ լայնածավալ բացատրական աշխատանքներ հասարակության լայն խավերի հետ և ինֆորմացիայի տարածում:

Հուսանք, որ նոր Սահմանադրության շնորհիվ, ինչպես նշում են «Նախագիծ 1»-ի հեղինակները, մեր երկրում լուրջ առաջընթաց կարձանագրվի համաշխարհային ընտանիքի լիիրավ անդամ լինելու, ժողովրդավար հասարակարգ կառուցելու, հայ ազգային պատմական և մշակութային արժեքներ կրելու և պահպանելու պետության պատրաստակամության ուղղությամբ:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. ՀՀ սահմանադրական իրավունք, պատ. խմբ. Ն. Ա. Այվազյան, Եր., 2003
2. 1995թ. ՀՀ Սահմանադրություն
3. Իշխող քաղաքական կոալիցիայի սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծ
4. Միավորված աշխատանքային կուսակցության սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծ
5. «Ազգային ժողովրդավարների դաշինք» կուսակցության սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հասարակական հարափոփոխ հարաբերություններն իրենց զարգացման ներկայիս դիալեկտում պահանջում են հեռահար սոցիալ-գաղափարական ուղենիշների մշակում՝ առավել հստակ, ճկուն և գործուն իրավական կառուցակարգերով: Համապարփակ այս գործընթացներն էլ, շոշափելով հասարակական տարբեր խավերի շահերը և գիտականորեն հիմնավորվելով, իրենց պոզիտիվ և վերջնական արտացոլումը պետք է ստանան օրենսդրության (իրավունքի) համակարգում: Ընդսնին՝ **յուրաքանչյուր օրենսդրական կառույցի, հայեցակարգի իրավական ելակետն ու չափանիշը պետք է լինի հանրային շահը, իսկ յուրաքանչյուր բարեփոխիչ-իրավական ընթացակարգ որպես մղիչ ուժ ու ազդակ պետք է ունենա սոցիալական, տնտեսական, իրավական ոլորտներում նորմատիվ փոփոխությունների անհրաժեշտությունը. սոցիալական պատվերը՝ որպես ազդարար և խթան:**

Հետխորհրդային հայ իրավական մտքի տենդագին որոնումները նորովի բացահայտեցին համաշխարհային իրավական մշակույթի գանձարանը մարքսիստական գաղափարախոսությունից նորազատ ազգային ոգու հայելում: Սոցիալ-քաղաքական բուռն իրադարձությունների խառնարանում ծնունդ առած հայ և արտասահմանյան իրավական-քաղաքական մտքի աննախադեպ սինթեզը՝ 1995թ. ՀՀ Սահմանադրությունը, պիտի դներ ազգային-պետական շինարարության հիմնաքարերը և հասարակությունը դուրս բերեր զարգացման համաշխարհային մայրուղի: Իրավաբանական-գաղափարական նորմատիվ ուղեցույցի կիրառման տասը տարիների ընթացքում մի կողմից՝ կարևորվեց Սահմանադրության՝ որպես ՀՀ օրենսդրության առանցքի և միջուկի դերը՝ աննախընթաց ծավալ և որակ հաղորդելով իրավաստեղծմանը, մյուս կողմից՝ Սահմանադրությունը հասարակության կողմից չընկալվեց որպես իրավական մշակույթի նվաճում, հումանիտար արժեք. հասարակական և պետաիրավական պրակտիկան վեր հանեցին սոցիալ-քաղաքական հողմերի հանդեպ Սահմանադրության խոցելի կողմերը:

Որպես միջազգային տարաբնույթ և բազմաբովանդակ գործընթացների բաղկացուցիչ՝ ՀՀ ներպետական կյանքն էլ, բնականաբար, պետք է արտացոլի սահմանադրական-հանրային (մարդու իրավունքների պաշտպանություն և դրա ապահովման երաշխիքների սահմանում, իրենց ձևով և ընդգրկումով աննախադեպ վերպետական կազմավորումների ստեղծում), տնտեսական-առևտրային (ներպետական կապիտալի միջազգայնացում, տնտեսական ազատ գոտիների և անդրազգային տնտեսական կազմակերպությունների ստեղծում), քրեաիրավական (պայքար ահաբեկչության, կոռուպցիայի դեմ), մշակութային-գաղափարական (ազգային մշակույթների փոխներթափանցում), էկոլոգիական (շրջակա միջավայրի պահպանման հիմնախնդիրներ) և համաշխարհային զարգացման այլ միտումները: Բացի այդ, ՀՀ-ը՝ որպես միջազգային իրավունքի լիիրավ սուբյեկտ, ներգրավվել է միջազգային և տարածաշրջանային քաղաքական, տնտեսական, մշակութային համակարգերում, ինչն էլ, իր հերթին, բերում է նորմատիվ արժեքային նոր շեշտադրումների շունչը և, որպես հետևանք, օրենսդրության (այդ թվում՝ սահմանադրական) կատարելագործման հարակա խնդիրը:

Միևնույն ժամանակ երկրում առկա հասարակական-տնտեսական ծանր վիճակը (գործազրկություն, արտագաղթ, գաղափարական-ավանդական արժեհամակարգերի փլուզում և այլն) ստիպում են հասարակության զգալի մասին բարելավվող կյանքի մեկնակետը փնտրել նաև սահմանադրաիրավական բանաձևերում⁹ (**սահմանադրական փոփոխությունների նյութական-գաղափարական նախադրյալներ**): ԵՎ չնայած այն հանգամանքին, որ որոշ հեղինակներ¹⁰ հիմնավորում են գործող իրավական նորմերի հետևողական կենսագործման արդյունքում բարեկեցիկ կյանքին հասնելու իրական հնարավորությունները, այնուամենայնիվ, սահմանադրական փոփոխությունների անցկացումը՝ որպես հասարակական կյանքի վերափոխման ճանապարհ, անհրաժեշտ է համարվում ոչ միայն իշխանական շրջանակներում¹¹. թե ինչպես հասարակությունը կարձագանքի սահմանադրական փոփոխություններին, պայմանավորված է, անշուշտ, այն հանգամանքով, թե որքանով վերջիններս համահունչ կլինեն հանրային հարաճուն պահանջումներին, շահերին ու նկրտումներին և որքանով կարտահայտեն ազգային արժեքների պահպանման համատեքստում ինտեգրացիոն գործընթացներին ՀՀ մասնակցության օրինաչափությունը՝ «... ապահովելու համար սերունդների ազատությունը, ընդհանուր բարեկեցությունը, քաղաքացիական համերաշխությունը, հավաստելով հավատարմությունը համամարդկային արժեքներին...»:

9 Այդ մասին են վկայում 2003թ. մայիսի 25-ի հանրաքվեի արդյունքները. ՀՀ մոտ 563.000 քաղաքացիներ արտահայտվել են սահմանադրական փոփոխությունների օգտին:

10 Տե՛ս, օրինակ, Ա. Գ. Վաղարշյան, Հայաստանի սահմանադրական զարգացման որոշ հիմնահարցեր, Եր., 2003թ., էջ 91

11 Իրավական պետության հիմքերի ամրապնդման նպատակով սահմանադրական բարեփոխումների անցկացումը ՀՀ գործող Նախագահի մախրնտրական ծրագրի կարևորագույն խնդիրներից է:

Ձեկույցում փորձ է արվում իրավականորեն հիմնավորելու գործող Սահմանադրության որոշ դրույթների փոփոխման անհրաժեշտությունը՝ հրապարակում առկա սահմանադրական փոփոխությունների նախագծերի (իշխող քաղաքական կոալիցիայի նախագիծ /այսուհետ՝ կոալիցիայի նախագիծ/, Ազգային ժողովրդավարների դաշինքի /ԱԺԴ/ նախագիծ, Միավորված աշխատանքային միության /ՄԱԿ/ նախագիծ) իրավական վերլուծության հիման վրա. փոփոխման անհրաժեշտությունը քննարկվում է գործող Սահմանադրության և միջազգային իրավական ակտերի նորմերի, պատմական-տեսական հայեցակարգերի համեմատական-համակարգային շրջադիտման պրիզմայով, ինչպես նաև առանձին դեպքերում դրանք հարադրելով ՀՀ սոցիալ-քաղաքական իրողություններին, առանց որոնց հաշվառման սահմանադրական փոփոխությունները կմատուցվեն որպես կյանքից կտրված, անշունչ ու անմարմին իրավական-տեսական երևույթ:

«Ես երբեք չեմ խորհում ապագայի մասին. նա ինքն է գալիս ավելի շուտ», - նախանշում էր Ա. Էյնշտեյնը. ուրեմն և՛ այս բանաձևի շրջանակներում պետք է նկատի ունենալ, որ և՛ գործող, և՛ փոփոխված սահմանադրությունները կարող են դիտվել միայն որպես հասարակական-իրավական կյանքի հզոր իմպուլս և ոչ երբեք հանգրվան:

Վերջնական հանգրվան՝ երբեք:

ՆԿԱՐԱԳՐԱԿԱՆ ՄԱՍ

Ձեկույցում սահմանադրական նորմերի իրավական վերլուծությունը և համադրումը նախագծերի համապատասխան առաջարկությունների հետ իրականացվում է ըստ գործող Սահմանադրության նորմերի հաջորդականության: Հարկ է նշել, որ զեկույցը չի հավակնում սպառնալիկ կերպով անդրադառնալու բոլոր առաջարկություններին և փոփոխություններին. ուշադրության կիզակետում են այն ինստիտուտները, որոնք մեր կողմից գնահատվել են որպես առաջնահերթ և էական՝ հասարակական հարաբերությունների սահմանադրական կարգավորման ուղեծրում:

1. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Հատկանշական է, որ Սահմանադրության 1-ին հոդվածը 11 հոդվածով լրացնելու առաջարկությամբ է հանդես գալիս ԱԺԴ-ի նախագիծը, որի 1-ին հոդվածում տրվում է ՀՀ որպես ներպետական և միջազգային իրավունքի սուբյեկտի ծավալում բնորոշումը: Համանման մոտեցում է առկա նաև ՄԱԿ-ի նախագիծը. «Պետությունը ժողովրդի պաշտոնական ներկայացուցիչն է և արտահայտում է նրա կամքն ու շահերը: Պետությունը, նրա մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք ծառայում են ժողովրդին, հաշվետու և պատասխանատու են նրա առջև» (2-րդ հոդված):

Հարկ է նշել, որ վերոհիշյալ բնորոշում-ուղեցույցները նորություն չեն պետաիրավական պրակտիկայում. պետության բնութագիրն ու գործունեության նպատակներն էր ամրագրում նաև 1978թ. ՀՍՍՀ Սահմանադրության (Հիմնական օրենքի) 1-ին հոդվածը¹²: Հետաքրքիր առաջարկ է ներկայացնում ԱԺԴ-ի նախագծի 2-րդ հոդվածը, որն անմիջական ժողովրդավարության ինստիտուտների և ընթացակարգերի շրջածիր է ուղղորդում հասարակական կյանքի և պետաիրավական ոլորտի հիմնահարցերը՝ իշխանության համակարգի ընդհանուր կառուցվածքի և գործունեության որոշում, մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների ապահովում, այլ պետությունների հետ հարաբերությունների կարգավորում և այլն:

Իրավական պետությունում մարդու իրավունքների և ազատությունների հռչակումը որպես բարձրագույն և անօտարելի արժեք ունի ոչ միայն (ոչ այնքան) իրավական, որքան սոցիալ-բարոյահոգեբանական նշանակություն. իրավական պետության անկյունաքարային արժեքներ են **մարդը՝ կատարյալին հասնելու անդուլ մղումով**, «նախածին մեղքի» իր բաժնով. **ազատությունը՝ որպես գիտակցված անհրաժեշտություն՝ նրա գոյության հոգևոր հենքը**, **իրավունքը՝ որպես ազատության իրացման սոցիալական կառուցակարգ**:

Այս առումով անժխտելի է կոալիցիայի և ՄԱԿ-ի նախագծերում (1-ին հոդվածներ) ամրագրված այս հավատածքը: Էլ առավել խորը գաղափարական և կիրառական նշանակություն ունի այդ իրավունքների՝ որպես պետության և ժողովրդի գործունեության սոցիալ-իրավական չափ ու չափորոշիչի

12 Ինչ խոսք, իրավական տեսական դրույթների, իրավաբանական-փիլիսոփայական հայեցակարգերի իրավական ամրագրումը սահմանադրական տեքստում որակական նոր՝ նորմատիվ կիրառական մակարդակի է հասցնում դրանց պատմական-սոցիալական նշանակությունը՝ հագեցնելով դրանք ժողովրդավարական բովանդակությամբ և մշակույթով, սակայն մյուս կողմից՝ Սահմանադրության 1-ին հոդվածի պարագայում աննպատակահարմար է թվում հիմնական օրենքը ծանրաբեռնել հավելյալ-տեսական սահմանումներով:

ամրագրումը. «Իշխանությունը իրականացնելիս պետությունը և ժողովուրդը սահմանափակված են այդ իրավունքներով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք»¹³:

Իրավունքի՝ որպես սոցիալական շահերի օբյեկտիվ ու անհրաժեշտ կարգավորիչի և կողմնորոշիչի գերակայության և օրենքի՝ որպես իրավունքի ինստիտուցիոնալ ու պոզիտիվ անդրադարձի իշխանության ամրագրումը ևս իրավական պետության և ժամանակի անդրաձեռլի հրամայական է: (Ի դեպ, իրավունքը որպես գործնականում ուղղակիորեն կիրառվող կառուցակարգ են դիտարկում կոալիցիայի նախագծի 57 հոդվածի 13-րդ կետը և ՄԱԿ-ի նախագծի 73, 74 հոդվածները):

Իրավաբանական գրականության մեջ քննադատվում է Սահմանադրության 6-րդ հոդվածը. «ՀՀ անունից կնքված միջազգային պայմանագրերը կիրառվում են միայն վավերացվելուց հետո: Վավերացված միջազգային պայմանագրերը Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են»:

*Նախ՝ միջազգային իրավունքը, մասնավորապես՝ «Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի մասին» 1969թ. Վիեննայի կոնվենցիան*¹⁴ պայմանագրերի կնքումը դիտում է որպես իրավական գործողությունների, ընթացակարգերի համակցություն, որն անհրաժեշտ է պայմանագիրն ուժի մեջ մտնելու համար, այսինքն՝ կնքումն իր մեջ ներառում է վավերացման գործընթացը:

Երկրորդ՝ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածը ներպետական իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մաս է դիտարկում միայն վավերացված պայմանագրերը՝ դրանով իսկ իրավական համակարգից կարծես դուրս մղելով վավերացման ոչ ենթակա (հաստատվող) միջազգային պայմանագրերը:

*Երրորդ՝ «Միջազգային պայմանագրերի մասին» ՀՀ օրենքը*¹⁵ նախատեսում է պայմանագիրն ուժի մեջ մտնելու մի քանի ընթացակարգեր (վավերացում, հաստատում, պայմանագրին միացում), ինչպես նաև վավերացվող միջազգային պայմանագրերի շրջանակն ըստ սուբյեկտի, որոնց մասին Սահմանադրությունը լռում է:

Այսպիսով՝ «Միջազգային պայմանագրերի մասին» ՀՀ օրենքը պարունակում է Սահմանադրությանը որոշ անհամապատասխանություններ, և սահմանադրական օրինականության ապահովման համար անհրաժեշտ է, որքան էլ պարադոքսալ հնչի, Սահմանադրությունը համապատասխանեցնել օրենքին¹⁶: Կոալիցիայի նախագծի 3-րդ և ՄԱԿ-ի նախագծի 4-րդ հոդվածները ճշգրտել և խմբագրել են վերոնշյալ հոդվածը:

Ուշագրավ է այն փաստը, որ երեք նախագծերն էլ կարևորում են ՀՀ զինված ուժերի ապաքաղաքականացվածությունը՝ որպես հասարակական կյանքի ապառազնականացման և ժողովրդավարության ապահովման երաշխիք:

Հայաստան-սփյուռք կապերի համակողմանի խորացումը և ընդլայնումը պայմանավորել են հայկական սփյուռքի՝ որպես սահմանադրական կատեգորիայի ամրագրումը (կոալիցիայի նախագծի 9-րդ հոդված):

Երեք նախագծերն էլ ՀՀ սահմանադրական կարգի հիմունք են համարել տեղական ինքնակառավարման և տարածքային կառավարման համակարգը՝ իհարկե տարասեռ կոնցեպտուալ մոտեցումներով:

2. ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

ՀՀ սոցիալ-քաղաքական կյանքում ներհակ մոտեցումներ և բուռն սոցիալական արձագանք է առաջացնում երկքաղաքացիության հիմնահարցը: Խնդիրն, ինչ խոսք, բազմաշերտ է և ունի պատմական-իրավական արմատներ:

Երկքաղաքացիության արգելմանն էր ուղղված դեռևս 1963թ. Եվրախորհրդի կողմից ընդունված «Բազմաքաղաքացիության դեպքերի կրճատման և բազմաքաղաքացիության դեպքում զինվորական պարտականությունների մասին կոնվենցիան»՝ երկքաղաքացիությունը համարելով անբնական երևույթ և պայքարելով դրա դեմ: Սակայն հետագայում, միգրացիոն գործընթացներով և բնակչության աճով

13 Անմիջականորեն գործող իրավունքի նպատակային նշանակությունը, իրավաբանական ուղղվածությունն ու բովանդակությունը բացահայտում է Ռ.Գ. 1993թ. Սահմանադրության 18 հ.-ը: ՀՀ պայմաններում նորմերի անմիջական գործողությունն ունի գործնական կարևորություն. բավական է հիշատակել քրեադատավարական օրենսդրության որոշ դրույթների (օր.՝ 109 հոդ. 3-րդ մաս, 228 հոդ. 6-րդ մաս, 284 հոդ. 8-րդ մաս և այլն) իրացման հակասահմանադրական պրակտիկան:

14 Կոնվենցիան ուժի մեջ է մտել 27.01.1980թ., ՀՀ-ն այն վավերացրել է 23.10.1996թ.:

15 Ընդունվել է ԱԺ կողմից 28.07.2000թ.:

16 См. u Конституционная реформа в РА и проблемы взаимодействия международного и внутригосударственного право, В. В. Кочарян, Պետություն և իրավունք N3(17) 2002թ. էջ 20

պայմանավորված, փոխվեց վերաբերմունքը երկքաղաքացիության նկատմամբ. այդ մասին է վկայում 1994թ. մայիսի 14-ին Եվրախորհրդի կողմից ընդունված «Քաղաքացիության մասին կոնվենցիան»¹⁷»:

*ՀՀ պարագայում խնդիրն առավել քան զգայուն է՝ հաշվի առնելով աշխարհասփյուռ հայության՝ մայր հայրենիքի հետ կապն ամրապնդելու հանգամանքը և, միաժամանակ, ՀՀ բնակչության քաղաքական ինքնուրույնության (հատկապես ընտրական գործընթացներում) ապահովման անհրաժեշտությունը*¹⁸: Այնուամենայնիվ, արտասահմանադրական մոտեցումների այս բախման մեջ անտեսվում է ծրագրային-հիմնարար մեկ այլ ակտի՝ 1990թ. օգոստոսի 23-ի «Հայաստանի անկախության մասին» հռչակագրի 4-րդ կետում ամրագրված այն հեռահար դրույթը, ըստ որի՝ արտերկրի հայությունը ՀՀ քաղաքացիության իրավունք ունի:

Վերոշարադրյալը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ երկքաղաքացիության ընդունումը ոչ այնքան քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական հիմնախնդիր է, որքան իրավական (նորմատիվ) անհրաժեշտությունը¹⁹:

Կոալիցիայի նախագծի և ՄԱԿ-ի նախագծի 15-րդ հոդվածները ամրագրում են արևմտյան դատավարագիտության մեջ հայտնի Habeas Corpus ընթացակարգը. «Ձերբակալված յուրաքանչյուր ոք պետք է 48 ժամվա ընթացքում բերման ենթարկվի դատարան, որը պետք է ոչ ուշ, քան 24 ժամվա ընթացքում որոշում կայացնի նրա նկատմամբ կալանք կամ այլ խափանման միջոց ընտրելու կամ նրան ազատելու վերաբերյալ»²⁰: Վերոհիշյալ դրույթը վճռորոշ երաշխիք է անձի անձեռնմխելիության և ազատության պաշտպանության համակարգում և արտահայտում է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» 1950թ. Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի պահանջը (ՀՀ-ն այն վավերացրել է 2002թ.): Կոալիցիայի նախագծի 15-րդ հոդվածի 6-րդ մասը և ՄԱԿ-ի նախագծի 15-րդ հոդվածի 10-րդ մասն ուղղակիորեն արտացոլում են «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի²¹ 11-րդ հոդվածը. «Ոչ ոքի չի կարելի ազատությունից զրկել միայն այն պատճառով, որ նա ի վիճակի չէ կատարելու պայմանագրային պարտավորությունները»:

Վարչարարության ոլորտում ապահովագրելու համար բնակչությանը պաշտոնատար անձանց կամայականություններից՝ կոալիցիայի նախագծի և ՄԱԿ-ի նախագծի 27-րդ հոդվածները ամրագրում են պետական ու տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց գրավոր դիմումներ, առաջարկություններ ու բողոքներ ներկայացնելու և պատշաճ պատասխան ստանալու յուրաքանչյուրի իրավունքը:

Պետական (վարչական) շինարարության պրակտիկայում կարևոր նշանակություն ունեցավ քաղաքացիական ծառայության համակարգի մշակումը և ներդրումը պետական ծառայության ոլորտ՝ որպես վարչական իշխանության կառուցակարգի շարունակականությունն ապահովող ինստիտուտ. վերջինս և՛ ՄԱԿ-ի, և՛ կոալիցիայի նախագծերում ստացել է սահմանադրաիրավական ամրագրում (31-րդ հոդվածներ):

Քաղաքական-իրավական կարևոր հիմնախնդիրներից է նաև հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի սուբյեկտների հարցը: «Հայաստանի անկախության մասին» հռչակագիրը (7-րդ կետ) հողը և այլ բնական պաշարները համարեց ժողովրդի սեփականությունը: Սահմանադրության 28-րդ հոդվածը այդ իրավունքը, օրենքով նախատեսված առանձին բացառություններով հանդերձ, վերապահեց միայն ՀՀ քաղաքացիներին, որպիսի մոտեցումը ճիշտ է թվում ոչ միայն ՀՀ սակավահողության պարագայում, այլև պետության ազգային և էկոլոգիական անվտանգության ապահովման տեսանկյունից²²: Նման մոտեցումը

¹⁷ Այդ մասին առավել մանրամասն տե՛ս՝ Վ. Ն. Այվազյան, Մարդու իրավունքներ, Եր., 2002թ., էջ 73

¹⁸ Երկքաղաքացիության կողմնակիցների այն պնդումներին, թե երկքաղաքացիության ընդունմամբ հնարավոր կլինի զարգացնել ՀՀ տնտեսությունը՝ ներգրավելով օտարերկրյա կապիտալը, երկքաղաքացիության հակառակորդները հակափաստարկում են՝ դրանում տեսնելով ազգային պետության համար սպառնալիք (այդպիսի մոտեցում էլ գերակշռում էր գործող Սահմանադրության ընդունման ժամանակ) և հենվելով «Օտարերկրյա քաղաքացիների իրավական վիճակի մասին» ՀՀ օրենքի վրա (ընդունվել է ԳԽ կողմից 17.06.1994թ.): Վերջինս ամրագրում է օտարերկրացիների՝ ՀՀ-ում գտնվելու կացության 4 կարգավիճակ, ըստ որում կացության հատուկ կարգավիճակը, որը տրվում է առավելապես ծագումով հայ օտարերկրացիներին, նրանց՝ ՀՀ տնտեսական և մշակութային կյանքին ներգրավելու համար սահմանում է ՀՀ քաղաքացիների իրավունքներից զրեթե չտարբերվող իրավունքներ: Դեռ ավելին՝ ՀՀ մի շարք օրենքներ («Օտարերկրյա ներդրումների մասին» 04.06.1994թ. օրենքը, «Շահութահարկի մասին» 30.09.1997թ. օրենքը) նախատեսում են օտարերկրյա ներդրողների համար գործունեության արտոնյալ պայմաններ:

Երկքաղաքացիության կողմնակիցները այն համարում են նաև իրավական գործուն միջոց՝ ՀՀ-ից բնակչության արտագաղթը կանխելու և արտերկրի հայության՝ մայր հայրենիքի հետ կապերն ամրապնդելու համատեքստում ՀՀ վերադարձներու համար: Հարկ է նշել, սակայն, որ երկքաղաքացիության ընդունումը սպասվածի փոխարեն կարող է առաջացնել հակառակ ռեսկյուսիան:

¹⁹ ԱՄԿ-ի նախագծի 15 հոդվածը ուղղակիորեն ամրագրում է երկքաղաքացիության սկզբունքը, իսկ ՄԱԿ-ի նախագիծը բացասաբար է վերաբերվում դրան (այդ մասին է վկայում 30-րդ հոդվածի 2-րդ մասը). մինչդեռ կոալիցիայի նախագիծը, վերացնելով երկքաղաքացիության արգելքը, կարելի է ենթադրել, խնդիրը տեղափոխում է օրենսդրական ոլորտ:

²⁰ ընթացակարգի պատմական արմատների և էվոյուցիայի մասին տե՛ս՝ Черниловский З. М., Всеобщая история государства и права, 1996г., М., стр. 251

²¹ Դաշնագրին ուժի մեջ է մտել 12.10. 1966թ., ՀՀ-ն այն վավերացրել է 01.04.1991թ.:

²² Հատկանշական է այս կապակցությամբ ՌԴ Սահմանադրության մոտեցումը. չնայած հողային հսկայական պաշարների առկայությանը՝ Սահմանադրությունը ճանաչում է հողի նկատմամբ միայն ՌԴ քաղաքացիների սեփականության իրավունքը (տե՛ս ՌԴ Սահմանադրության 36 հոդվ.):

պահպանվել է նաև ՄԱԿ-ի նախագծում, մինչդեռ կոալիցիայի նախագծի 32-րդ հոդվածը հողի նկատմամբ օտարերկրացիների և ապաքաղաքացիների սեփականության իրավունքի սահմանափակումը միայն հնարավոր է համարում դրանով իսկ հակասելով անկախության հռչակագրի ոգուն:

Սահմանադրական փոփոխությունների առանցքային կետերից մեկը, մեր կարծիքով, պետք է լիներ քաղաքացիների աշխատանքի իրավունքի ուղղակի ամրագրումը: Այս կապակցությամբ բերվող այն փաստարկներին, թե շուկայական տնտեսության պայմաններում պետությունը չի կարող ապահովել (երաշխավորել) իր քաղաքացիներին աշխատանքով, անհրաժեշտ ենք համարում հակադրել այն հանգամանքը, որ աշխատանքի իրավունքը սահմանադրորեն ամրագրել են շուկայական տնտեսություն ունեցող պետությունները ևս²³: Աշխատանքի իրավունքը նախատեսում է նաև «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» 1966թ. միջազգային դաշնագիրը (հոդված 6), որին ԳՂ-ն միացել է 01.04.1991թ.: **Բացի այդ, ԳՂ Սահմանադրությունը (1-ին հոդված) հռչակում է ԳՂ-ն սոցիալական պետություն. սոցիալական պետության հայեցակարգի միջուկն են կազմում պետության պատասխանատվությունը հանրային բարեկեցության ապահովման համար, տնտեսական բարիքների բաշխումը արդարության ոգով՝ ապահովելու համար յուրաքանչյուրի մարդավայել գոյությունը, իր քաղաքացիներին նվազագույն կենսամիջոցներով ապահովելու պետության պարտականությունը**²⁴: Սահմանադրության նման ամրագրման պարագայում (նախագծերում ևս բացակայում է վերոհիշյալ դրույթը) հարցականի տակ է դրվում սոցիալական պետության գաղափարը:

Արձագանքելով օրենսդրության էկոլոգիզացիայի համաշխարհային միտումներին՝ կոալիցիայի նախագծի և ՄԱԿ-ի նախագծի 36-րդ հոդվածները ամրագրել են մարդու կարևորագույն էկոլոգիական իրավունքը՝ ապրելու առողջությանը և բարեկեցությանը նպաստող միջավայրում, և հստակեցրել պետության էկոլոգիական գործառույթը. «Պետությունը վարում է ներկա և ապագա սերունդների բնապահպանական անվտանգությունն ապահովող քաղաքականություն»²⁵:

Կոալիցիայի նախագծի 45-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանել է իրավունքի տեսության կողմից անընդունելի մի դրույթ՝ «Ոչ ոք չի կարող կրել պարտականություններ, որոնք սահմանված չեն օրենքով», որը կազմալուծման վտանգի տակ է դնում գործադիր մարմինների (և ոչ միայն) նորմաստեղծ գործունեությունը²⁶:

Քաղաքացիական շրջանառության և, հատկապես դատավարական պրակտիկայի համար կարևոր է իրավաբանական անձանց սահմանադրական կարգավիճակի հստակեցումը (կոալիցիայի նախագծի 51-րդ հոդված, ՄԱԿ-ի նախագծի 52-րդ հոդված):

Հարկ է նշել, որ և՛ գործող Սահմանադրության, և՛ նախագծերի տեքստերը բովանդակում են հատկապես սոցիալ-տնտեսական իրավունքների ապահովման երաշխիքների թույլ համակարգ՝ ի տարբերություն ԳՄՍԳ 1978թ. Սահմանադրության (Հիմնական օրենքի)²⁷:

Բացի բառագրական փոփոխություններից (ՄԱԿ-ի նախագծի 53, 84, 113, 135 և կոալիցիայի նախագծի 52, 66, 88, 109 հոդվածները վերաբերում են Սահմանադրության 3-րդ, 4-րդ, 5-րդ և 7-րդ գլուխների վերնագրերի փոփոխմանը), երեք նախագծերն էլ ամրագրում են պետական իշխանության թևերի միջև փոխհարաբերությունների՝ որակապես նոր համակարգ՝ հակակշիռների և զսպումների նորատիպ կառուցակարգով, պետաիրավական և հասարակական ոլորտում հանրային իշխանության մարմինների կարգավիճակի և նպատակային գործունեության (գործառույթների) հստակեցմամբ: Սակայն պրակտիկայում այդ նորմերի իրացման հետևանքների անկանխատեսելիությունը ստիպում է առավել զգույշ և վերլուծաբար մոտենալ դրանց:

23 Տե՛ս, օրինակ, Իտալիայի, Իսպանիայի, Ճապոնիայի սահմանադրությունն«ՏՃ Ի»ձ՝՝ձ՝ՆՔ Конституционное право зарубежных стран. под ред. М. В. Баглая, Ю. И. Лейбо, Л. М. Энтина. 2000г., М. աշխատության մեջ

24 Տե՛ս Конституционное право зарубежных стран. под ред. М. В. Баглая, Ю. И. Лейбо, Л. М. Энтина. 2000г. М., стр. 489

25 Այս համատեքստում է դիտվում ՀՀ կողմից «Երջակա միջավայրի հարցերի առնչությամբ տեղեկատվության մատչելիության, որոշումներ ընդունելու գործընթացին հասարակայնության մասնակցության և արդարադատության մատչելության մասին» 1998թ. կոնվենցիայի (Օրհուսի կոնվենցիա) վավերացումը 14.05.2001թ.:

26 Յուրաքանչյուր իրավական նորմ վարքագծի սոցիալական կանոն է, որը սահմանում է իրավունքի սուբյեկտների թույլատրելի կամ պարտադիր վարքագծի չափը. ըստ որում՝ իրավական նորմի որոշակիության հատկանիշը ենթադրում է իրավունքի սուբյեկտների միջև իրավունքի և պարտականության բաշխումն այնպես, որ իրավագոր կողմի վարքագծի թույլատրելի չափը երաշխավորվում է մյուս՝ պարտավոր կողմի վարքագծի պարտադիր չափով՝ պարտականությամբ (իրավական նորմի հատկանիշների, կառուցվածքի, գործառույթների մասին տե՛ս Теория государства и права /курс лекций/ под ред. А. В. Малько, Н. И. Матузова, М., 1997г., стр. 351, Храпанюк Б. Н., Теория государства и права. М., 1993г., стр. 172, կամ իրավունքի տեսության այլ դասագրքեր):

Ինչպես գիտենք, ռոմանոգերմանական իրավական համակարգում, որին պատկանում է ՀՀ իրավական համակարգը, իրավական նորմը արտահայտվում և ամրագրվում է նորմատիվ ակտի ձևով: Նշանակում է՝ յուրաքանչյուր նորմատիվ ակտ պարունակում է վարքագծի համապարտադիր կանոններ, և քանի որ նորմատիվ ակտեր են ինչպես սահմանադրությունը, օրենքները, այնպես էլ ենթաօրենսդրական ակտերը, ուստի վերջիններս ևս կարգավորում են իրավունքի սուբյեկտների միջև հարաբերությունները՝ իհարկե պարտականության անբաժանելի բաղադրիչով: Այլ հարց է, որ հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորումը պետք է իրականացվի նորմատիվ ակտերի տարբերակված մակարդակներում

27 Տե՛ս Հայկական ՍՍՀ Սահմանադրության (Հիմնական օրենքի) 33, 38-44 հոդվածները

3. ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ

Երեք նախագծերն էլ ՀՀ Նախագահին հռչակում են պետության գլուխ. դրանով իսկ կարծես թե հստակորեն ուրվագծվում են քաղաքական այս ինստիտուտի գործառնությունները:

Պետության գլուխը բնորոշվում է որպես պաշտոնական անձ (մարմին), որը, որպես կանոն ձևականորեն, զբաղեցնում է բարձրագույն տեղը պետական մարմինների ենթակարգությունում՝ իրականացնելով երկրի բարձրագույն ներկայացուցչությունը ներքաղաքական և միջազգային հարաբերություններում²⁸:

ԱժԴ-ի, ՄԱԿ-ի և կոալիցիայի նախագծերի՝ Նախագահի իրավասությունը սահմանող նորմերի համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ զսպունակների և հակակշիռների նոր մոդելները Նախագահին օտուտում են նոր լիազորություններով հատկապես գործադիր ոլորտում:

Ե՛վ կոալիցիայի (57-րդ հոդվածի 5-րդ կետ), և՛ ԱժԴ-ի (17-րդ հոդված), և՛ ՄԱԿ-ի (63-րդ հոդված) նախագծերը Նախագահին վերապահել են լիազորություն՝ օրենքով նախատեսված դեպքերում նշանակումներ կատարել պետական պաշտոններում: Եթե դրան հավելենք նախագծերում այն դրույթի ամրագրումը, որ գործադիր իշխանությունն իրականացնում են, ՀՀ կառավարությունից բացի, օրենքով նախատեսված գործադիր իշխանության գործառնություններ իրականացնող այլ մարմիններ (ՄԱԿ-ի նախագծի 114-րդ, կոալիցիայի նախագծի 89-րդ հոդվածներ), ապա պարզ կդառնա, որ լիազորությունների նման շրջանակը էապես փոխում է Նախագահի դերը նաև իշխանության համակարգում՝ հնարավորություն տալով նրան իր ձեռքում կենտրոնացնել գործադիր ապարատը:

Նախագահը միանձնյա նշանակում և ազատում է գլխավոր դատախազին (կոալիցիայի նախագծի 57-րդ հոդվածի 9-րդ կետ և ՄԱԿ-ի նախագծի 66-րդ հոդված) և կարող է միանձնյա պաշտոնանկ անել պաշտպանության և արտաքին գործերի նախարարներին (ՄԱԿ-ի նախագծի 62-րդ հոդված): Ի դեպ, ԱժԴ-ի նախագիծը նախատեսում է գլխավոր դատախազի նշանակումը՝ Աժ-ի հետ համաձայնեցնելով:

Կոալիցիայի նախագիծը (84 հոդված) և ՄԱԿ-ի նախագիծը (109 հոդված) Նախագահին համարում են ՀՀ զինված ուժերի գերագույն գլխավոր հրամանատարը. ըստ որում՝ Աժ միստ գումարելու անհնարինության դեպքում պատերազմ հայտարարելու հարցը լուծում է հանրապետության Նախագահը:

Սոցիալ-քաղաքական կյանքում քննադատությունների տեղիք տված Աժ-ն արձակելու Նախագահի գրեթե բացարձակ լիազորությունը սահմանափակելու և սահմանադրաիրավական կարգավորման ոլորտ ուղղորդելու անհրաժեշտությամբ է պայմանավորված այն դրույթի ամրագրումը (ՄԱԿ-ի նախագծի 60 հոդված, կոալիցիայի նախագծի 57 հոդված), ըստ որի՝ Նախագահը կարող է կրճատել Աժ լիազորությունների ժամկետը միայն Սահմանադրությամբ նախատեսված դեպքերում և կարգով (ՄԱԿ-ի նախագծի 99 և կոալիցիայի 78 հոդվածներ): Մի կողմից՝ նշված դրույթը, անշուշտ, իրական երաշխիք է Նախագահի այս լիազորության նպատակային իրականացման համար (Սահմանադրությունը նախատեսում է միայն իրադրային-ժամկետային իրավական արգելքներ), մյուս կողմից, սակայն, կարող են ստեղծվել սոցիալ-քաղաքական ճգնաժամերից (օրինակ՝ Աժ-Նախագահ տարածայնության առաջացում) դուրս գալու անհնարինության նորմատիվ հիմքերը:

Ազգային ժողովի և Նախագահի փոխհարաբերությունների նոր հարթություն են ձևավորում ՄԱԿ-ի նախագծի 58 և կոալիցիայի նախագծի 79 հոդվածները՝ Նախագահին վերապահելով օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք: Այս դեպքում, ըստ էության, դժվարանում է Աժ Նախագահի հակակշիռների կառուցակարգի գործողությունը, եթե հաշվի առնենք այն հանգամանքը, որ օրենսդրական ողջ գործընթացը փաստորեն դառնում է Աժ-ի և Նախագահի համատեղ գործունեությունը: Նոր ընթացակարգ է նախատեսում կոալիցիայի նախագծի 91-րդ հոդվածը, ըստ որի՝ *Նախագահը կարող է կասեցնել կառավարության որոշումների գործողությունը մեկ ամիս ժամկետով*, որպիսի հանգամանքը մի կողմից՝ կառավարության ակտերի օրինականության ապահովման գործունե երաշխիք է, մյուս կողմից՝ վկայում է կառավարության նկատմամբ պետության գլխի՝ դեռևս պահպանված «խնամակալության» առկայության մասին:

Կոալիցիայի նախագիծը (61-րդ հոդված) նախատեսում է Նախագահի հրաժարականի բարդեցված ընթացակարգ. «ՀՀ Նախագահը իր հրաժարականը ներկայացնում է Աժ: Տասնօրյա ժամկետը լրանալուց անմիջապես հետո հրաժարականը կրկին ներկայացնելու դեպքում հրաժարականը համարվում է ընդունված, և Սահմանադրությամբ սահմանված կարգով ու ժամկետում անցկացվում է արտահերթ ընտրություն»:

²⁸ Տե՛ս Конституционное право зарубежных стран, под ред. М. В. Баглая, Ю. И. Лейбо, Л. М. Энтина, 2000г., М., стр. 210

Նախագահի՝ որպես պետության գլխի հռչակմամբ հնարավոր կլինե՞ր Նախագահին «դուրս բերելու» գործադիր իշխանության համակարգից՝ չխախտելու համար իշխանության երեք ճյուղերի միջև հավասարակշռությունը, որի երաշխավորը հենց ինքը՝ Նախագահն է:

«Ուժեղ նախագահի» մոդելի կողմնակիցները նշում են, որ սոցիալ-տնտեսական հիմնախնդիրների լուծման և սոցիալ-քաղաքական հեղաբեկումներից հասարակությանը ապահովագրելու հարցում վճռորոշ դեր և նշանակություն ունի նաև Նախագահի քաղաքական ակտիվության աստիճանը, որն ունի իրավական (սահմանադրական) հիմքեր: Միևնույն ժամանակ հասարակական կյանքի քաղաքական դինամիկայում, ինչպես վկայում է պատմությունը, «անձնավորված» իշխանությունը հաճախ վերածվում է ավտորիտարիզմի²⁹:

4. ՕՐԵՆՍՊԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ինչպես արդեն նշել ենք, նախագծերն առաջարկում են սահմանադրորեն ամրագրել Աժ լիազորությունները կրճատելու դեպքերը. դրանք կարելի է բաժանել երկու խմբի՝

ա) Աժ-ն չի կատարում Սահմանադրությամբ ամրագրված իր գործառնությունները՝ դրսևորելով անզորություն (կոալիցիայի նախագծի 78-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, ՄԱԿ-ի նախագծի 99-րդ հոդվածի ա), բ), գ) կետեր),

բ) Աժ-ի և Նախագահի միջև կառավարության (վարչապետի) գործունեության կապակցությամբ առաջացած տարաձայնությունները լուծելու նպատակով (կոալիցիայի նախագծի 78-րդ հոդված 1-ին մաս, ՄԱԿ-ի նախագծի 99-րդ հոդվածի 1-ին մաս, դ) կետ):

Նախագծերն օգտագործում են ՀՀ Սահմանադրությանն անձանոթ, նոր հասկացություն՝ *արտակարգ իրավիճակ* (ՄԱԿ-ի նախագծի 8-րդ հոդված, կոալիցիայի նախագծի 86-րդ հոդվածի 11-րդ կետ), սակայն այս հասկացությունը ժամկետային և երաշխիքային առումով հստակ ամրագրում չի ստանում նախագծերում:

Որպես պատգամավորների գործունեության ապահովման երաշխիք՝ կոալիցիայի նախագծի 70-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և ՄԱԿ-ի նախագծի 89-րդ հոդվածի 4-րդ մասը նախատեսում են առանց Աժ-ի համաձայնության պատգամավորին ձերբակալելու անթույլատրելիությունը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ ձերբակալությունը կատարվում է հանցագործության վայրում և բխում է գործի քննության շահերից:

Ըստ նախագծերի՝ սահմանադրական նոր կարգավիճակ են ստանում Վերահսկիչ պալատը՝ որպես բյուջետային միջոցների և պետական սեփականության օգտագործման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող անկախ մարմին (կոալիցիայի նախագծի 86-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, ՄԱԿ-ի նախագծի 134-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), Աժ-ի խորհուրդը՝ որպես Աժ ընթացիկ գործունեությունը կազմակերպող մարմին (կոալիցիայի նախագծի 83-րդ հոդված), Սարդու իրավունքների պաշտպանը³⁰՝ որպես պետական իշխանության ոլորտում մարդու իրավունքների պաշտպանություն իրականացնող սուբյեկտ-երաշխիք (կոալիցիայի նախագծի 85-րդ հոդվածի 4-րդ կետ, ՄԱԿ-նախագծի 109-րդ հոդվածի 6-րդ կետ):

ՄԱԿ-ի նախագծի 106 հոդվածի 1-ին մասը նախատեսում է ՀՀ սահմանադրական իրավունքի նոր ինստիտուտ՝ *«խորհրդարանային անձեռնմխելիության իրավունք»*, որի ուժով չի թույլատրվում առանց Աժ նախագահի համաձայնության՝ զինված կազմավորումների մուտքը Աժ-ի տարածք, ինչպես նաև ձերբակալության, խուզարկության կամ կալանավորման կատարում Աժ-ի տարածքում:

Աժ և կառավարության փոխհարաբերությունների տարածին մոդելներ են առաջարկում ԱժԴ-ի, ՄԱԿ-ի և կոալիցիայի նախագծերը: Հարկ է նշել, որ երեք նախագծերն էլ բովանդակային առումով չեն անդրադարձնում Աժ և կառավարության հարաբերություններին սոցիալական հնչեղություն հաղորդող «հարց ու պատասխանի» ինստիտուտին, որի արդյունավետությունը, սակայն, բարձր չէ³¹:

5. ԳՈՐԾԱԳԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

29 Նախագահին՝ որպես բոլոր սոցիալ-տնտեսական չարիքների դեմ պայքարող մարմին և դժբախտությունների համադարձան դիտելը բնորոշ է զարգացող երկրների մեծ մասին, որտեղ փորձ է արվում հիմնավորելու բարի թագավորի և չար նախարարների միջնադարյան դրկտրինը:

30 Ի դեպ, սկանդինավյան համարվող այս ինստիտուտի պատմական արմատները Հին Հռոմում են, որտեղ համանման գործունեություն էր իրականացնում Ժողովրդական տրիբունը (վերջինիս դերի և գործառնությունների մասին տես Ն. Ա. Մաչկին, Հին Հռոմի պատմություն, 1951թ., Եր., էջ 177):

31 Այս առումով առավել նպատակահարմար կլիներ այն փոխարինել հարցապնդման ընթացակարգով, որի արդյունքում ընդունվող Աժ-ի որոշումները նորմատիվ հիմք են ստեղծում սոցիալ-տնտեսական խնդիրների լուծման համար: Նման ընթացակարգ գործում է մասնավորապես Ֆրանսիայի, Ճապոնիայի, Գերմանիայի իրավական իրականությունում (տես Конституционное право зарубежных стран, под ред. М. В. Баглая, Ю. И. Лейбо, Л. М. Энтина, 2000г. М.):

ԱԺԴ-ի նախագիծը կառավարության ձևավորման հարցում հիմնովին ձևափոխում է ԱԺ-ՀՀ Նախագահ-կառավարություն եռակողմ հարաբերությունների ներկայիս մոդելը. նախագծի 19-րդ հոդվածի համաձայն ԱԺ-ն նշանակում է վարչապետին, վարչապետի ներկայացմամբ՝ կառավարության անդամներին, հաստատում կառավարության կառուցվածքը, կազմը, գործունեության ուղղությունները: Գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմնի ձևավորման նման սխեմայում ՀՀ Նախագահի բացակայությունը, փաստորեն, իրավական հիմք է ստեղծում կառավարությանը ազատելու Նախագահի նորմատիվ «խնամակալությունից»:

Համանման մոտեցում է որդեգրել նաև ՄԱԿ-ի նախագիծը. «...ԱԺ-ն իր նիստում պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ նշանակում է վարչապետին»: «Եթե Ազգային ժողովը, -շարունակում է 115 հոդվածը,- հնգօրյա ժամկետում չի նշանակում վարչապետ կամ հավանություն չի տալիս կառավարության գործունեության հայեցակարգին, ապա ԱԺ-ի նախագահը անհապաղ դիմում է Հանրապետության Նախագահին կառավարություն կազմավորելու խնդրանքով»:

Որպես իրավական գործունե երաշխիք՝ ՄԱԿ-ի նախագծի 60-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Սահմանադրությամբ նախատեսված դեպքերում (99 հոդված) ԱԺ-ի լիազորությունների ժամկետը կրճատելուց հետո գործող վարչապետը պաշտոնանկման ենթակա չէ: Սակայն 99-րդ հոդվածի դ) կետը (Նախագահի կողմից ԱԺ-ի լիազորությունների ժամկետի կրճատումը, երբ վերջինս հավանություն չի տալիս վարչապետին պաշտոնանկ անելու՝ հանրապետության Նախագահի առաջարկին), ԱԺ-ն որոշակիորեն կախման մեջ է դնում ՀՀ Նախագահից՝ դրանով իսկ կասկածի տակ դնելով վարչապետի և ԱԺ գործունեությունն ընդհանրապես:

Ձսպումների և հակակշիռների համատեքստում կոալիցիայի նախագիծը (91-րդ հոդված) և ՄԱԿ-ի նախագիծը (116-րդ հոդված) հստակեցրել են կառավարության գործունեության իրավական ոլորտը՝ վերջինիս վերապահելով ինքնուրույնություն և հարաբերական անկախություն ակտեր ընդունելու («կառավարության որոշումները ստորագրում է վարչապետը») և գործունեության իրականացման ձևի կազմակերպման («կառավարության նիստերը իրավիճում և վարում է վարչապետը: կառավարության նիստ կարող է իրավիճել և վարել ՀՀ Նախագահը») հարցերում:

ՄԱԿ-ի և կոալիցիայի նախագծերը (համապատասխանաբար 103 և 81 հոդվածներ) վերացրել են ԱԺ-ի և կառավարության գործունեության հատման իրավական մի կարևոր հանգուցակետ. խոսքը Սահմանադրության 78-րդ հոդվածում ամրագրված պատվիրակված օրենսդրության ինստիտուտի մասին է: Հայրենական սահմանադրագիտության մեջ այս խնդիրը իրարամերժ մոտեցումների տեղիք է տվել. մասնավորապես՝ որոշ հեղինակներ նշում են, թե *Սահմանադրության մեջ նման նորմի առկայությունը կարելի է գնահատել որպես անվստահություն պրոֆեսիոնալ հիմունքներով մշտապես գործող օրենսդիր մարմնի նկատմամբ*³²:

Վերոհիշյալ տեսակետը չունի, սակայն, ծանրակշիռ և հիմնավոր փաստարկում, որովհետև

1. պատվիրակված օրենսդրության ինստիտուտը գոյություն ունի մի շարք պետություններում ևս³³: Պրոֆեսիոնալ-մշտական հիմունքներով գործող օրենսդիր մարմնին զուգահեռ, վերջինիս կողմից սահմանված ժամկետներում և իրավասության շրջանակներում, պատվիրակված իրավական ակտեր (օրոհման, դեկրետ և այլն) ընդունելու լիազորությամբ է օժտված նաև կառավարությունը, որպիսի հանգամանքը ամենևին չի նվազեցնում պառլամենտի օրենսդրական գործունեության նշանակությունը,
2. հասարակական հարաբերությունների ներկայիս դինամիկան պահանջում է իրավական կարգավորիչների օպերատիվ կերպով մշակում և կիրառում, սակայն տևական օրենսդրական գործընթացի պայմաններում էապես դժվարանում է հասարակական հարաբերությունների գործունե և ժամանակին կարգավորումը, մինչդեռ կառավարությունն իր ընդարձակ և ամենահաս ապարատով կարող է ապահովել այս հիմնախնդրի օպտիմալ լուծումը,
3. Սահմանադրությամբ, նաև նախագծերում, նշվում է այնպիսի իրավիճակների մասին (ռազմական դրություն, արտակարգ դրություն), որոնք օբյեկտիվորեն ԱԺ-ին կարող են զրկել նիստ զուգարելու (հետևաբար՝ օրենքներ ընդունելու) հնարավորությունից: Այս դեպքում անխուսափելիորեն առաջանում է կարգավորիչ-ֆունկցիոնալ մարմնի իրավաստեղծ գործունեության անհրաժեշտությունը. այս պարագայում պատվիրակված օրենսդրությունը անփոխարինելի իրավական կառուցակարգ է:

Հետևաբար՝ Սահմանադրության 78-րդ հոդվածի վերացումը նախագծերի տեքստում պետք է դիտել որպես ժամանակավրեպ և աննպատակահարմար:

Կոալիցիայի նախագիծը (95-96 հոդվածներ) և ՄԱԿ-ի նախագիծը (119 հոդված) տարածքային կառավարման մարմիններն ընդգրկել են գործադիր իշխանության համակարգը նախատեսող գլխում,

³² Տե՛ս ՀՀ սահմանադրական իրավունք, պատ. խմբ. Ն. Ա. Այվազյան. Եր., 2003թ., էջ 481

³³ Տե՛ս, օրինակ, Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Իսպանիայի սահմանադրությունները (տե՛ս Конституционное право зарубежных стран, под ред. М. В. Баглая, Ю. И. Лейбо, Л. М. Энтина. 2000г. М.)

ինչը կարևոր նախադրյալ է համայնքների լիարժեք կայացման և տեղական ինքնակառավարման զարգացման համար:

6. ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԵՎ կոալիցիայի նախագիծը (98 հոդված), և՛ ՄԱԿ-ի նախագիծը (123 հոդված) հստակեցնում են արդարադատությունն իրականացնող մարմինների շրջանակը: Միևնույն ժամանակ վերացվում է ՀՀ-ում երդվյալների դատարանի կազմակերպման և գործունեության նորմատիվ հնարավորությունը՝ վերջնականապես փակելով «Ժողովրդավար արդարադատություն» տանող այս ճանապարհը:

Կոալիցիայի նախագծի 100-րդ և ՄԱԿ-ի նախագծի 125-րդ հոդվածները սկսում են նոր մոտեցում են որդեգրել դատական իշխանության անկախության երաշխավորման սուբյեկտի հարցում. «Դատարանների անկախությունը երաշխավորվում է Սահմանադրությամբ և օրենքներով»:

«Օրենքը լռակյաց դատավոր է. դատավորը խոսող օրենքն է», - ենթատեքստում շեշտում են նախագծերը արդարադատության հավերժորեն արդի ընկալումը:

Իհարկե, դատական իշխանության երաշխավորի (ըստ Սահմանադրության 94 հոդվածի 1-ին մասի՝ որպես այդպիսին հանդես է գալիս Արդարադատության խորհուրդը գլխավորող ՀՀ Նախագահը) ապառնամայնացումը անորոշ է դարձնում պատասխանատու սուբյեկտի հարցը, մյուս կողմից, սակայն, սկզբունքորեն նոր այդ հայեցակարգը, վկայակոչելով ՀՀ ողջ օրենսդրությունը՝ որպես ապավեն ու նեցուկ, հակամետ է բարձրացնելու դատական իշխանության դերը իշխանության համակարգում և հեղինակությունը հասարակական կյանքում:

Պետական իշխանության մարմինների համակարգում առանձնահատուկ դեր և նշանակություն ունի Արդարադատության խորհուրդը (ԱԽ)՝ որպես դատական իշխանության կազմակերպման անմիջականորեն և գործառույթավորման անուղղակիորեն առնչվող մարմին: Այս կապակցությամբ կոալիցիայի նախագիծը առաջարկում է ՀՀ Նախագահի գլխավորությամբ ԱԽ-ի նոր մոդել՝ կազմված ընտրովի դատավորներից, նշանակովի իրավաբան գիտնականներից: Ինչպես տեսնում ենք, արդարադատության նախարարը և դատախազությունը, ըստ նախագծի, որևէ կերպ չեն մասնակցում ԱԽ-ի գործունեությանը:

Հետաքրքիր մոդել է առաջարկում ՄԱԿ-ի նախագիծը (126 հոդված). ԱԽ-ի 4 անդամ նշանակում է ԱԺ-ն, իսկ ՀՀ Նախագահն ընդգրկված չէ ԱԽ-ի կազմում: Փոփոխված են նաև ԱԽ-ի որոշ գործառույթներ. ըստ կոալիցիայի նախագծի (102 հոդված)՝ ԱԽ-ն գլխավոր դատախազի առաջարկով եզրակացություն է տալիս դատավորին որպես մեղադրյալ ներգրավելու կամ նրա նկատմամբ դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու հարց հարուցելու համաձայնություն տալու մասին. ՄԱԿ-ի նախագծի 127 հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ Սահմանադրական դատարանի եզրակացության հիման վրա ԱԽ-ն պաշտոնանկ է անում դատավորին:

Ներկայումս անվիճարկելի է Սահմանադրական դատարանի դերը և անհրաժեշտությունը մարդու իրավունքների պաշտպանության սահմանադրական երաշխիքների համակարգում և պետական իշխանության մարմինների հակակշռելիության կառուցակարգում: Ընդգծելու համար այս ինստիտուտի ժողովրդավարական և սոցիալական նշանակությունը՝ կոալիցիայի նախագիծը (106-րդ հոդված) նախատեսում է Սահմանադրական դատարանի (ՍԴ) նոր լիազորություններ. ՍԴ-ն որոշում է ԱԺ-ի, ՀՀ Նախագահի, կառավարության, վարչապետի նորմատիվ-իրավական ակտերի՝ ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխանության հարցը: ՄԱԿ-ի նախագծի 131-րդ հոդվածը, բացի վերոհիշյալից, ամրագրում է ևս երկու կարևոր լիազորություն. ՍԴ-ն

ա) լուծում է պետական իշխանության մարմինների և վերջիններիս ու տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջև առաջացած վեճերը և այդ կապակցությամբ մեկնաբանում է ՀՀ Սահմանադրությունը և օրենսդրությունը.

բ) եզրակացություն է տալիս համայնքի ղեկավարի պաշտոնանկության և /կամ համայնքի ավագանու լիազորությունների ժամկետը կրճատելու՝ օրենքով նախատեսված հիմքերի առկայության մասին:

Այս լիազորություններն ընդգծում են ՍԴ-ի գերակա և հաշտարար դերը հանրային իշխանության կառուցվածքում:

Զգալիորեն փոփոխված է ՍԴ դիմելու սուբյեկտների կազմը: Բացի Սահմանադրության 101 հոդվածով նախատեսված սուբյեկտներից, կոալիցիայի նախագծի 107 և ՄԱԿ-ի նախագծի 132 հոդվածների համաձայն՝ ՍԴ կարող են դիմել

տեղական ինքնակառավարման ներկայացուցչական մարմինները (ավագանի)՝ իրենց սահմանադրական իրավունքներին առնչվող պետական մարմինների սահմանադրական լիազորությունների գերազանցումը վիճարկելու հարցով: *Նման լիազորության վերապահումը կարևոր երաշխիք է տեղական ինքնակառավարման համակարգի կայացման և վերջինիս իրավասության ոլորտները պետության իրավասության շրջանակներից սահմանազատելու և պաշտպանելու համար,*

- յուրաքանչյուր ոք՝ որոշակի գործով, երբ առկա է դատարանի վերջնական ակտը և վիճարկվում է իր նկատմամբ կիրառված օրենքի այս կամ այն դրույթի հակասահմանադրականությունը: *Այս դրույթը մարդու իրավունքների համակողմանի պաշտպանության ապահովման ամենագործուն երաշխիքներից է՝ ներդաշնակելով մարդու իրավունքները և ազատությունները որպես բարձրագույն արժեք ճանաչելու գաղափարին,*
- դատարանները և գլխավոր դատախազը՝ իրենց վարույթում գտնվող կոնկրետ գործին առնչվող նորմատիվ ակտերի դրույթների սահմանադրականության հարցերով: *Այս ընթացակարգի սահմանմամբ զգալիորեն մեծանում են իրավակիրառ պրակտիկայի իրավաչափության ապահովման և արդարացի արդարադատության իրականացման հնարավորությունները՝ ի տարբերություն գործող դատավարական օրենսդրությամբ ամրագրված երկարատև ու անարդյունավետ կառուցակարգի,*
- Մարդու իրավունքների պաշտպանը՝ ԱԺ-ի, ՀՀ Նախագահի, կառավարության, վարչապետի նորմատիվ ակտերի՝ Սահմանադրության երկրորդ գլխի դրույթների սահմանադրականության հարցերով: *Իր սոցիալական նպատակների և գործունեության իրավական բովանդակության գնահատմամբ պետական իշխանության համակարգից ըստ էության դուրս դիտարկվող և հանրային հնչելություն ու անհրաժեշտություն ունեցող այս ինստիտուտն իր գործունեությունը առավել արդյունավետորեն կարող է իրականացնել սահմանադրական կարգավիճակ և իրավասության լայն շրջանակ ունենալու պարագայում. դրա իրականացման ապահովման երաշխիքների համալիրում վերոնշյալ դրույթը դիտարկվում է որպես իրավական բաղկացուցիչ:*

Իրավաբանական (հատկապես քրեադատավարական) գրականության մեջ հիմնավորվում է Սահմանադրության 103-րդ հոդվածի ճշգրտման անհրաժեշտությունը: Խոսքը մասնավորապես վերաբերվում է 103 հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետին, որը նախատեսում է օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով քրեական հետապնդում հարուցելու՝ դատախազության լիազորությունը: Խնդրո առարկայի նման կարգավորման պարագայում առաջանում է հակասություն Սահմանադրության, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի³⁴, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի³⁵ միջև և որպես հետևանք՝ ըստ էության հակասահմանադրական պրակտիկան³⁶: Առաջարկվող փոփոխությունները (ՄԱԿ-ի նախագծի 134 և կոալիցիայի նախագծի 108 հոդվածներ) ուղղված են հարցի կարգավորմանը:

7. ՄՈՒՆԻՑԻՊԱԼ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

Արտահայտելով «Տեղական ինքնակառավարման մասին» 1990թ. եվրոպական խարտիայի (ՀՀ-ն այն վավերացրել է 2001թ.) հիմնական սկզբունքներն ու նպատակները՝ երեք նախագծերն էլ սահմանում են տեղական ինքնակառավարումն ապահովող նյութական, կազմակերպական, իրավական երաշխիքներ:

Դոկտրինալ աղբյուրներում մունիցիպալ (տարածքային կառավարման և տեղական ինքնակառավարման) համակարգը մեկնաբանվում է որպես կառավարման հարաբերականորեն ապակենտրոնացված ձև³⁷:

Ներկայումս ընթացող ապակոնցենտրացման և ապակենտրոնացման գործընթացները իրենց իրավական ամրագրումն են ստացել ՄԱԿ-ի և կոալիցիայի նախագծերի տեքստում. այդ մասին է վկայում տարածքային կառավարմանը վերաբերող նորմերը Սահմանադրության 7-րդ գլխից հանելու և 5-րդ գլխում (Գործադիր իշխանություն) նախատեսելու առաջարկը, որով հստակեցվում է տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունների շրջանակը (մակարդակը) և դրանց փոխհարաբերությունները պետական իշխանության հետ³⁸:

Կոալիցիայի նախագծի 115 հոդվածը և ՄԱԿ-ի նախագծի 14-րդ հոդվածը նախատեսում են տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունների քառամյա ժամկետ:

Մունիցիպալ համակարգի էապես տարբերվող մոդել է առաջարկում ԱԺ-ի նախագիծը (104-րդ հոդված), որը նախատեսում է տեղական ինքնակառավարում իրականացնել ՀՀ վարչատարածքային

³⁴ Ընդունվել է ԱԺ կողմից 03.08.1998թ.

³⁵ Ընդունվել է ԱԺ կողմից 01.07.1998թ.

³⁶ Տվյալ դեպքում խնդիրը «քրեական հետապնդում հարուցել», «քրեական գործ հարուցել» և «քրեական հետապնդում իրականացնել» հասկացությունների մեջ է, որոնց տեսական հիմնավորումը տրված է իրավաբանական գրականության մեջ (տե՛ս Գ. Ս. Ղազինյան, Ս. Ա. Դիլբանյան, ՀՀ դատարանակազմությունը և իրավապահ մարմինները, Եր., 2003թ., էջ 297):

³⁷Տե՛ս Ա. Շ. Հարությունյան, ՀՀ մունիցիպալ իրավունք, Եր., 1999թ., էջ 90

³⁸ Հետաքրքիր է, որ իշխանությունների տարանջատման արդեն «հնացած» տեսությունը վերափոխելու կոչն առաջինը արեց հանրային-իրավական պրակտիկան դեռևս 19-րդ դարի կեսերին... 1831թ Բելգիական Սահմանադրությունը հռչակում էր մունիցիպալ իշխանությունը [հանրային] իշխանության չորրորդ ճյուղ:

բոլոր միավորներում՝ շրջաններում և համայնքներում, որոնք և հանդիսանում են տեղական ինքնակառավարման փոխգործակցող և հարաբերականորեն ինքնուրույն մակարդակներ:

Մունիցիպալ համակարգի վիճահարույց խնդիրներից է եղել և մնում Երևան քաղաքի իրավական կարգավիճակը:

Յանապետական նշանակություն ունեցող Երևանում պետք է գործի կառավարման այնպիսի մոդել, որը հնարավորինս կբացառի (կնվազեցնի) մի կողմից՝ ՀՀ Նախագահից Երևանի քաղաքապետի կազմակերպական և քաղաքական կախվածության, մյուս կողմից՝ նրանց միջև հակասությունների ծագման դեպքում իշխանական-քաղաքական ճգնաժամի առաջացման հնարավորությունները:

Ըստ ԱԺԴ-ի նախագծի 47-րդ հոդվածի՝ Երևան քաղաքում և թաղային համայնքներում ինքնակառավարումն իրականացվում է քաղաքային և թաղային ավագանիների, քաղաքապետի և թաղապետի ուղղակի ընտրության միջոցով:

Յուրահատուկ հակակշռող կառուցակարգ է առաջարկում ՄԱԿ-ի նախագծի 144-րդ հոդվածը. ըստ այդմ՝ ԱԺ-ն Կառավարության առաջարկով և ՍԴ-ի եզրակացության հիման վրա որոշում է ընդունում Երևան համայնքի ղեկավարի պաշտոնակության և/կամ Երևան համայնքի ավագանու լիազորությունների ժամկետի կրճատման մասին: Այդ դեպքում ՀՀ Նախագահը ոչ ավելի, քան 90 օր ժամկետով նշանակում է Երևան համայնքի ղեկավարի պաշտոնակատար:

Կոալիցիայի նախագծի 121 հոդվածը (1-ին մաս) նախատեսում է սահմանադրական փոփոխությունների իրականացումը, բացառությամբ Սահմանադրության մի շարք հոդվածների, նաև օրենսդրական ճանապարհով, որի նախաձեռնությամբ կարող են հանդես գալ ԱԺ պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն 1/3-ը կամ ՀՀ Նախագահը: Այս դեպքում փոփոխություններ նախատեսող օրինագիծը ընդունվում է ԱԺ պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն 2/3-ով:

Սահմանադրական փոփոխությունների համառոտ ակնարկը, այսպիսով, որոշ չափով բացահայտում է Սահմանադրության դրական և բացասական կողմերը նախագծերի համեմատ, որոնց համեմատական-համակարգային վերլուծությունը եզրահանգում է հետևյալ ընդհանրացումներին.

- անհրաժեշտ է մշակել և ամրագրել Սահմանադրությամբ ամրագրված մարդու և քաղաքացու իրավունքների իրացման առավել գործուն իրավական (սահմանադրական) երաշխիքներ՝ հաղորդելով Սահմանադրությանը ժողովրդավարական նոր որակներ.*
- պետական իշխանության համակարգում իշխանության երեք թևերի միջև հակակշռման և զսպումների կառուցակարգերի նախատեսում և գործունեության իրավական-կազմակերպական ինքնուրույնության հստակեցում.*
- հանրային իշխանության լուրջ համակարգերի (տեղական ինքնակառավարման մարմինների) գործունեության համար նյութական և կազմակերպական իրական և էական երաշխիքների սահմանում.*
- Սահմանադրության որոշ դրույթների իրավաբանական ճշգրտման անհրաժեշտություն (օրինակ՝ Սահմանադրության 5, 6, 103 և այլ հոդվածներ):*

Ծիշտ է, հասարակության զարգացման գործոնները (տնտեսական օրինաչափություններ, քաղաքական գործընթացներ, սոցիալական մշակույթ և այլն) հիմնականում արտաիրավական են, սակայն Սահմանադրությունը ևս՝ որպես սոցիալական-պետական ծրագիր և մեթոդաբանական ուղեցույց, իրավաչափորեն ներազդելով հասարակական հարաբերությունների վրա, կարող է ուղղորդել դրանք առաջընթացի ճանապարհով՝ զարգացման հեռանկարներ ուրվագծելով հասարակական կյանքի համար ընդհանրապես, նվազեցնելով տնտեսության անկման և քաղաքական ճգնաժամերի իրավական հնարավորությունները:

Խոսքը ժողովրդինն է. ձայն բազմաց՝ ձայն աստծո:

Օգտագործված գրականության ցանկ

Իրավական ակտեր

Նորմատիվ ակտեր (նախագծեր)

1. 1995թ. ԴՀ Սահմանադրություն
2. Հայաստանի անկախության մասին հռչակագիր 23.08.1998թ.
3. Իշխող քաղաքական կոալիցիայի սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծ
4. Միավորված աշխատանքային կուսակցության սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծ
5. «Ազգային ժողովրդավարների դաշինք» կուսակցության սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծ
6. ՌԴ 1993թ. Սահմանադրություն
7. Իտալիայի 1947թ. Սահմանադրությունը
8. ԳՖՀ 1949թ. Սահմանադրությունը
9. ՀՍՄՀ 1978թ. Սահմանադրություն
10. Միջազգային պայմանագրերի մասին ՀՀ օրենք (28.07.2000թ.)
11. Օտարերկրյա ներդրումների մասին ՀՀ 1994թ. օրենք (04.06.1994թ.)
12. Շահութահարկի մասին ՀՀ 1997թ. օրենք (30.09.1997թ.)
13. Դատախազության մասին ՀՀ 1998թ. օրենք (03.08.1997թ.)
14. ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգիրք (01.07.1998թ.)
15. Օտարերկրյա քաղաքացիների իրավական վիճակի մասին ՀՀ օրենք (17.06.1994թ.)

Միջազգային իրավական ակտեր

1. Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի մասին Վիեննայի 1969թ. կոնվենցիա
2. Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին 1966թ. միջազգային դաշնագիր

³⁹ Վիճակը նետված է (լատ.):

1. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Այլևս պատմությունն է անցածը, պատմությունն է մեր ժողովրդի անցած ուղին՝ լի զարգացմանը խոչընդոտող արգելքներով, լի պատմական սև էջերով: Մեկ է, հայկական լեռնաշխարհի հողին ի սկզբանե տիրացած մեր ժողովուրդը քայլում է դեպի առաջ՝ ինքը կերտելով իր իսկ պատմությունը, ինքը ստեղծելով սեփական զարգացման համար անհրաժեշտ նախադրյալներ: Եվ այսպես՝ հազարամյակներ. մինչև 21-րդ դար: Այսօր հայ ժողովուրդն ունի իր պետականությունը, բարիդրացիական և ջերմ հարաբերություններ է հաստատել այլ պետությունների հետ, ունի իր իրավագիտակցությունը, իր իրավական համակարգը և քայլում է ժամանակին համընթաց ու բավարարում է քաղաքացիական հասարակությանն առաջադրվող պահանջները:

«Կա պետություն՝ կա իրավունք, չկա պետություն՝ չկա իրավունք». դեկլարվելով այս սկզբունքով՝ Հայաստանի Հանրապետությունը՝ ի դեմս հայ ժողովրդի, ստեղծել է իր Սահմանադրությունը, որն ունի գերակայություն ողջ իրավական համակարգի նկատմամբ և օժտված է բարձրագույն իրավաբանական ուժով: Դրանով են կարգավորվում մի կողմից՝ մարդու և հասարակության, մյուս կողմից՝ մարդու և պետության միջև առաջացող հարաբերությունները, ինչպես նաև հենց իր՝ պետության կազմակերպման հիմունքները: Հայաստանի Հանրապետությունն արագ ինտեգրվում է միջազգային կառույցներին, և դրանով նրա առջև դրվում են որոշակի պահանջներ, դրվում են միջազգային պարտավորություններ, որոնք, ըստ 1969թ. Վիեննայի «Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի մասին» կոնվենցիայում ամրագրված սկզբունքների, պետք է կատարվեն բարեխղճորեն : Բացի այդ՝ բազում արհավիրքներ տեսած հայ ժողովուրդը շարունակում է զարգանալ, և դրանով իսկ պայմանավորվում է պահանջը կարգավորելու առավել կարևոր հասարակական հարաբերությունները իրավաբանորեն բարձր մակարդակով: Դրա համար էլ այսօր Հայաստանի Հանրապետությունը կանգնել է լուրջ խնդրի առջև, այն է՝ կատարել փոփոխություններ Սահմանադրության մեջ, թե՞ թողնել այն նույնը:

Առաջարկվել են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության՝ թվով 3 նախագծեր. 1-ինը՝ քաղաքական կոալիցիայի կողմից, 2-րդը՝ ՄԱԿ-ի կողմից և 3-րդը՝ ԱԺ պատգամավոր Ա. Սադոյանի կողմից:

Սահմանադրական բարեփոխումների շուրջ քննարկումները, անշուշտ, միայն դրականորեն կարող են անդրադառնալ Սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելու գործընթացի վրա:

2.ՆԿԱՐԱԳԱՐԱԿԱՆ ՄԱՍ

Կուլտուրան գիտության այն կատեգորիաներից է, որը չունի միանշանակ բնորոշում: Անդրադառնալով ժամանակակից կուլտուրային կարելի է միանգամից նկատել, որ այսօր դժվար է գտնել մի այնպիսի երևույթ, որն իր մեջ ընդգրկեր իրար այդքան հակասող մեկնաբանություններ, ինչպիսին կուլտուրան է⁴⁰: Իսկ կուլտուրան իր մեջ ներառում է նաև սահմանադրական-իրավական կուլտուրան, որը բազմասպեկտ երևույթ է և սերտորեն կապված է քաղաքական և իրավական կուլտուրայի հետ ու հաճախ չի անջատվում դրանցից: Կարելի է առանձնացնել սահմանադրական-իրավական կուլտուրայի այնպիսի դրսևորումներ, որոնք անխզելիորեն կապված են Սահմանադրության որպես պետության հիմնական ակտի հետ: Դրանք թույլ են տալիս ավելի խորը հասկանալ Սահմանադրության էությունը և դերը: Օրինակ՝ եվրոպական կուլտուրայում առանձնացվում է հունամիզմը, իսկ Վերածննդի ժամանակաշրջանի կուլտուրայի կենտրոնական միտքը մարդու արժանապատվության պաշտպանությունն էր⁴¹: Վարքագծի կանոնը, որը կուլտուրայի նորմ է չի դարձել, չի ընդգրկվում իրավունքի մեջ⁴²: Ուրեմն՝ Սահմանադրությունը պետք է հաշվի առնի տվյալ հասարակության իրավագիտակցությունը, իրավական կուլտուրան՝ դրանով իսկ ապահովելով իր արդյունավետ գործողությունը երկար տարիների ընթացքում:

Երկրի կյանքում Սահմանադրության նշանակության վերաբերյալ, իհարկե, մոտեցումները տարբեր են: Որոշ երկրներում պայքար է մղվում դեմոկրատիայի համար, քանի որ տվյալ հասարակությունները գտնում են, որ ամեն ինչ կախված է այն գաղափարներից, որոնցով դեկլարվում է Սահմանադրությունը: Բայց թղթի վրա գրվածը պետք է իրականացնել: Օրինակ՝ Բուլղարիայում, Ռուսիայում կոմունիստական ռեժիմի տարիներին սահմանվում էին այնպիսի իրավունքներ և դրանց իրականացման երաշխիքներ, որոնք նույնիսկ չկային արևմտյան եվրոպայի երկրներում, բայց իրականում

⁴⁰ Сальников В.П. Правовая культура: В. кн.: “Теория государства и права”, курс лекций. Под редакцией профессоров Н.И. Матузова и А.В. Малько. Москва: Юристъ, 1997

⁴¹ “Конституционное (государственное) право зарубежных стран”, издание 2-е, исправленное и дополненное, том 1, общая часть, под редакцией проф. Б.А. Страшуна

⁴² Л.И. Спиридонов, “Теория государства и права”. Учебник, М.: “Проспект”, 1996, ст.121

դրանք չէին գործում⁴³: Անցումային ժամանակաշրջանում գտնվող մեր հանրապետությունը ևս սպասում է դեմոկրատիայի հաստատմանը և սահմանադրական այս բարեփոխումների հետ է կապում լավ ապագայի հույսերը:

Սահմանադրությունն ունի պրեամբուլա (ներածություն), հիմնական մաս (հիմնական բովանդակությունը), եզրափակիչ և անցումային դրույթներ:

Սահմանադրությունը, բացի այն, որ օժտված է բարձրագույն իրավաբանական ուժով, այն կատարում է նաև մի շարք սոցիալ-քաղաքական ֆունկցիաներ: Առաջին ֆունկցիան, որ կատարում է Սահմանադրությունը, դա, անշուշտ, իրավաբանականն է. այն երկրի իրավունքի գլխավոր աղբյուրն է, երկրորդ ֆունկցիան քաղաքականն է, մասնավորապես՝ Սահմանադրությունն է սահմանում պետության կառուցվածքը, նրա հարաբերությունները առանձին մարդկանց և նրանց խմբերի հետ: Սահմանադրությունը կատարում է նաև գաղափարական-դաստիարակչական ֆունկցիա: Այն հռչակում է արժեքներ ու ստիպում մարդկանց հետևել դրանց, էթե դրանք թանկ են նրանց համար:

Ներկայացված 3 նախագծերն էլ համապատասխանում են այս պահանջներին:

Պետության ինքնիշխանություն ասելով՝ պետք է հասկանալ պետության գերիշխանությունը երկրի ներսում և անկախությունը արտաքին հարաբերություններում⁴⁴: Պետության միջազգային պարտավորությունների պահպանման պայմանով դրա արտաքին քաղաքական գործունեության ազատությունը ոչ թե միջազգային հարաբերություններում նրա անկախության սահմանափակումն է, այլ դրա հաստատումը և ապահովումը, քանի որ միջազգային իրավունքի նորմերն ուղղված են հենց միջազգային շփման մեջ բոլոր պետությունների անկախության ապահովմանը, սակայն այս տեսակետը գնալով մերժվում է առայժմ երկու ոլորտներում՝ շրջակա միջավայրի պահպանության և մարդու իրավունքների: Բոլոր 3 նախագծերի հեղինակներն էլ, գնալով ճիշտ ուղով, «Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները» գլխում ընդգրկել են դրույթներ, որոնք անմիջականորեն վերցված են Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրից: Դրական է նաև թիվ 1 և թիվ 2 նախագծերում ամրագրված այն դրույթը, որ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով ստանալ մարդու իրավունքների պաշտպանի աջակցությունը: Իհարկե, օմբուդսմենի ինստիտուտի սահմանադրական մակարդակով ամրագրումը, անխոս, կարևոր խթան է Հայաստանի Հանրապետությունում ստեղծված և դեռ մեկ տարին չբոլորած այս ինստիտուտի հետագա արդյունավետ գործունեության համար:

Սակայն բոլոր 3 նախագծերն էլ կարծես թե ստացվել են ավելի երկարաշունչ, ինչը ողջունելի չէ, քանի որ ինչքան դրույթները մանրամասնվում են, այնքան ավելի է մեծանում դրանցում բացթողումների և սխալների հավանականությունը: Օրինակ՝ թիվ 1 և թիվ 2 նախագծերում նախատեսվում է վերացնել գործող Սահմանադրության 78-րդ հոդվածը և փոխարենը առաջարկվում 83-րդ հոդվածին ավելացնել մաս ու դրանում սահմանել ոլորտներ, որոնք բացառապես պետք է կարգավորվեն օրենքի մակարդակով: Չկաղապարվելով միակողմանի մոտեցմամբ՝ այս հարցը քննարկենք երկու տեսանկյունից: Եթե ելնենք այն հանգամանքից, որ կառավարությունը, ընդունելով օրենքի ուժ ունեցող որոշումներ, դրանով նսեմացնում է տվյալ ոլորտի կարևորությունը, ապա կսխալվենք, քանի որ Ազգային ժողովի կանոնակարգը նախատեսում է օրենքի ընդունման բավականին բարձր ընթացակարգ՝ 3 ընթերցում, ընդ որում պատգամավորների ընդհանուր թվի կեսից ավելի կողմ ձայների առկայություն, որը գործնականում ապահովվելը շատ դժվար է, մինչդեռ կարելի է ընդունել օրենքի ուժ ունեցող որոշումներ, որից հետո, պահպանելով սահմանված ընթացակարգը, ընդունել օրենք և դրանով այդ որոշման գործողությունը դադարեցնել: Ուրեմն, մեր կարծիքով, ավելի ճիշտ է 3-րդ նախագծի մոտեցումը, այն է՝ պահպանել գործող Սահմանադրության 78-րդ հոդվածը անփոփոխ: Թիվ 1 նախագծի 83.3-րդ հոդվածով նախատեսվող սահմանափակումները մյուս կողմից կարելի է արդարացնել, եթե հաշվի առնենք, որ ՀՀ Նախագահը կարող է ընդունել հրամանագրեր բոլոր ոլորտներում, այդ թվում նաև՝ 83.3-րդ հոդվածով ոլորտներում, ու դա կարող է չարաշահումների տեղիք տալ: Բայց այս հոդվածը համադրենք նույն նախագծի մեկ այլ՝ 55-րդ հոդվածի 13-րդ կետի 2-րդ և 3-րդ մասերի հետ: Ըստ այդ հոդվածի՝ զինված ուժերի օգտագործման կամ ռազմական դրության հայտարարվելու դեպքերում իրավունքի ուժով անհապաղ գումարվում է Ազգային ժողովի հատուկ նիստ, որը կընդունի օրենք՝ սահմանելով ռազմական դրության իրավական ռեժիմը: Կստացվի, որ նման դեպքերում, առաջնորդվելով Սահմանադրության 71-րդ հոդվածում առաջարկվող փոփոխություններով, օրենք պետք է ընդունվի ձայների պարզ մեծամասնությամբ, բայց արդյոք հնարավոր է այդ կարճ ժամկետում ապահովել պատշաճ օրենսդրական գործընթաց 3 ընթերցումով կամ ձայների ընդհանուր թվի կեսը, մինչդեռ Նախագահն այդ կապակցությամբ կարող է ընդունել հրամանագիր, որը, ճիշտ է, միանձնյա է, բայց նման պարագայում առավել ողջամիտ: Ուստի ճիշտ կլիներ կամ թիվ 1 և թիվ 2 նախագծում առաջարկվող համապատասխանաբար 83.3-րդ և 83.1-րդ հոդվածներում ամրագրել՝ «բացի ռազմական և արտակարգ իրադրությունների» արտահայտությունը,

⁴³ В.Е. Чиркин, “Конституционное право зарубежных стран”, Юристь, 1997

⁴⁴ “Теория государства и права”, курс лекций. Под редакцией проф. Н.И. Матузова и А.В. Малько. Юристь, 1997

կամ Նախագահին ևս հնարավորություն տալ հրամանագիր ընդունել: Ընդ որում, սա այն դեպքում, երբ Սահմանադրության 45-րդ հոդվածում նշվում են որոշակի հոդվածներ, մասնավորապես՝ 17 (կյանքի իրավունք), 19 (մարդուն չի կարելի ենթարկել խոշտանգումների, դաժան վերաբերմունքի և պատժի), 20 (անձնական և ընտանեկան կյանքը անօրինական միջամտություններից, իր պատիվը և բարի համբավը ոտնձգություններից պաշտպանելու իրավունք), 39 (խախտված իրավունքները վերականգնելու և անկողմնակալ դատարանի կողմից իր գործի հրապարակային քննության իրավունք) և 41-43, որոնք չեն կարող սահմանափակվել և ոչ մի դեպքում, իսկ մնացած իրավունքները, օրինակ՝ ազատ տեղաշարժելու (22) և բնակավայր ընտրելու կամ այլ անձանց հետ միավորումներ կազմելու իրավունքը (25), կարող են սահմանափակվել, եթե դա բխում է պետության, հասարակության և հենց այդ անձանց անվտանգության շահերից:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 71-րդ հոդվածում նշվում են այն բոլոր բացառությունները, որոնց վերաբերյալ Ազգային ժողովն իրավունք ունի օրենք ընդունել նիստին ներկա պատգամավորների ձայների 2/3 մեծամասնությամբ՝ ձայների որակյալ մեծամասնությամբ: Թիվ 1 նախագիծը ելել է ճիշտ մոտեցումից՝ գտնելով, որ ավելի լավ է պետության համար այդ ժանր իրավիճակում ընդունել օրենք ձայների պարզ մեծամասնությամբ, քան այդ իրավիճակում թույլ տալ Նախագահին գործելու միանձնյա:

Գործող Սահմանադրության 71-րդ հոդվածում նշվում է, որ օրենքները և Ազգային ժողովի որոշումներն ընդունվում են նիստին ներկա պատգամավորների ձայների մեծամասնությամբ, եթե մասնակցել է պատգամավորների ընդհանուր թվի կեսից ավելին: Նույն հոդվածում նշված են նաև բացառություններ, որոնց ընդունումն իրականացվում է այլ կարգով: Այս դեպքում Սահմանադրությունն ի նկատի ունի ձայների որակյալ մեծամասնությունը, որի մասին, սակայն, ոչ մի նշում չի պարունակում այդ հոդվածը: Ավելին, կա հակասություն գործող Սահմանադրության 71-րդ հոդվածի և օրինակ՝ 72-րդ կամ 74-րդ հոդվածների միջև: Այսպես՝ հոդված 72-ը սահմանում է, որ հանրապետության Նախագահի առարկությունները և առաջարկությունները չընդունելու դեպքում Ազգային ժողովը վերադարձված օրենքը վերստին ընդունում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ: Կամ հոդված 74-ը սահմանում է, որ կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշումն ընդունվում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ: Բայց չէ՞ որ հոդված 71-ը դրանք դասել է բացառությունների շարքը, որոնք չեն կարող ընդունվել պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների պարզ մեծամասնությամբ: Տրամաբանական է, որ այս երկու դեպքերում էլ պետք էր նշել ձայների ոչ թե մեծամասնություն, այլ որակյալ մեծամասնություն: Թիվ 1 և թիվ 2 նախագծերը ընդլայնել են գործող Սահմանադրության 71-րդ հոդվածում սահմանված բացառությունները, բայց դարձյալ թե՛ մեկը, թե՛ մյուսը չեն պարունակում նշում այն մասին, որ որպես բացառություն նշված հարցերի վերաբերյալ օրենքներ կամ որոշումներ Ազգային ժողովն ընդունում է ձայների որակյալ մեծամասնությամբ: Ընդ որում, դա նշված չէ ոչ թիվ 1 նախագծի հոդված 75-ում առաջարկվող փոփոխություններում, և ոչ էլ թիվ 2 նախագծի հոդված 95-ում: Այդ մասին նշումներ չկան նաև դրանցում որպես բացառություն նախատեսված հոդվածների բովանդակությունների մեջ: Ավելին, թիվ 1 նախագծի 87 հոդվածում, որտեղ առաջարկվում է փոփոխել գործող Սահմանադրության 84-րդ հոդվածի 2-րդ նախադասությունը, չի շտկվում այն հակասությունը, որը բխում է հենց նույն նախագծի 75-րդ հոդվածից, որտեղ 84-րդ հոդվածը նշվում է որպես բացառություն, որով նախատեսված հարցերի վերաբերյալ որոշումներ Ազգային ժողովը չի կարող ընդունել ձայների պարզ մեծամասնությամբ, այսինքն՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ, եթե քվեարկությանը մասնակցել է պատգամավորների ընդհանուր թվի կեսից ավելին: Այս դեպքում անհրաժեշտ է շտկել գործող Սահմանադրության 84-րդ հոդվածի նաև առաջին նախադասությունը: Նույնը վերաբերում է նաև գործող Սահմանադրության 79 հոդվածի 1-ին մասին, որով սահմանվում է, որ Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ իր լիազորությունների ամբողջ ժամկետով ընտրում է Ազգային ժողովի նախագահ: Դա ևս նախատեսված է որպես բացառություն և՛ թիվ 1, և՛ թիվ 2 նախագծերում:

Թիվ 2 նախագծում առաջարկվում է 79-րդ հոդվածը շարադրել հետևյալ բովանդակությամբ. «Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ ընտրում է Ազգային ժողովի նախագահին, նախագահի երկու տեղակալներին»: Եթե հաշվենք, որ այս բացթողումը կշտկվի, ապա ամեն դեպքում արդարացված չէ, որ Ազգային ժողովի նախագահը և նրա երկու տեղակալները ընտրվեն ձայների ընդհանուր թվի 2/3-ով, իսկ եթե այս հոդվածի շարադրանքը մնալու է նույնը, ապա պետք է 71-րդ հոդվածում նախատեսվող բացառությունների շարքից հանել 79-րդ հոդվածի 1-ին մասը: Նույն տրամաբանությամբ պետք է առաջնորդվել նաև գործող Սահմանադրության 84-րդ հոդվածը քննարկելիս: Ուղղակի անտրամաբանական է, որ Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների որակյալ մեծամասնությամբ անվստահություն հայտնի կառավարությանը: Եվ սա հատկապես այն դեպքերում, երբ, ինչպես ցույց են տալիս վիճակագրական տվյալները, Ազգային ժողովի յուրաքանչյուր նոր ընտրության ժամանակ հանդես է գալիս մի հզոր կուսակցություն կամ

կուսակցությունների դաշինք, որը կարողանում է ստանալ ձայների 50%-ից ավելին: Օրինակ՝ ՀՀԸ-ն 1995թ. կամ «Միասնություն» դաշինքը՝ 1999թ.: Նման պարագայում կառավարությանը անվստահություն հայտնելը գործնականում կդառնա անհնար, իսկ դա չի բխում ո՛չ ժողովրդի շահերից, ո՛չ պետության շահերից, առավել ևս իշխանության երեք թևերի միջև գործող «զսպումների և հակակշիռների» մեխանիզմի արդյունավետ գործունեությունից: Կամ նույն տրամաբանությունն է գործում նաև Ազգային ժողովի նախագահ ընտրելիս: Եթե հաշվի առնենք, որ թիվ 1, թիվ 2 նախագծերում առաջարկվում է պատգամավորների թիվը դարձնել 121 նախկին 131-ի փոխարեն, ապա այս դեպքում, անշուշտ, պետք է հաշվի առնել մեծամասնական և համամասնական ընտրական համակարգերի միջև թվային հարաբերակցությունը, իսկ այս պայմաններում ձայների որակյալ մեծամասնությունն ապահովվելն ավելի դյուրին է դառնում: Եվ սա այն պայմաններում, երբ նոր ընտրական օրենսգրքի նախագծում առաջարկվում է կուսակցություններին Ազգային ժողով ընտրվելու համար 7%-ի պատռեչ գործող 5%-ի փոխարեն: Թիվ 1 նախագծի հոդված 75-ում նշված բացառություններից է նաև գործող Սահմանադրության 83-րդ հոդվածի 3-րդ կետը, ըստ որի՝ Ազգային ժողովը Սահմանադրական դատարանի եզրակացության հիման վրա կարող է դադարեցնել Սահմանադրական դատարանի՝ իր նշանակած անդամի լիազորությունները, համաձայնություն տալ կալանավորել, դատական կարգով վարչական կամ քրեական պատասխանատվության ենթարկել նրան: Տվյալ դեպքում եթե սահմանվի ձայների որակյալ մեծամասնություն, ավելի կոժվարանա սահմանադրական դատարանի անդամին կալանավորելը, դատական կարգով վարչական կամ քրեական պատասխանատվության ենթարկելը, որը չի բխում գործի քննության շահերից, բայց փոխարենը մեծանում է նրանց անձեռնմխելիությունը:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը հատուկ հոդված է նվիրել հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքին: Սահմանադրության 28-րդ հոդվածում ամրագրվել է. «հողի սեփականության իրավունքից չեն օգտվում օտարերկրյա քաղաքացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք՝ բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի»: Այս մոտեցումը կարելի է համարել արդարացված, սակայն ոչ մի պարագայում չի կարելի արդարացնել թիվ 1, թիվ 2 նախագծերում ամրագրված այն մոտեցումը, որ օտարերկրացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց՝ հողի սեփականության իրավունքը կարող է սահմանափակվել օրենքով: Ստացվում է, որ Սահմանադրությունը, որն օժտված է բարձրագույն իրավաբանական ուժով, թույլատրում է օտարերկրացիների և ապատրիդների սեփականության իրավունքը հողի նկատմամբ և սահմանափակում թույլատրում իրավաբանական ուժի տեսանկյունից ավելի ցածր մակարդակում գտնվող ակտով՝ օրենքով: Իսկ 3-րդ նախագիծը առհասարակ նախատեսում է երկքաղաքացիության ինստիտուտը, որն արդեն վաղուց մերժվում է եվրոպական երկրների կողմից, և կստացվի, որ երկքաղաքացին կարող է սեփականության իրավունքով հող ունենալ Հայաստանի Հանրապետությունում:

Քաղաքացիությունը պետության հետ անձի կայուն իրավական կապն է՝ հիմնված պետության կողմից տվյալ անձին որպես իր քաղաքացի իրավաբանական ճանաչման վրա, որն օրենքով նախատեսված դեպքերում պետության և քաղաքացու համար առաջ է բերում փոխադարձ իրավունքներ, պարտականություններ և պատասխանատվություն: Օտարերկրյա քաղաքացիների համար «Հայաստանի Հանրապետությունում օտարերկրյա քաղաքացիների իրավական վիճակի մասին» օրենքը (1994թ. հունիսի 17) սահմանում է կացության հետևյալ կարգավիճակները՝

- ա) ժամանակավոր,
- բ) սովորական,
- գ) հատուկ,
- դ) բացառիկ:

Կացության հատուկ կարգավիճակ տրվում է ծագումով հայ օտարերկրյա քաղաքացիներին, ինչպես նաև այն անձանց, ովքեր ցանկություն են հայտնում Հայաստանի Հանրապետությունում զբաղվելու տնտեսական և մշակութային գործունեությամբ: Այս կարգավիճակի սահմանումը նպատակ ունի պայմաններ ստեղծել սփյուռքի հայությանը և օտարերկրյա գործարարներին հանրապետության տնտեսական և մշակութային զարգացմանը ներգրավելու խնդրում: Եթե համարենք նույնիսկ, որ Սահմանադրության թիվ 1 և թիվ 2 նախագծերում ձևավորված այն հոդվածը (հոդված 32), որ օտարերկրացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց՝ հողի սեփականության իրավունքը կարող է սահմանափակվել օրենքով, տրվել է շահագրգռելու օտարերկրյա քաղաքացիներին, ապա դա արդարացված չէ, քանի որ Հայաստանի Հանրապետության Հողային օրենսգրքի 76 հոդվածի 4-րդ կետում նշվում է, որ հողամասերը վարձակալության իրավունքով տրամադրվում են՝

1. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներին,
2. Հայաստանի Հարապետության և օտարերկրյա իրավաբանական անձանց,
3. օտարերկրյա քաղաքացիներին և քաղաքացիություն չունեցող անձանց, Հայաստանի Հանրապետությունում կացության հատուկ կարգավիճակ ունեցող անձանց,
4. օտարերկրյա պետություններին և միջազգային կազմակերպություններին:

Պետք է այստեղ ուշադրությունը հրավիրել այն հանգամանքի վրա, որ առանձնահատուկ կերպով շեշտվում են Հայաստանի Հանրապետությունում կացության հատուկ կարգավիճակ ունեցող անձինք, որոնք նաև սեփականության իրավունք ունեն հողի նկատմամբ:

Գիշտ է ներկայիս Սահմանադրության մեջ՝ հողված 28-ում, գրված այն ձևակերպումը, որ հողի սեփականության իրավունքից չեն օգտվում օտարերկրյա քաղաքացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք՝ բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի: Բայց կա նաև այլ՝ ավելի ճիշտ տարբերակ, որն է՝ իմպերատիվ կերպով արգելել օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց՝ հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքը, քանի որ Հայաստանի Հանրապետության Հողային օրենսգիրքն առանց այն էլ հողված 48-ի 3-րդ կետում սահմանել է, որ պետության և համայնքների սեփականության հողամասերի վարձակալությունը չի կարող լինել 99 տարուց ավելի ժամկետով, իսկ դա բավականին երկար ժամկետ է, և նույնիսկ դիվանագիտական ներկայացուցչությունների համար է դա բավարար, անհրաժեշտության դեպքում կարելի է կատարել վերաձևակերպում, այլ ոչ թե տալ հողը՝ որպես հասարակության գոյության հիմնական միջոց, օտարերկրացուն, երբ այն պետքական է ոչ միայն ներկա, այլ նաև ապագա սերունդների համար՝ որպես պետական տարածքի մի մաս:

Սարդը բնության մասնիկն է: Առանց բնության, նրա ռեսուրսների մարդը գոյություն ունենալ չի կարող: Բնությունը մարդու համար կատարում է էկոլոգիական, տնտեսական և այլ ֆունկցիաներ: Բնություն-հասարակություն փոխներգործության ձևերից են բնօգտագործումը և բնապահպանությունը: Եվ հասարակություն-բնություն փոխներգործության ժամանակ, որքան էլ որ տվյալ հասարակությունը զարգացած լինի, ծագում են որոշակի պրոբլեմներ, որոնց լուծումը ճակատագրական է մարդկության համար: Իսկ այդ պրոբլեմների լուծման կարևոր նախապայմաններից մեկը պետական կամքի առկայությունն է: Իսկ պետության հոգածությունը բնության նկատմամբ դրսևորվում է որոշակի իրավական նորմերի սահմանման և դրանց խախտման համար պատասխանատվություն նախատեսելու միջոցով: Հայաստանի Հանրապետության հոգածությունը դրսևորվել է շրջակա բնական միջավայրի նկատմամբ գործող Սահմանադրության 10-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ պետությունը պահովվում է շրջակա միջավայրի պահպանությունը և վերարտադրությունը, բնական պաշարների բանական օգտագործումը: Տվյալ հոդվածի բովանդակությունը հասկանալի է, բայց լեզվաբանական և իրավաբանական առումով, մեր կարծիքով, այն սխալ է շարադրված, քանի որ պետությունը՝ որպես հատուկ կազմավորում, օժտված է ինքնիշխանությամբ (ըստ միջազգային իրավական ակտերի), չի կարող ապահովել շրջակա միջավայրի պահպանությունը, այլ միայն կարող է ստեղծել համապատասխան իրավական դաշտ, բնական պաշարների օգտագործման, շրջակա միջավայրի պահպանության ուղղությամբ կարող է միայն վարել որոշակի քաղաքականություն: Ստացվում է, որ ճիշտ կլինի գործող Սահմանադրության տեքստից հանել այդ հոդվածը, քանի որ թիվ 1 նախագծում առաջարկվում է հողված, ըստ որի՝ «յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի ապրել իր առողջությանը և բարեկեցությանը նպաստող շրջակա միջավայրում, պարտավոր է անձամբ և այլոց հետ համատեղ պահպանել և բարելավել շրջակա միջավայրը: Պետությունը վարում է ներկա ու ապագա սերունդների բնապահպանական անվտանգությունն ապահովող քաղաքականություն: Պաշտոնատար անձինք պատասխանատվություն են կրում բնապահպանական տեղեկատվությունը թաքցնելու կամ դրա տրամադրումը մերժելու համար»: Սա անմիջականորեն բխում է Օրհուսի կոմվենցիայից: Եվ, թերևս, անհրաժեշտ է այս հոդվածում «անվտանգությունը» բառից հետո ավելացնել «բնական պաշարների ողջամիտ օգտագործումը և վերարտադրությունը» բառերը, և իմաստը կլինի ամբողջական:

Բացի այդ՝ ողջունելի է նաև, որ, ըստ նախագծի, Հայաստանի Հանրապետությունը հոգածություն է դրսևորում ոչ միայն ներկա սերունդների, այլև ապագա սերունդների առողջության նկատմամբ, այսինքն՝ վերականգնվել է ԽՍՀՄ 1977թ. և ՀՍՍՀ 1978թ. սահմանադրություններում ամրագրված այդ ճիշտ մոտեցումը:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության թիվ 1, թիվ 2, նախագծերում սահմանվում է մարդու իրավունքների անօտարելի և բարձրագույն արժեք լինելը: Սակայն հաճախ անհրաժեշտ է լինում սահմանափակել անձի իրավունքները՝ դրանով հոգալով ողջ հասարակության անվտանգության մասին, և դրանք առավելապես սահմանափակվում են քրեական դատավարության ոլորտում: Հայաստանի Հանրապետության Քրեական դատավարության օրենսգիրքը նախատեսել է դատավարական հարկադրանքի 3 տիպի միջոցներ՝

- ձերբակալում,
- խափանման միջոցներ,
- դատավարական հարկադրանքի այլ միջոցներ:

Ընդ որում, անձին ձերբակալելուց հետո 72 ժամկա ընթացքում պետք է մեղադրանք առաջադրվի (Քրեական դատավարության օրենսգիրք, հոդված 129): Ըստ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 128 հոդվածի՝ ձերբակալել կարելի է միայն՝

1) անձին, որը կասկածվում է այնպիսի հանցագործության մեջ, որի կատարման համար կարող է նշանակվել պատիժ՝ կարգապահական զումարտակում պահելու, կալանքի, որոշակի ժամկետով ազատազրկման կամ ցմահ ազատազրկման ձևով,

2) կիրառված խափանման միջոցի պայմանները խախտած մեղադրյալին:

Այսինքն՝ ստացվում է, որ ձերբակալումը կիրառվում է հասարակության համար մեծ վտանգավորություն ներկայացնող հանցագործությունների կատարման մեջ կասկածվողների նկատմամբ: Այս պարագայում Սահմանադրության թիվ 1, թիվ 2 նախագծերը, իհարկե, իրենց իսկ սահմանումով անարդյունավետ են դարձնում իրավապահ մարմինների աշխատանքը, իսկ վերջիններս էլ այս դեպքում, տրամաբանական է, դիմելու են անօրինական քայլերի՝ հատկապես ժամկետների հետ կապված: Օրինակ՝ ոչ ժամանակին են հարուցելու քրեական գործ, սխալ են ֆիքսելու քննչական գործողությունների ժամանակը: Իսկ Սահմանադրության նշված նախագծերով՝ ձերբակալման առավելագույն ժամկետ է սահմանվում 48 ժամը, որը անտրամաբանական է, եթե հաշվի առնենք, որ անձի նկատմամբ հիմնավորված կասկած կարող է առաջանալ որոշակի քննչական գործողություններ կատարելուց հետո: Հարցը առավել հրատապ է դառնում, երբ ձերբակալվածին բերման ենթարկելուց հետո 24 ժամվա ընթացքում նրան պետք է մեղադրանք առաջադրվի: Նախագծում տրված շարադրանքից կարելի է եզրակացնել, որ ձերբակալվածն է դատարան բերման ենթարկվում և որի նկատմամբ կարելի է կիրառել կալանք՝ անձի իրավունքներն առավել սահմանափակող միջոց, և սա այն դեպքում, երբ նախաքննությանը անձի նկատմամբ կան ուղղակի հիմնավորված կասկածներ, բայց ոչ բավարար ապացույցներ անձի կողմից հանցագործությունը կատարելու վերաբերյալ: Այսինքն՝ ընդամենը կասկածի հիման վրա անձին կարելի է ենթարկել այնպիսի դատավարական հարկադրանքի միջոցի, որը կարող է զուտ սթրեսների հիմք հանդիսանալ, եթե նա իրականում չի կատարել այդ հանցագործությունը: Իհարկե, նախագիծը փորձել է այս հարցին ճկուն լուծում տալ՝ դատարանի վրա դնելով իրավունք կիրառելու ցանկացած խափանման միջոց: Սակայն այդ կերպ ծանրաբեռնվում են դատարանները: Բացի այդ՝ փաստորեն վերացվում է անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտը, որի նշանակությունը շատ մեծ է քրեական դատավարությունում, և ստացվում է, որ ձերբակալվածին պետք է միանգամից մեղադրանք առաջադրվի: Քանի որ անձին ձերբակալելու արձանագրության մեջ նշվում են ձերբակալվածի կողմից հանցագործության կատարումը հաստատող հիմքերը, ուստի ստացվում է, որ դրանում արդեն պետք է նշվեն անձի մեղավորությունը հաստատող բավարար ապացույցներ: Սահմանադրության թիվ 1, թիվ 2 նախագծերը գնում են այն ուղով, որ կան կասկածյալի նկատմամբ կիրառվի կալանքը որպես խափանման միջոց, կան ուղղակի «ձերբակալված» տերմինը տվյալ դեպքում ճիշտ չէ, միգուցե պետք է օգտագործել «մեղադրյալ» տերմինը:

Թիվ 1 նախագծի հոդված 15-ի 4-րդ մասում նախատեսվում է, որ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր կալանավորման, ձերբակալման և խուզարկման օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը վիճարկել վերադաս դատական ատյանում: Քննարկենք այս հոդվածը: Կալանքը կամ կալանավորումը հարկադրանքի միջոց է, որն առավել սահմանափակում է անձի սահմանադրական իրավունքները և ազատությունները, դա է պատճառը, որ Հայաստանի Հանրապետության Քրեական դատավարության օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն այն կարող է կիրառվել միայն մեղադրյալի նկատմամբ և որ կալանավորումը կիրառվում է միայն դատարանի որոշմամբ՝ քննիչի կամ դատախազի միջնորդության հիման վրա կամ դատարանի կողմից սեփական նախաձեռնությամբ դատարանում գործը քննելիս (հոդված 136, կետ 2): Դա բխում է Սահմանադրության հոդված 18-ից, որտեղ ասվում է, որ մարդը կարող է կալանավորվել միայն դատարանի որոշմամբ օրենքով սահմանված կարգով: Մինչդեռ դատական փուլերում ընդունված ապօրինի և անհիմն որոշումները դատական կարգով վերացնելու կամ ինչ-որ գործողություն կատարելու թույլտվություն տալու միջնորդությունը մերժելու հնարավորությունը ստիպում է մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմիններին և դրանց պաշտոնատար անձանց լուրջ, կշռադատված, պատասխանատու կերպով վերաբերվել անհատի իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման որոշումների ընդունմանը կամ գործողությունների կատարմանը: Բայց քանի որ կալանքը, ինչպես նշեցինք, կարող է ընտրվել որպես խափանման միջոց միայն նախաքննության կատարման վայրի կամ ձերբակալման վայրի առաջին ատյանի դատարանի կողմից, ուստի թիվ 1 նախագծի հեղինակները ճիշտ են վարվել՝ նշելով, որ անձի կալանավորման որոշումը կարող է բողոքարկվել վերադաս դատական ատյան, այսինքն՝ վերաքննիչ դատարան: Սակայն այս հոդվածում նախատեսվում է հնարավորություն քրեական հետապնդման մարմնի՝ ձերբակալման մասին որոշումը բողոքարկել ոչ թե առաջին ատյանի դատարան, այլ միանգամից վերադաս դատական ատյան, որն անտրամաբանական է, կամ էլ նախագծի հեղինակները պատրաստվում են ձերբակալման մասին որոշում կայացնելու լիազորությունը տալ դատարանին, որը սխալ կլինի, քանի որ ձերբակալումը պետք է մտցնել այն դատավարական գործողությունների ամբողջության մեջ, որոնք, ըստ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի, իրականացնում են քրեական հետապնդման մարմինները, իսկ սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում՝ տուժողը՝ նպատակ ունենալով բացահայտել Քրեական օրենսգրքով արգելված արարքը կատարած անձին, վերջինիս մեղավորությունը հանցանքի կատարման

մեջ, ինչպես նաև ապահովել այդպիսի անձի նկատմամբ պատժի և հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառումը: Ըստ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 128 հոդվածի 1-ին մասի՝ ձերբակալումը անձին արգելանքի վերցնելն է, նրան հետաքննության մարմին կամ վարույթն իրականացնող մարմին բերելը, համապատասխան արձանագրություն կազմելը և այդ մասին նրան հայտարարելն է՝ օրենքով որոշված վայրերում և պայմաններում արգելանքի տակ կարճաժամկետ պահելու համար: Այսինքն՝ դատարանին կվերապահվի քրեական հետապնդում իրականացնող մարմնին բնորոշ հատկանիշներ, որոնցից հրաժարվեց մեր Սահմանդրությունը 1995թ., երբ սահմանվեց, որ դատարանները միայն արդարադատություն են իրականացնում: Սակայն թիվ 1 նախագծի նույն հոդվածի 3-րդ մասում ասվում է, որ ձերբակալված յուրաքանչյուր ոք պետք է 48 ժամվա ընթացքում բերման ենթարկվի դատարան. ստացվում է, որ անձը պետք է ձերբակալված լինի ավելի վաղ, և տրամաբանական է, որ դատարանը հանդես կգա քրեական հետապնդում իրականացնող մարմնի դեմ, ուստի նման դեպքում կբացառվի ձերբակալելու լիազորության տրամադրումը դատարանին, և անհմաստ կդառնա այն ձևակերպումը, որ ձերբակալման օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը պետք է վիճարկվի վերադաս դատական ատյանում: Ուստի առաջարկում ենք «վերադաս դատական ատյան» արտահայտությունը փոխարինել «դատարան» տերմինով, հակառակ դեպքում ստացվում է, որ քաղաքացիները միանգամից պետք է դիմեն վերաքննիչ դատարան:

Իսկ ինչ վերաբերում է խուզարկմանը, ապա ներկայիս Սահմանադրության 18-րդ հոդվածում սահմանվում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի ազատության և անձեռնմխելիության իրավունք: Մարդուն չի կարելի ձերբակալել, խուզարկել այլ կերպ, քան օրենքով սահմանված կարգով: Հոդված 21-ում սահմանվում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունք... բնակարանը կարող է խուզարկվել միայն դատարանի որոշման հիման վրա՝ օրենքով սահմանված կարգով: Թիվ 1 և թիվ 2 նախագծերի հեղինակները, զնալով նույն ուղով, այս երկու հոդվածները միացրել են մեկ հոդվածի մեջ ու սահմանել են, որ մարդուն չի կարելի խուզարկել այլ կերպ, քան օրենքով սահմանված կարգով: Հայաստանի Հանրապետության Քրեական դատավարության օրենսգրքը տարբերում է խուզարկության 3 տեսակ՝

- շենքի կամ այլ տեղի խուզարկություն,
- բնակարանի խուզարկություն,
- անձնական խուզարկություն:

Ընդ որում, եթե շենքի կամ այլ տեղի խուզարկությունը կատարվում է միայն քննիչի՝ խուզարկություն կատարելու մասին որոշման հիման վրա, ապա անձնական խուզարկությունը կարող է կատարվել նաև առանց այդ մասին որոշում կայացնելու: Բայց Քրեական դատավարության օրենսգրքը, հետևելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 21-րդ հոդվածով, սահմանել է, որ բնակարանի խուզարկությունը կատարվում է միայն դատարանի որոշմամբ: Եթե վերլուծենք թիվ 1 նախագծի հոդված 15-ը, ապա ակներև է դառնում, որ դրանում որևէ խոսք չկա բնակարանի խուզարկության, առվել ևս դրա մասին որոշումը դատարանի կողմից կայացվելու վերաբերյալ: Միայն նշվում է, որ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի ... խուզարկության որոշման օրինականությունը և հիմնավորվածությունը վիճարկել դատական ատյանում: Այս շարադասությունից լեզվաբանական առումով բխում է, որ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի դատական կարգով վիճարկել միայն իր, այսինքն՝ անձնական խուզարկման մասին որոշման օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը, և այն էլ վերադաս դատական ատյանում, ինչը, իհարկե, սխալ է: Պետք է նախ շտկվի «վերադաս դատական ատյան» հասկացության հետ կապված շփոթությունը, և այս հոդվածում պետք է ավելացվի այն դրույթը, որ բնակարանը կարող է խուզարկվել միայն դատարանի որոշմամբ՝ օրենքով սահմանված կարգով: Ի դեպ, նախագծերի որոշ հոդվածներում տեղափոխված է «դատարանի որոշմամբ» ու «օրենքով սահմանված կարգով» արտահայտությունների շարադասությունը: Օրինակ՝ թիվ 1 նախագծի հոդված 23-ում շարադրված է՝ բնակարանը կարող է խուզարկվել միայն օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի որոշմամբ: Ստացվում է, որ «դատարանի որոշմամբ» արտահայտությունն ուղղակի բացահայտում է օրենքով սահմանված կարգը, մինչդեռ անհրաժեշտ է դատարանի որոշումը այդ քննչական գործողությունը սկսելու համար, որը պետք է իրականացվի օրենքի պահանջներին խիստ համապատասխան:

Ողջունելի է, որ թիվ 1 նախագծի հոդված 19-ում սահմանվում են, որ յուրաքանչյուր ոք հարցաքննության, ձերբակալման, կալանավորման կամ մեղադրանքի առաջադրման պահից պաշտպան ունենալու իրավունք ունի: Ստացվում է, որ յուրաքանչյուր անձ, որն անցնում է գործով՝ անկախ իր դատավարական կարգավիճակից, կարող է պաշտպան ունենալ, ինչը երաշխավորում է գործի քննության ընթացքում նրա նկատմամբ քրեական հետապնդման մարմինների կողմից ճնշման գործադրման բացառումը կամ նրանց կողմից այն հանգամանքի չարաշահումն առ այն, որ անձը չի տիրապետում դատավարական օրենքի դրույթներին և չի կարող իրականացնել իր իրավունքների պաշտպանությունը: Մինչդեռ գործող Սահմանադրության 40-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ասվում է, որ «յուրաքանչյուր ոք ձերբակալման, կալանավորման և մեղադրանքի առաջադրման պահից պաշտպան ունենալու իրավունք

ունի», իսկ Զրեական դատավարության օրենսգիրքը, հետևելով Սահմանադրության այս ձևակերպմանը, ուղղակիորեն չի նախատեսել, օրինակ, վկայի, տուժողի կողմից պաշտպան ունենալու իրավունք: Եվ նման պայմաններում չի բացառվում, որ քրեական գործով որպես վկա իրավիրված անձը մերկացվի որպես հանցագործություն կատարած անձ: Սա, իհարկե, գործի քննության և հանցագործությունների բացահայտման տեսանկյունից արդյունավետ է, բայց երբ բարձրագույն իրավաբանական ուժով օժտված ակտը սահմանում է, որ մարդու իրավունքները բարձրագույն արժեք են, տվյալ պարագայում անարդարացի է մարդուն, մոլորության մեջ զցելով, նրանից ցուցնունք կորզել: Իսկ պաշտպանի առկայության դեպքում այդ անձին ցույց է տրվում որակյալ իրավաբանական օգնություն, և հնարավորություն է ստեղծվում այդ անձի համար ազատորեն չպատասխանելու այն հարցերին, որոնք ուղղված են իր, ամուսնու կամ մերձավոր ազգականների դեմ, որը դժվար է կատարել միայնակ՝ հայտնվելով քրեական գործով վարույթն իրականացնող պաշտոնատար անձի հետ դեմ առ դեմ:

Գործադիր իշխանություն և դատական համակարգ փոխհարաբերություններում կարևոր դեր է խաղում Արդարադատության խորհուրդը: Գործող Սահմանադրությամբ արդարադատության նախարարի, որը Կառավարության անդամ և գործադիր իշխանության ներկայացուցիչ է, առաջարկով է Արդարադատության խորհուրդը կազմում և հանրապետության Նախագահի հաստատմանը ներկայացնում դատավորների պաշտոնական պիտանելիության և ծառայողական առաջխաղացման ամենամյա ցուցակները, որոնց հիման վրա էլ կատարվում են նշանակումները: Դրանով դատավորները, փաստորեն, կախվածության մեջ են ընկնում գործադիր իշխանությունից, և սահմանափակվում է նրանց անկախությունը: Սահմանադրության մեջ փոփոխություններ կատարելու վերաբերյալ թիվ 1, թիվ 2 նախագծերը առաջարկում են Արդարադատության խորհրդի ձևավորման այլ կարգ, իսկ թիվ 3 նախագիծը Արդարադատության խորհրդի ձևավորման հետ կապված փոփոխություններ չի առաջարկել: Թիվ 1 նախագծի համաձայն՝ Արդարադատության խորհրդի կազմի մեջ մտնում են Հայաստանի Հանրապետության դատավորների ընդհանուր ժողովի կողմից գաղտնի քվեարկությամբ մինչև 5 տարի ժամկետով ընտրված մինչև 9 դատավորներ և հանրապետության Նախագահի կողմից նշանակված 3 իրավաբան գիտնականներ, իսկ թիվ 2 նախագծի համաձայն՝ Արդարադատության խորհրդի կազմի մեջ մտնում են Հայաստանի Հանրապետության դատավորների ընդհանուր ժողովի կողմից գաղտնի քվեարկությամբ 5 տարի ժամկետով ընտրված 6 դատավորներ, Ազգային ժողովի կողմից նշանակված երկուական փաստաբան ու իրավաբան գիտնական և արդարադատության նախարարն ու գլխավոր դատախազը՝ ի պաշտոնե: Չարմանալի չէ, որ խորհրդի ձևավորման մանրամասները թողնված են օրենքի կարգավորմանը: Մեր կարծիքով, ճիշտ չէ թիվ 2 նախագծում արված այն առաջարկությունը, որ պետք է Արդարադատության խորհրդի կազմից երկուսը լինեն փաստաբան: Նախ երկու նախագծերն էլ գնում են այն ուղով, որ վերացվի փաստաբանի հատուկ արտոնագրի ինստիտուտը, քանի որ և՛ թիվ 1, և՛ թիվ 2 նախագծերը գործող Սահմանադրության 93-րդ հոդվածի փոփոխված շարադրանքում չեն նշել վճռաբեկ դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների ցանկը, իսկ Արդարադատության խորհրդի կազմում նշվել է ուղղակի «փաստաբան» տերմինը: Արդարադատության խորհրդի նման կազմը կստիպի դատավորներին սիրաշահել փաստաբաններին՝ չկարողանալով ապահովել գործի բազմակողմանի քննություն: Նման պայմաններում դատավորները, ճիշտ է, կփորձեն առավելագույնս օբյեկտիվ լինել, բայց մյուս կողմից նսեմանում է քրեական մեղադրանքի դերը, որը կհանգեցնի նրան, որ դատավորները կսկսեն կայացնել անօրինական վճիռներ և դատավճիռներ, որոնք ձեռնտու կլինեն ամբաստանյալին և պատասխանողին, բայց բացասական ազդեցություն կունենան հանցավորության դեմ պայքարում: Ստացվում է, որ դատախազներից այլևս կախում չի լինի, որը, ինչպես տեսնում ենք, ունի իր և՛ բացասական, և՛ դրական կողմերը: 11 անդամ ունեցող Արդարադատության խորհրդից, չհաշված նախագահին (ըստ թիվ 1 նախագծի), առնվազն 4-ից դատավորն այս կամ այն կերպ գտնվում է կախվածության մեջ: 2 իրավաբան գիտնականի առկայությունը ևս բավարար չէ (ըստ թիվ 2 նախագծի): Ուստի թիվ 1 նախագիծը Արդարադատության խորհրդի գործողության և ձևավորման համեմատաբար ավելի արդյունավետ տարբերակ է առաջարկում՝ դրա կազմից հանելով արդարադատության նախարարին, փոխարենը կազմը համալրելով գաղտնի քվեարկությամբ ընտրված դատավորներով և 3 իրավաբան գիտնականներով:

Ողջունելի է նաև, որ ընդլայնվել է Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների ցանկը, այդ թվում նաև՝ յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի դիմել որոշակի գործով, երբ առկա է դատարանի վերջնական ակտը, և վիճարկվում է իր նկատմամբ կիրառված օրենքի այս կամ այն դրույթի սահմանադրականությունը:

Թիվ 1 և թիվ 2 նախագծերում կարծես թե իշխանության թևերի միջև «հակակշիռների և զսպումների» սահմանված համակարգը շարունակում է գործել:

Աշխարհի շատ երկրներում, օրինակ՝ ՌԴ-ում պրեզիդենտը, Մեծ Բրիտանիայում միապետն իրավունք ունեն արձակել համապատասխանաբար Դուման և Համայնքների պալատը. այնպես որ պետության գլխի կողմից խորհրդարանը արձակելու ինստիտուտն ընդունված է շատ երկրներում, այդ թվում նաև ՀՀ գործող Սահմանադրությամբ, սակայն թիվ 1 նախագիծը «արձակել» կամ «ցրել» տերմինի

փոխարեն օգտագործել է «կրճատել» տերմինը, որը, մեր կարծիքով, չի արտահայտում այդ ինստիտուտի իրական իմաստը: Կրճատել, ըստ էության, նշանակում է, օրինակ, Ազգային ժողովի գործնական 4 տարին դարձնել 2 կամ 3, բայց դա չի արտահայտում այն իմաստը, ինչ իրականում արտահայտում է պետության գլխի կողմից Ազգային ժողովն արձակելու ինստիտուտը: Այդ հանգամանքն ասվում է նաև նույն թիվ 1 նախագծի հոդված 78-ում առաջարկվող փոփոխությունում, երբ 74.1-ում նշվում է, որ հանրապետության Նախագահը ... կրճատում է գործող Ազգային ժողովի լիազորությունների ժամկետը՝ նշանակելով արտահերթ ընտրություններ: Սրանից բխում է, որ մեզանում ընդունված է այն տեսակետը, որ պետք է խորշել, խուսափել հանրապետության Ազգային ժողովն արձակելու ինստիտուտից, որն իրականում ավելի արդյունավետ է և պատասխանատու է դարձնում Ազգային ժողովին հատկապես պետության համար վճռորոշ նշանակություն ունեցող պահերին, օրինակ, կառավարության գործունեության ծրագրի հիմնադրույթներն հաստատելիս և իրակացնելիս, որից կախված է մի ամբողջ ժողովրդի ճակատագիրը:

3. ԵԶՐԱՓՈՎԿԻՉ ՄԱՍ

1995թ. հուլիսի 5-ին հանրաքվեով ձայների բացարձակ մեծամասնությամբ ընդունվեց Հայաստանի Հանրապետության գործող Սահմանադրությունը, որն էականորեն տարբերվում էր խորհրդային ժամանակաշրջանում Հայաստանի ունեցած սահմանադրություններից: Դրանով սահմանվեցին մարդու իրավունքները որպես բարձրագույն արժեք, ստեղծվեցին իրական նախադրյալներ ու մեխանիզմներ մարդու իրավունքների պաշտպանության համար:

Քաղաքացիական հասարակության կայացման համար անհրաժեշտ է ունենալ այնպիսի օրենսդրություն, որը ստեղծի իրական հնարավորություն ինքնակարգավորվելու համար: Իսկ դրա իրականացումն, իհարկե, հնարավոր չէ միանգամից, դա հնարավոր է ժամանակի ընթացքում, երբ ժամանակն ինքն է ապացուցում օրենսդրական ակտերում ամրագրված դրույթների ճշմարտացիությունը, արդյունավետությունը, կամ ժխտում դրանք՝ հավաստելով դրանց ոչ ճիշտ ու անարդյունավետ լինելը: Անհրաժեշտություն է առաջանում ստրատեգիական նպատակին՝ ինքնակարգավորվող քաղաքացիական հասարակությանը հասնելու համար փոփոխություններ կատարել օրենսդրության մեջ, իսկ դրանք պետք է սկսել իրավական համակարգի գագաթին կանգնած, բարձրագույն իրավաբանական ուժով օժտված ակտից՝ Սահմանադրությունից:

Այսօր Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները կանգնած են մնան խնդրի առաջ: Առաջարկված 3 նախագծերից յուրաքանչյուրն ունի իր դրական և բացասական կողմերը: Ինչպես արդեն նշել ենք, ողջունելի է, որ ստեղծվում է հնարավորությունը քաղաքացիների համար դիմելու Սահմանադրական դատարան, կամ նախատեսվում է քաղաքացիների համար իրավունք քրեական դատավարությունում, անկախ դատավարական կարգավիճակից, ունենալ պաշտպան, կամ որ պետությունը շրջակա միջավայրի նկատմամբ իրականացվող իր քաղաքականության մեջ պետք է ելնի ոչ միայն ներկա, այլ նաև ապագա սերունդների շահերից: Բացասական կարելի է գնահատել հողի սեփականության իրավունքի հետ կապված վերաբերմունքը՝ ամրագրված թիվ 1, թիվ 2 նախագծերում կամ երկքաղաքացիության սահմանումը թիվ 3 նախագծում:

Սահմանադրությունը պարտադիր կերպով արտացոլում է տվյալ ժողովրդի, ազգի պատմական, տնտեսական, մշակութային, հոգեբանական, սովորութային, անգամ աշխարհագրական տարածքի առանձնահատկությունները, որը նախագծերի հեղինակներից կարծես թե հաջողվել է անել:

Դեռևս կա ժամանակ կատարելու փոփոխություններ, ուղղումներ ներկայացված նախագծերում: Անհրաժեշտ է հասարակական լայն խավերին տեղյակ պահել առաջարկվող փոփոխությունների մասին, կազմակերպել հասարակական լսումներ, և հեղինակների կողմից բացատրել ու հիմնավորել առաջարկվող փոփոխությունների անհրաժեշտությունն ու հիմնավորվածությունը, հաշվի առնել բոլոր դիտողությունները և առարկությունները: Սա է սահմանադրական բարեփոխումների հաջողության գրավականը, այլապես այն դատապարտված է անհաջողության ի սկզբանե:

Ընտրությունը մերն է՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներիս, և մենք էլ ինքներս պետք է որոշենք մեզ պատկանող իշխանության գործունեության սկզբունքները, լիազորել նրան հանդես գալու մեր անունից ու պաշտպանելու մեզ թե՛ ֆիզիկապես, թե՛ հոգեպես ու բարոյապես:

Օգտագործված գրականության ցանկ

Տեսական աղբյուրներ

1. ԱՌԱՋԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՔԱՅԼԵՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՁԵՌՔ ԲԵՐՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

1990թ. օգոստոսի 23-ին Հայաստանի նորընտիր Գերագույն խորհուրդն իր առաջին նստաշրջանին ընդունեց «Հռչակագիր Հայաստանի անկախության մասին»՝ ընտրելով ժողովրդավարությանը և մարդու իրավունքներին հավատարմության ուղին: Դրանով հանրապետության խորհրդարանը հռչակեց անկախ պետականության հաստատման գործընթացի սկիզբը: Հայկական խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունը վերանվանվեց Հայաստանի Հանրապետության, հռչակվեց ինքնիշխան պետություն՝ օժտված պետական իշխանության գերակայությամբ: Պետական դրոշ հաստատվեց եռագույնը (կարմիր, կապույտ, նարնջագույն):

Հռչակագրի ընդունմամբ հայ ժողովրդի կյանքում նոր ժամանակաշրջանի սկիզբ դրվեց:

Հայաստանում 1991թ. սեպտեմբերի 21-ին անցկացված հանրաքվեի միջոցով Հայաստանը հռչակվեց *անկախ հանրապետություն*⁴⁵:

Վերականգնելով դարեր առաջ կորցրած անկախությունը՝ հայ ժողովուրդը ձեռնամուխ եղավ օրենսդրական և իրավական ճկուն համակարգի ստեղծման գործընթացին: Առաջին քայլերից էր հանդիսանում նորանկախ պետության համար Սահմանադրության ընդունումը:

Եվ հայ ժողովուրդը երկար չսպասեց. 1995թ. հանրաքվեով ընդունվեց *Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը*:

Սահմանադրության ընդունմամբ մարդու իրավունքները կարգավորվող օրենսդրական դաշտը էապես ընդլայնվեց ու հարստացավ, ձեռք բերեց սահմանադրական հիմք: ՀՀ Սահմանադրությունն ամրագրեց 1991թ. ՀՀ Անկախության մասին հռչակագրով հայտարարված դրույթները. մասնավորապես, պետության ինքնիշխան, ժողովրդավարական իրավական, սոցիալական բնույթը (հոդված 1), մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը Սահմանադրության և օրենքների հիման վրա՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքների ու նորմերին համապատասխան (հոդված 4), վավերացված միջազգային պայմանագրերի գերապատվությունը (հոդված 6) և այլն:

Սա պատահական չէր, քանզի ներկայումս, երբ յուրաքանչյուր պետության կարևորագույն խնդիրը մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունն է, դժվար է պատկերացնել մի պետություն, որը չունի օրենսդրական այնպիսի համակարգ, որը կոչված է կարգավորելու բազմաբնույթ հասարակական հարաբերություններ, սահմանելու մարդկանց, կազմակերպությունների և իշխանությունների վարքագծի կանոններ: Ներկա հասարակության և պետության մեջ սկզբունքային, առաջնային նշանակության հասարակական և պետական ինստիտուտներն ամրապնդվում են սահմանադրություններում:

Սահմանադրությունը այնպիսի նորմատիվ ակտ է, որը պետության իրավական ողջ համակարգի նորմերի նկատմամբ ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ և կոչված է կարգավորելու՝ մի կողմից, մարդու և հասարակության, մյուս կողմից՝ մարդու և պետության միջև հարաբերությունները, ինչպես նաև՝ հենց իր՝ պետության կազմակերպման հիմունքները:

Իրավաբանական տեսակետից՝ Սահմանադրությունը պետության հիմնական օրենքն է, որն ամրագրում է հասարակական և պետական կարգի կարևորագույն սկզբունքները, իշխանության աղբյուրը, պետության կառուցվածքն ու կառավարման ձևը, քաղաքացիների իրավական դրության հիմունքները:

«Սահմանադրություն» տերմինը առաջացել է լատիներեն *constitutio* բառից և բառացիորեն նշանակում է *սահմանել կամ կառուցվածք*: Այն կիրառվել է դեռևս հունական և հռոմեական փիլիսոփաների ու իրավագետների աշխատություններում, հռոմեական կայսրերի և եվրոպական պետությունների օրենսդրություններում, այդ են վկայում պատմա-իրավական հուշարձանները: Հարկ է նշել, որ ներկայումս սահմանադրության հասկացությունն իր իմաստային առումով տարբերվում է նախկինից: Սահմանադրական կարգերը արդյունք են բացարձակ միապետությունների դեմ տարած հաղթանակի և ազգային ազտագրական պայքարի⁴⁶:

Պատմության մեջ առաջին գրված Սահմանադրությունը Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների 1787թ. Սահմանադրությունն է, որը գործում է առ այսօր: 1791թ. մայիսի 3-ին ընդունվեց Լեհաստանի Սահմանադրությունը, որը կարևոր ուղենիշ հանդիսացավ լեհական պետականության համար: 1791թ. սեպտեմբերի 3-ին իր առաջին Սահմանադրությունն ընդունեց Ֆրանսիան: Հետագայում

⁴⁵ 1991թ. սեպտեմբերի 21-ին հանրապետության բնակչության ճնշող մեծամասնությունը՝ շուրջ 2 միլիոն 43 հազար մարդ (քվեարկության իրավունք ունեցողների 94%-ը) հանրաքվեի միջոցով «այո» ասաց անկախությանը:

⁴⁶ Տե՛ս Հ. Խաչատրյան: Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Սահմանադրությունը: Երևան, 1991, էջ 4

սահմանադրություններ ընդունելու ալիքը տարածվեց աշխարհով մեկ, և այսօր գրեթե բոլոր երկրներն ունեն իրենց գրված սահմանադրությունները: Այլ է Մեծ Բրիտանիան: Այս երկիրը, որը համարվում է անգլոսաքսոնական իրավունքի դասական երկիր՝ չունի «գրված» Սահմանադրություն՝ որոշակի համակարգով շարադրված միասնական հիմնական օրենք: Մեծ Բրիտանիայի Սահմանադրությունը 13-20-րդ դարերում ընդունված մի շարք ակտերի ու սահմանադրական սովորույթների ամբողջություն է (Ազատությունների մեծ խարտիա՝ 1215թ, Իրավունքների մասին հանրագիր՝ 1628թ, Իրավունքների մասին բիլլ՝ 1689թ. և այլն):

Գրված Սահմանադրություն ունենալու գաղափարից անմասն չի մնացել նաև հայ ժողովուրդը: Որոշ հայ քաղաքական գործիչներ և մտավորականներ իրենց ներդրումն են ունեցել Սահմանադրություն ունենալու գործում:

Շահամիր Շահամիրյանը, լինելով 18-րդ դարի երկրորդ կեսի հայ ազգագրական շարժման գաղափարախոսության երևելի դեմքերից, մեծ ներդրում է ունեցել մարդու իրավունքների սահմանման հարցում: Իր ծրագրերն ու պատկերացումները նա ամփոփեց «Գիրք անուանեալ որոգայթ փառաց» (Մադրաս, 1773թ.) աշխատությունում, որը մինչ օրս չի կորցրել իր այժմեականությունն ու ճանաչողական նշանակությունը և իրավամբ համարվում է հայ իրավագիտական և քաղաքական մտքի բացառիկ կոթողներից մեկը:

«Որոգայթ փառացը» բաղկացած է երկու մասից: Առաջինը տեսական բնույթ ունի, որտեղ հեղինակը շարադրել է հասարակական-քաղաքական կարգի սկզբունքները, իսկ երկրորդը՝ ապագա Հայաստանի Սահմանադրության նախագիծն է:

Ըստ Շահամիրյանի՝ մարդիկ բնությունից հավասար են ծնվում, հետևաբար հասարակական կյանքում պետք է միևնույն իրավունքներն ունենան⁴⁷: Մարդիկ իրենք պետք է սահմանեն օրենքներ՝ համաձայն մարդու «բնական և բանական բնությանը», և արտահայտեն նրա բնական իրավունքները՝ ազատությունը և հավասարությունը: Իսկ օրենքները պետք է պարտադիր լինեն հավասարապես բոլորի համար՝ պաշտպանելով անձանց ապահովությունն ու ազատությունն այնպես, որ «ամենայն ոք ազատապես կարող լինիցի խորհել, խօսել և հաւատալ»:

Շահամիրյանն ապագա Հայաստանի համար նախատեսում էր հանրապետական համակարգ, որտեղ ժողովուրդն ինքն է տնօրինում իր բախտը: Դա հնարավոր է, ըստ նրա, ժողովրդի կողմից ընտրյալների միջոցով, որոնք կարտահայտեն ամբողջ հասարակության կամքը, ինչպես ցորենի շեղջից վերցրած մի բուռ ցորենն է արտահայտում ամբողջ շեղջի ելությունը:

«Որոգայթի» երկրորդ մասում, որը բաղկացած է 521 հոդվածից, տրված է պետական ամբողջական համակարգը: Շահամիրյանի տեսլական հանրապետությունում իշխանության բարձրագույն մարմինները՝ և՛ օրենսդիր (Հայոց տունը), և՛ գործադիր (Նախարարությունը), ընտրվում են երեք տարվա պարբերականությամբ: Պատգամավորները և պաշտոնյաները չարդարացնելու դեպքում ետ են կանչվում կամ ազատվում պաշտոնից: Խորհրդարանը՝ Հայոց տունը, բարձրագույն մարմինն է, որին ենթակա և հաշվետու են մնացած բոլոր մարմինները:

Նախագծում բազմաթիվ հոդվածներ կան, որոնք սահմանում են քաղաքացիների իրավունքները, ազատություններն ու պարտականությունները, ընտրական կարգը, դատաիրավական համակարգը, պետական պաշտոնյաների նշանակման չափանիշները և այլն:

Ավելորդ չէ նշել, որ հեռավոր Հնդկաստանի Մադրաս քաղաքում այս զարմանալի այրը, անշուշտ, ներշնչված ֆրանսիական լուսավորիչների գաղափարներով, մարդու իրավունքներ էր հռչակում ու պետական կառավարման ժողովրդավարական սկզբունքներ առաջադրում այն ժամանակ, երբ դեռ Ֆրանսիական Հանրապետության և ԱՄՆ սահմանադրությունները, թեպետ մոտալուտ, բայց ապագա էին, իսկ անկախ Հայաստանի Հանրապետությանը հարկ էր լինելու սպասել մոտ մեկուկես դար:

Հետագայում, արդեն 19-րդ դարի երկրորդ կեսերին, երբ արևմտահայերին համակեց ազատագրական շարժումները՝ ուղղված օսմանյան կայսրության լծից ազատվելուն, 1853թ., *Ազգային հոգևոր և գերագույն ժողովների* համաձայնությամբ կազմված «Ուսումնական խորհուրդը» (անդամներ՝ Ն. Ռուսինյան, Գ. Օտյան, Ն. Պալյան և ուրիշներ) մշակում է (բելգիական սահմանադրության սկզբունքով և 1848թ. Ֆրանսիական հեղափոխության ազդեցությամբ) ազգային, մշակութային ու հասարակական կյանքին վերաբերող կանոնադրություն, որը 1857թ. ներկայացվել է Ազգային ժողովի հաստատմանը: Սակայն կղերամիության կողմից այն մերժվեց՝ պատճառաբանությամբ, որ այն հակասում է պետության և ազգային շահերին: 1859թ. դեկտեմբերին սահմանադրական հանձնաժողովը ներկայացրել է բարեփոխված կանոնադրությունը, որը նորից մերժվում է: Առաջադիմականների և կղերամիության կողմից սուր պայքարի պայմաններում, քննարկումից և փոփոխություններից հետո, 1860թ. մայիսի 24-ին Կոստանդնուպոլսի Ազգային ժողովն ընդունեց կանոնադրությունը, որը Ն. Ռուսինյանի առաջարկով անվանվեց «*Ազգային Սահմանադրություն*»: Սուլթանական կառավարությունը

47 Տե՛ս «Որոգայթ փառաց», «Բնութիւն մարդոյ ի երեսս երկրի բնականապէս հաւասար ծնանի», Թիֆլիս, 1913, էջ 102

ձգձգեց Ազգային Սահմանադրության հաստատումը, սակայն, երկնչելով ժողովրդական հուզումներից, 1863թ. մարտի 17-ին վավերացրեց այն՝ էական փոփոխություններով:

«Ազգային Սահմանադրության» նախագիծն ունեցել է 150 հոդված, իսկ հաստատվածը՝ 99⁴⁸:

Վերը նշված փաստաթղթով թուրքահայերին պետք է տրվեր ինքնավարություն՝ իրենց ազգային ներքին գործերը (հիմնականում կրթական, եկեղեցական) տնօրինելու համար:

«Ազգային Սահմանադրություն» արգելվեց 1896թ. սուլթան Աբդուլ Համիդ 2-րդի հրամանով: Կրկին արտոնվեց 1908թ., իսկ 1915թ. վերջնականապես դադարեց գործելուց:

Այս «Սահմանադրություն» իր իրավական բնույթով այն անկրկնելի փաստաթղթերից, որ գոյություն է ունեցել պատմության մեջ: Եվ պատահական չէ, որ այն թարգմանվել է տարբեր լեզուներով:

Այնուհետև, վերը նշված փաստաթղթերին պետք է հաջորդեին ՅՍՍՀ երեք՝ 1922, 1937, 1978 թվականների սահմանադրությունները:

1922 թվականին Սովետական համահայաստանյան առաջին համագումարն ընդունեց Սովետական Հայաստանի առաջին Սահմանադրությունը: Այն մշակվել էր Վ. Ի. Լենինի «Աշխատավոր ու շահագործող ժողովրդի իրավունքների դեկլարացիայի» դրույթների հիման վրա և 1918 թ. հուլիսին ընդունված ՌՍՖՍՀ Սահմանադրության սկզբունքներով⁴⁹:

Հայաստանի բանվորների, գյուղացիների և կարմիր բանակայինների դեպուտատների սովետական առաջին համագումարում ընդունված Հայկական ՍՍՀ առաջին Սահմանադրությունը բաղկացած էր 5 հատվածից, ուներ 12 գլուխ և 89 հոդված⁵⁰:

Հայաստանի սովետների 9-րդ արտակարգ համագումարը 1937 թ. մարտի 20-ին վերսկսեց իր աշխատանքները: Համագումարի քննարկմանը դրված հարցերից մեկն էլ Հայկական ՍՍՀ 1937թ-ի Սահմանադրության նախագծի ընդունումն էր: ՅՍՍՀ նոր Սահմանադրությունը օրենսդրական կարգով ձևակերպեց Հայկական ՍՍՀ-ն որպես սուվերեն հանրապետություն և իրավահավասար անդամ ՍՍՀՄ կազմի մեջ մտնելու փաստը⁵¹:

Այնուհետև, 1978թ. ՅՍՍՀ 9-րդ գումարման Գերագույն սովետի արտահերթ նստաշրջանում ընդունվեց ՅՍՍՀ նոր Սահմանադրությունը, որն ուժի մեջ մտավ նույն թվականի ապրիլի 14-ից: Այն գործեց մինչև Հայաստանի երրորդ հանրապետության առաջին Սահմանադրության ընդունումը:

ԽՍՀՄ-ի փլուզման արդյունքում՝ Հայաստանում 1991թ. անցկացված հանրաքվեի միջոցով Հայաստանը հռչակվեց անկախ հանրապետություն և սկզբնավորվեց սոցիալիստական համակարգը ժողովրդավարականի փոխակերպելու գործընթացը:

Համակարգային փոփոխությունները ուղեկցվում էին քաղաքական, տնտեսական, իրավական, այդ թվում և մարդու իրավունքների և այլ բնագավառներում բարեփոխումների իրականացմամբ և մարդկային զարգացումն ապահովող իրական գործոնների ձևավորմամբ:

Հայաստանի նախորդ երեք սահմանադրություններն ընդունվել են ժողովրդի անունից: Միայն 1995թ. Սահմանադրության նախաբանում է գրված, որ. «Հայ ժողովուրդը... իրականացրած ինքնիշխան պետության վերականգնման իր ազատասեր նախնիների սուրբ պատգամը... ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը»: Հայոց պատմության մեջ առաջին անգամ, 1995թ. հուլիսի 5-ին հայ ժողովուրդը հանրաքվեի միջոցով ընդունեց իր Սահմանադրությունը:

Շուրջ 9 տարի է, ինչ գործում է ներկայիս Սահմանադրությունը: Սակայն արդի աշխարհում տեղի ունեցող գործընթացներին համընթաց քայլելու, ինչպես նաև՝ Եվրոխորհրդին անդամակցելու առնչությամբ ստանձնած պարտավորությունները կատարելու, մարդու իրավունքների պաշտպանության երաշխիքների ամրապնդման հիմնախնդիրները Սահմանադրության փոփոխությունների պահանջ են առաջացնում:

2003թ. մայիսին հանրաքվեի դրվեց ՀՀ Սահմանադրության լրացումների և փոփոխությունների նախագիծը, որը չհավաքեց անհրաժեշտ քանակությամբ ձայներ: Եվ քանի որ առաջիկայում նախատեսվում է հանրաքվեի դնել փոփոխությունների և լրացումների նոր տարբերակը, անհրաժեշտ են համարում քննարկել, թե գործող Սահմանադրությունը և նրա լրացումների և փոփոխությունների նախագծերն ինչ բացթողումներ և առավելություններ ունեն:

2. ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈՒՄՆԵՐԸ

⁴⁸ Տե՛ս «Հայկական համառոտ հանրագիտարան», հատոր 1, Երևան, 1990թ., էջ 59-60

⁴⁹ Տե՛ս «Հայ ժողովրդի պատմություն», հատոր 7, Երևան, 1967, էջ 200

⁵⁰ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 200

⁵¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 378-384

Սահմանադրությունը մարդու իրավունքների ազատ իրականացման և իրավունքների պաշտպանության գործունե Երաշխիքների զարգացման անհրաժեշտություն ունի: Վերջիններիս պակասը պայմանավորված է պետական կառույցների ամրագրված պարտականությունների բացակայության հանգամանքով: Սահմանադրությունը պետք է հստակ ներկայացնի և՛ մարդու իրավունքները, և՛ դրանց ազատ իրականացումն ու պաշտպանությունն ապահովող ինստիտուցիոնալ կառույցների սահմանադրական խնդիրները: Կարծում ենք, որ այսպիսի մոտեցումը կարող է հիմք դնել մարդու իրավունքների ազատ իրականացման պետական երաշխավորմանը:

Սահմանադրական բարեփոխումների շրջանառության մեջ դրված նախագծերից է իշխող քաղաքական կոալիցիայի՝ ՀՀԿ, ՀՀԴ, «Օրինաց երկիր» կուսակցությունների, ՄԱ կուսակցության և Արշակ Սաղոյանի («Ազգային ժողովրդավարական դաշինք» կուսակցություն) կողմից ներկայացված սահմանադրության փոփոխությունների և լրացումների նախագծերը:

Աշխատանքում հիմնական ուշադրության է արժանացել ՀՀԿ, ՀՀԴ, «Օրինաց երկիր» կուսակցությունների կողմից առաջադրված Սահմանադրության նախագիծը: ՄԱ կուսակցության առաջարկած նախագիծը գրեթե համապատասխանում է վերջինիս՝ որոշ վերապահումներով:

Քանի որ ծավալային առումով հնարավոր չէ պարզաբանել Սահմանադրության նախագծերով առաջարկվող փոփոխություններն ու լրացումներն ամբողջությամբ, այդ իսկ պատճառով աշխատանքում կներկայացվեն դրանցից միայն որոշները, որոնք, իմ կարծիքով, իրենցից ավելի կարևորություն, ինչպես նաև առաջնահերթություն են ներկայացնում:

Սահմանադրական բարեփոխումների նախագծերն ուղղված են սահմանադրական սկզբունքների ճիշտ վավերացմանը: Հստակեցված չէ մարդու իրավունքների՝ որպես անմիջական գործող իրավունքի անվիճելի բնույթը, չկա իրավունքի և օրենքի հստակ սահմանազատումն ու իրավաբանական արժևորումը: Այսինքն՝ *օրենքի գերակայության* սահմանադրական սկզբունքը պետք է իր տեղը գիջի *իրավունքի գերակայության* սկզբունքին: Եթե գործող Սահմանադրությունը (այսուհետ՝ Սահմանադրությունը) երաշխավորում է օրենքի գերակայությունը, ապա Սահմանադրության նախագծի (այսուհետ՝ նախագծի) հոդված 6-ի 1-ին մասը սահմանում է. *«Հայաստանի Հանրապետությունում երաշխավորվում են իրավունքի գերակայությունը և օրենքի իշխանությունը»:*

Այսպես, եթե իրավունքը ազատության նորմ է⁵², բնության և մարդկային հանրության կողմից ճանաչված անօտարելի հնարավորություն, իսկ քաղաքացիական իրավունքները՝ օրենքներով սահմանված վարքագծի կանոններ, ապա օրենքը այդ իրավունքներն ապահովող և պաշտպանող օրենսդրական հնարավորություն է միայն: Եթե ընդունենք, որ իրավունքի արտահայտման ձևերից է նաև իրավական ակտի՝ տվյալ դեպքում օրենքը ընդունումը, ապա կարելի է եզրակացնել, որ ոչ բոլոր իրավունքները կարող են ստանալ «գրավոր» տեսք: Գերակայությունը տալով օրենքին՝ մենք որոշ իրավունքների գրկում ենք իրավական երաշխիքներից: Բնական իրավունքի դպրոցի ներկայացուցիչները գտնում են, որ *պետության կողմից ստեղծված դրական իրավունքից բացի գոյություն ունի նաև դրական իրավունքից վեր կանգնած, բոլոր մարդկանց համար ընդհանուր, բնական իրավունքը*: Բնական իրավունքի հասկացությունն իր մեջ ներառում է մարդու և քաղաքացու բնածին և անօտարելի իրավունքների մասին պատկերացումները, որոնք պարտադիր են ցանկացած պետության համար: Ըստ Ցիցերոնի՝ *եթե պետության օրենքը հակասում է բնական իրավունքին, այն չի կարող դիտվել որպես օրենք*⁵³: Հետևաբար իրավունքը միշտ գերակա է օրենքի նկատմամբ, և օրենքների չափանիշները դառնում են իրավականությունը, իրավաչափությունը: Օրենքը իրավունքի համար միջոց է, իրականացման և պաշտպանության ճանապարհ:

ՀՀ Սահմանադրության նախագծի 7.1 հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերում ասվում է. *«Հայաստանի Հանրապետությունում եկեղեցին անջատ է պետությունից»:*

Հայաստանի Հանրապետությունը ծանաչում է Հայաստանյալ Առաքելական Սուրբ եկեղեցու՝ որպես ազգային եկեղեցու պատմական բացառիկ առաքելությունը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում, նրա ազգային մշակույթի զարգացման և ազգային ինքնության պահպանման գործում»:

Նորանկախ Հայաստանի Գերագույն խորհուրդը 1991թ. հունիսի 17-ին ընդունեց «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը, որով Հայ Առաքելական եկեղեցին հռչակվեց իբրև հայոց ազգային եկեղեցի, սակայն առանց որևէ օրենքի պաշտպանության:

301թ. քրիստոնեությունը ընդունելուց հետո եկեղեցին և պետությունը, ազգը և հայրենիքը եղել և գոյատևել են իբրև մեկ ամբողջություն: Հայ եկեղեցու պատմությունը նույնացած է ժողովրդի պատմության հետ՝ հատկապես այն դարերում, երբ հայ ժողովուրդը օտարների լծի տակ էր և հայ եկեղեցին իր վրա էր վերցրել պետական զանազան ֆունկցիաներ:

Ընդհանրապես, եկեղեցու բաժանումը պետությունից միջոցառում է, երբ պետությունն օրենսդրությամբ իրաժարվում է հարկադրել քաղաքացուն դավանելու այս կամ այն կրոնը, չի միջամտում

⁵² Տե՛ս Վ. Ն. Խրոպանյուկ: Պետության և իրավունքի տեսություն, Երևան, 1997, էջ 207

⁵³ Տե՛ս Վ. Ն. Խրոպանյուկ: Պետության և իրավունքի տեսություն, Երևան, 1997, էջ 208

եկեղեցու ներքին կյանքին, արգելում է եկեղեցու մասնակացությունը պետության կառավարմանը: ՌՍՖՍՀ ԺԿՍ 1918թ. հունվարի 23-ի (փետրվարի 5-ի) դեկրետով՝ եկեղեցու բաժանունը պետությունից ստացել է օրենսդրական ուժ, որը հետագայում կիրառվել է ՍՍՀՄ-ում: Պետությունից եկեղեցու բաժանման սկզբունքներն ամրագրված են եղել նաև ՍՍՀՄ երկրների սահմանադրություններում (այդ թվում նաև ՀՍՄՀ Սահմանադրությունում)⁵⁴:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասում ասվում է. *«Հայաստանի Հանրապետությունում երաշխավորվում է օրենքով սահմանված կարգով գործող բոլոր կրոնական կազմակերպությունների գործունեության ազատությունը»*:

Հիշյալ հոդվածի ընդունման համար հինք է հանդիսացել Եվրոպայի խորհրդին Հայաստանի անդամակցությունը, մասնավորապես «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» դաշնագրի 18-րդ հոդվածի դրույթները:

Այդ օրենքով պաշտոնապես գրանցված են տարբեր ուղղությունների կրոնական կազմակերպություններ (2001թ. դրությամբ հանրապետությունում գրանցված էին 50 կրոնական կազմակերպություններ): Այլևայլ պատճառներով չէին գրանցվել մոլոկանները, «Եհովայի վկաները», անթրոպոսոֆիստները, կրիշնայականները («Կրիշնա գիտակցության միջազգային ընկերություն»), մունականները («Միավորման եկեղեցի»), Վկա Լիի և Լս Վոչման Նիի հետևորդները («Կենդանի հոսք»):

«Եհովայի վկաները» Խղճի ազատության մասին օրենքի ընդունումից հետո քանիցս դիմել են կառավարությանն առնթեր Կրոնի գործերի պետական խորհուրդ՝ գրանցվելու խնդրանքով, սակայն մերժվել են, քանի որ կար հակասություն նրանց կանոնադրության և ՀՀ օրենսդրության միջև, մասնավորապես այլընտրանքային զինծառայության հարցի շուրջ:

2003թ. դեկտեմբերի 17-ին ԱԺ-ն ընդունեց «Այլընտրանքային զինվորական ծառայության մասին» օրենքը, որը միայն 2004թ. հուլիսի 1-ին մտավ ուժի մեջ: Այս օրենքի ընդունումը նպաստեց նաև «Եհովայի վկաներ»-ի գրանցմանը:

Սահմանադրության հոդված 14-ի 2-րդ մասը սահմանում է. *«Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին միաժամանակ չի կարող լինել այլ պետության քաղաքացի»*:

Նախագծում այս դրույթը չկա: Դրա բացակայությունը հնարավորություն է տալիս օտարերկրյա պետության քաղաքացուն դիմելու ՀՀ իրավասու մարմիններին՝ ՀՀ քաղաքացիություն ձեռք բերելու համար՝ միաժամանակ պահպանելով իր նախկին քաղաքացիությունը, և հակառակը: Այսինքն, եթե Սահմանադրությունը չի սահմանափակում ցանկացած անձի ՀՀ քաղաքացի լինելու ցանկությունը, հետևաբար սահմանադրորեն «չի արգելում» երկքաղաքացիությունը:

Երկքաղաքացիությունը *բարիք* է համարվում, սակայն այն կարող է որոշ տհաճությունների պատճառ հանդիսանալ. անսպասելի տուգանքներ, հարկային պարտավորությունների կատարում, բանակում ծառայություն և այլն:

Յուրաքանչյուր անկախ պետություն ինքն է որոշում, թե ով պետք է լինի իր քաղաքացին և ով՝ ոչ: Որոշ անձինք կարող են ունենալ երկու, երեք կամ ավելի պետությունների քաղաքացիություն միանգամից և օգտվել իրավունքներից և ազատություններից, միաժամանակ կատարել նաև իր պարտականությունները:

Երկքաղաքացիության մասին հարց կարող է առաջանալ այն դեպքում, երբ երկու պետությունների միջև կա համաձայնություն՝ երկքաղաքացիության մասին: Մյուս դեպքերում խոսքը *երկրորդ քաղաքացիության* մասին է:

Տարբեր պետություններ տարբեր կերպ են մոտենում երկքաղաքացիության հարցին: Օրինակ՝ Իռլանդիան ընդունում է երկքաղաքացիությունը, Հոլանդիայի և Իտալիայի կառավարությունը լռակյաց համաձայնություն է տալիս, Թուրքիան և Հունաստանը ընդունում են երկքաղաքացիությունը, Նորվեգիան, Ֆրանսիան և Շվեդիան՝ ոչ: Շվեյցարիան այլ մոտեցում է ցուցաբերում. թույլատրում է իր քաղաքացուն ձեռք բերել այլ երկրի քաղաքացիություն, բայց հակառակը՝ ոչ: Նույնը կարելի է ասել Հարավային Ամերիկայի պետությունների մասին: Հարավ Աֆրիկյան Հանրապետությունը, Ճապոնիան և Ֆիլիպինները չեն ընդունում երկքաղաքացիությունը և այլն: ԱՄՆ-ի օրենսդրությունը չի արգելում և, թերևս, չի էլ ողջունում երկքաղաքացիությունը:

Գտնում ենք, որ մեզ նման փոքր պետությունում չարժի երկքաղաքացիության հարց բարձրացնել: Այն ավելի բնորոշ է խոշոր և զարգացած պետություններին:

Անձին տալով երկքաղաքացիության իրավունք, նրան օժտում ենք, ինչպես արդեն նշեցի, քաղաքացու համար սահմանված բոլոր իրավունքներով, այդ թվում՝ նաև ընտրելու իրավունքով: Տվյալ դեպքում կարող է մտավախություն առաջանալ, որ իշխանական օղակները կարող են ձևավորվել կամ կազմավորվել՝ ընտրվելով ՀՀ-ից դուրս: Ինչպես նաև, կա մտավախություն, որ այն կարող է միգրացիայի նոր պատճառ դառնալ:

⁵⁴ Տե՛ս «Հայաստանի Սովետական Հանրապետության», հատոր 3, Երևան, 1977, էջ 497

Եթե մտովի պատկերացնենք, որ Ֆրանսիայի քաղաքացին կարող է ձեռք բերել ՀՀ քաղաքացիություն, ապա ինչու ՀՀ քաղաքացին չի կարող ձեռք բերել Ֆրանսիայի քաղաքացիություն: Այդ դեպքում, ի՞նչ ենք կարծում, քաղաքացիություն ձեռք բերելու հոսքը ո՞ր «նժարի» ուղղությամբ կզնա:

Բազմաթիվ փոփոխություններ ու լրացումներ են կատարվել Սահմանադրության 2-րդ՝ «Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների» գլխում:

Որպես մարդու իրավունքների պաշտպանության երաշխիք՝ նախագծով մահապատիժը՝ որպես բացառիկ պատժատեսակ չի նախատեսվում, ինչը բնական և օրինաչափ է: Թեև Սահմանադրությամբ այն նախատեսված էր, սակայն ՀՀ-ում ոչ մի մահապատիժ չի կատար չէր անվել⁵⁵:

ՀՀ Սահմանադրության 17-րդ հոդվածում ամրագրված է. *«Յուրաքանչյուր ոք իր կյանքի իրավունքը: Մահապատիժը մինչև դրա վերացումը, որպես բացառիկ պատժամիջոց, կարող է սահմանվել օրենքով՝ առանձնապես ծանր հացազործությունների համար»:* Ինչպես տեսնում ենք, ՀՀ Սահմանադրությունը թույլ էր տալիս մահապատի կիրառումը, սակայն վերապահությամբ՝ մինչև դրա վերացումը: Դրանից հետևում է, որ մեր հասարակությունը և պետությունը հեռանկարում նպատակ ունեն կերպացնել մահապատիժը:

Վավերացնելով Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ արձանագրությունը՝ մահապատի վերացման մասին, Հայաստանը պարտավորություն ստանձնեց վերացնել մահապատիժը: Եվրոպական կոնվենցիայի թիվ 6՝ մահապատի վերացմանը վերաբերող լրացուցիչ արձանագրության 1-ին հոդվածը հռչակում է. *«Մահապատիժը վերացվում է: Ոչ ոք չպետք է մահապատի դատապարտվի կամ ենթարկվի»:* Եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի համաձայն, մահապատիժ նախատեսվում է: *«Յուրաքանչյուր մարդու կյանքի իրավունքը պաշտպանվում է օրենքով: Ոչ ոք չի կարող դիտավորությամբ (կանխանատված) զրկվել կյանքից այլ կերպ, քան մահապատի դատավճռով, որը կայացնում է դատարանը այն հանցագործության համար, որի վերաբերմամբ օրենքով այդպիսի պատիժ է նախատեսված»:* Թիվ 6 արձանագրության 2-րդ հոդվածով մասնակից պետություններին թույլատրվում է մահապատիժ սահմանում միայն այն հանցագործությունների համար, որոնք կատարվել են պատերազմի կամ պատերազմի վտանգ սպառնացող պայմաններում:

Ստորագրելով և հիմք ընդունելով արձանագրությունը՝ 2003թ-ի ապրիլի 18-ին ԱԺ-ի կողմից ընդունված նոր Քրեական օրենսգրքը, որը գործողության մեջ դրվեց նույն տարվա օգոստոսի 1-ից, որով մահապատիժը, որպես բացառիկ պատժատեսակ փոխարինվեց ցմահ բանտարկությամբ:

Նախագծի հոդված 16-ի 6-րդ մասում ամրագրվել է *«Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի»* 11-րդ հոդվածը, ինչը Սահմանադրությամբ սահմանված չէ: Այն է. *«Ոչ ոքի չի կարելի ազատությունից զրկել միայն այն պատճառով, որ ի վիճակի չէ կատարելու պայմանագրային պարտավորությունները»:*

Նախագծով ամրագրվել է նաև մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ օմբուդսմենի ինստիտուտը: Հոդված 18-ում ասվում է. *«Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքները և ազատությունները օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով պաշտպանելու իրավունք»:*

Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության համար օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով ստանալ մարդու իրավունքների պաշտպանի աջակցությունը:

Յուրաքանչյուր ոք Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերին համապատասխան իրավունք ունի իր իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության խնդրով դիմել մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններին, եթե սպառնվել են ներպետական իրավական պաշտպանության բոլոր միջոցները»:

Համաձայն «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» օրենքի հոդված 2-ի. *«Մարդու իրավունքների պաշտպանը (այսուհետ՝ Պաշտպան) ինքնուրույն և անկախ պաշտոնատար անձ է, որը, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության և օրենքների, ինչպես նաև միջազգային իրավունքի հանրաձայն սկզբունքների ու նորմերի համաձայն, իրականացնում է պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց կողմից խախտված մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանությունը»:*

Մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտը կարգավորվում է օրենքով սահմանված կարգով:

Սահմանադրության մարդու իրավունքների բաժնում առաջարկվող փոփոխությունները դրական և առաջընթաց քայլ են, որոնք փոխում են մոտեցումը մարդու ազատությունների և իրավունքների գերակայության նկատմամբ:

⁵⁵ Նախկին Քրեական օրենսգրքի շտրջ 23 հոդվածներում որպես բացառիկ պատժամիջոց նախատեսված էր մահապատիժ՝ գնդակահարության եղանակով, ընդ որում թվարկվող հանցատեսակների գերակշռող մասը առնչվում էր խաղաղ պայմաններին: Ավելին, տվյալ շարքում գերակշռում էին պետական հանցագործությունների համար նախատեսված հանցատեսակները:

ՀՀ Սահմանադրությամբ հետևողականորեն իրացված չէ իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը, թերի է ապահովված տարանջատ, իրար հակակշիռ և հավասարակշռված օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների գոյությունը:

Այսպես. նախագծի գլուխ 3-ը՝ «Հանրապետության նախագահը» վերանվանվել է. «Հայաստանի Հանրապետության Նախագահը», որով հստակ երևում է ՀՀ Նախագահի՝ որպես պտության գլխի ծանրակշիռ և նշանակալից դերը:

Փոփոխություն է կատարվել նաև գլուխ 4-ի և 5-ի անունների մեջ. «Ազգային ժողով» և «Կառավարություն» գլուխները վերանվանվել են համապատասխանաբար «Օրենսդիր իշխանությունը» և «Գործադիր իշխանությունը» ձևակերպմամբ:

Այս ձևակերպումներն ավելի ճիշտ են, քանի որ ավելի են հստակեցվում այն սահմանադրաիրավական մեխանիզմները, որոնք ամրագրում են իշխանությունների տարանջատման և փոխադարձ հակակշռման սկզբունքը:

Սահմանադրության հոդված 66-ի 2-րդ և 3-րդ մասերը նախագծով շարադրվել են նոր խմբագրությամբ. «Պատգամավորն իր պատգամավորական լիազորությունների ժամկետում և դրանից հետո չի կարող հետապնդվել և պատասխանատվության ենթարկվել պատգամավորի իր կարգավիճակից բխող գործողությունների, այդ թվում՝ Ազգային ժողովում հայտնած կարծիքի համար, եթե այն զրպարտություն կամ վիրավորանք չի պարունակում»:

Պատգամավորին չի կարելի որպես մեղադրյալ ներգրավել կամ նրա նկատմամբ դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու հարց հարուցել՝ առանց Ազգային ժողովի համաձայնության»:

Նույն հոդվածում ավելացել է հետևյալ բովանդակությամբ նոր 4-րդ մաս.

«Պատգամավորին չի կարելի ձերբակալել առանց Ազգային ժողովի համաձայնության, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ ձերբակալությունը կատարվում է հանցագործության վայրում և բխում է գործի քննության շահերից: Այս դեպքում անհապաղ տեղեկացվում է Ազգային ժողովի նախագահը»: և

Ինչպես տեսնում ենք հոդվածի բովանդակությունից՝ Աժ պատգամավորին կարելի է ձերբակալել առանց Աժ-ի համաձայնությամբ, երբ ձերբակալությունը կատարվում է հանցագործության վայրում և բխում է գործի քննության շահերից, սակայն միաժամանակ նշելով, որ այդ մասին անհապաղ պետք է տեղեկացնել Աժ-ի նախագահին: Սահմանադրության մեջ ձերբակալումը կամ կալանավորումը թույլատրվում էր միայն Ազգային ժողովի համաձայնության դեպքում: Նախագծի մտտեցումն ավելի ճիշտ է, քանի որ այն բխում է քրեական դատավարության երաշխիքներից:

Սահմանադրության 78 հոդվածում ասվում է. «Կառավարության գործունեության ծրագրի օրենսդրական ապահովման նպատակով Ազգային ժողովը կարող է լիազորել կառավարությանը՝ ընդունել օրենքի ուժ ունեցող որոշումներ, որոնք գործում են Ազգային ժողովի կողմից սահմանված ժամկետում և չեն կարող հակասել օրենքներին: Այդ որոշումներն ստորագրում է Հանրապետության Նախագահը»:

Նախագծից ամբողջությամբ հանվել է այս հոդվածը, քանի որ մեզ մոտ այս նորմի կիրառման իմաստ չկա: Սահմանադրության ընդունումից հետո կառավարությունը ընդամենը 2 նման որոշում է կայացրել: Այս հոդվածի վերացմամբ՝ կառավարության օրենքի ուժ ունեցող որոշումները որպես իրավունքի աղբյուր կդադարեն գոյություն ունենալ:

Նախագծով (հոդված 83.1) կարգավորվում է նաև կենտրոնական բանկի սահմանադրաիրավական վիճակը:

Նախագծի հոդված 94.1-ի 2-րդ մասով սահմանվել է Արդարադատության խորհրդի նոր կազմ և անդամների ընտրության նոր կարգ. «Արդարադատության խորհրդի կազմի մեջ մտնում են Հայաստանի Հանրապետության դատավորների ընդհանուր ժողովի կողմից գաղտնի քվեարկությամբ մինչև հինգ տարի ժամկետով ընտրված մինչև ինը դատավորներ և Հանրապետության Նախագահի կողմից նշանակված երեք իրավաբան գիտնականներ»:

Նախագծի 96-ի հոդվածի համաձայն իջեցվել է Սահմանադրական դատարանի անդամի պաշտոնավարման տարիքը՝ 70-ից դառնալով 65-ի, այսինքն, ՍԴ-ի անդամի պաշտոնավարման և ընդհանուր իրավասության դատարանների ու վճռաբեկ դատարանի դատավորների պաշտոնավարման տարիքային ցեմը հավասարեցվել է:

Ավելացվել է նաև դրույթ, համաձայն որի ՍԴ-ի անդամները օգտվում են անձեռնմխելիությունից:

Նախագծի հոդված 100-ում ասվում է. «Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնում է Սահմանադրական դատարանը»:

ՀՀ Սահմանադրության ընդունմամբ հանրապետությունում սահմանադրական վերահսկողության մասնագիտացված ինստիտուտի՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի հիմք դրվեց:

Սահմանադրական վերահսկողությունը հանդես է գալիս որպես հնարավորություն և միջոց՝ Սահմանադրության գերակայության ապահովման ճանապարհով հասարակության զարգացմանը կայուն դինամիզմ հաղորդելու համար:

Սահմանադրական արդարադատությունը, որպես դատական սահմանադրական վերահսկողության ինքնուրույն, մասնագիտացված ու ամբողջական համակարգ, դատական սահմանադրական իրավունքի նորմերի և սահմանադրական դատավարության միջոցով ապահովում է Սահմանադրության գերակայության ու կայունության պահպանումը, բացահայտում, զննահատում և վերականգնում է խախտված սահմանադրական հավասարակշռությունը, երաշխավորում է մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու հիմնական ազատությունների սահմանադրական պաշտպանությունը⁵⁶:

Սահմանադրական արդարադատությունն առանձնահատուկ դեր ունի մարդու իրավունքների պաշտպանության բնագավառում, առանց որի վերջինս չի կարող երաշխավորված ու ամբողջական բնույթ ունենալ:

Նախագծի հոդված 101-ի համաձայն՝ ՍԴ դիմելու իրավունք են ստացել նաև կառավարությունը, տեղական ինքնակառավարման մարմինները, յուրաքանչյուր ոք, դատարանը, մարդու իրավունքների պաշտպանը՝ Սահմանադրությամբ սահմանված դեպքերում և կարգով: Նշենք, որ Սահմանադրությունը ՍԴ-ն դիմելու իրավունք էր վերապահել միայն Հանրապետության Նախագահին և պատգամավորներին՝ առնվազն 1/3-ի առկայության դեպքում:

Համաձայն նախագծի հոդված 108-ի. *«Երևան քաղաքը համայնք է»:*

Հարց է առաջանում. եթե Երևան քաղաքը համայնք է, ապա ո՞ր մարզի մեջ է այն մտնում: Եթե Երևանը համարենք համայնք, նույն նախագծի հոդված 104.1-ի 2-րդ մասի՝ *«Համայնքն իրավաբանական անձ է, ունի սեփականության իրավունք և գույքային այլ իրավունքներ»:* Համաձայն քաղաքացիական օրենսգրքի հոդված 50-ի՝ *«Իրավաբանական անձ է համարվում այն կազմակերպությունը, որը, որպես սեփականություն, ունի առանձնացված գույք և իր պարտավորությունների համար պատասխանատու է այդ գույքով, կարող է իր անունից ձեռք բերել ու իրականացնել գույքային և անձնական ոչ գույքային իրավունքներ, կրել պարտականություններ, դատարանում հանդես գալ որպես հայցվոր կամ պատասխանող»:*

Իրավաբանական անձը պետք է ունենա ինքնուրույն հաշվեկշիռ»:

Հետևաբար, մայրաքաղաքը իրավաբանական անձ լինել չի կարող. նախ՝ այն կազմակերպություն չէ, երկրորդ՝ քաղաքը չի կարող ձեռք բերել ու իրականացնել անձնական ոչ գույքային իրավունքներ և այլն:

Նախագծի հոդված 111.1-ում ասվում է. *«Սահմանադրական փոփոխություններ կարող են նախատեսվել նաև օրենքով, որի նախաձեռնությամբ կարող է հանդես գալ Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդը կամ Հանրապետության Նախագահը»:*

Սահմանադրական փոփոխություն նախատեսող օրինագիծն ընդունվում է Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն երկու երրորդով»:

Այս հոդվածի բովանդակությունը հակասում է Սահմանադրության հենց հոդված 111-ի 1-ին մասին, որի համաձայն. *«Սահմանադրությունն ընդունվում կամ դրանում փոփոխություններ կատարվում են հանրաքվեի միջոցով»*, և հոդված 112-ի 2-րդ մասին՝ *«Հանրաքվեի միջոցով ընդունված օրենքները փոփոխվում են միայն հանրաքվեով»:*

Սահմանադրությունը հանդիսանալով երկրի հիմնական օրենքը՝ ընդունվել է հանրաքվեի միջոցով: Հետևաբար նրանում փոփոխություններ կարող են կատարվել միայն հանրաքվեի միջոցով:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ հանգում ենք այն եզրակացության, որ թեև Սահմանադրության նախագծում կան մի շարք դրական, ներկա ժամանակին համապատասխան դրույթներ, միևնույն է, այն զերծ չի մնացել թերություններից:

Մինչև նախագծի հանրաքվեի դնելը՝ անհրաժեշտ է, որպեսզի մեկ անգամ ևս վերանայվեն և շտկվեն այդ բացթողումները:

Սահմանադրությունից դուրս է մնացել Անկախության մասին հռչակագրի 11-րդ հոդվածով ամրագրված դրույթը, ինչը, մեր կարծիքով, բացթողում է: Հռչակագրի նշված հոդվածը սահմանում է. *«Հայաստանի Հանրապետությունը սատար է կանգնում 1915թ-ի Օսմանյան Թուրքիայում և Արևմտյան Հայաստանում հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործին»:*

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, Եր., Նաիրի, 1995
2. Հռչակագիր «Հայաստանի անկախության մասին», 23 օգոստոսի 1990
3. ՀՀ Սահմանադրության փոփոխությունների նախագիծ, հեղինակներ՝ Իշխող քաղաքական կոալիցիա՝ ՀՀԿ, ՀՅԴ, «Օրինաց երկիր» կուսակցություններ

⁵⁶ Տե՛ս Գ. Գ. Հարությունյան, Սահմանադրական վերահսկողություն

4. ՀՀ Սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելու մասին նախագիծ, հեղինակներ՝ ՄԱԿ կուսակցություն
5. ՀՀ Սահմանադրության փոփոխությունների նախագիծ, հեղինակ՝ «Ազգային ժողովրդավարների դաշինք» կուսակցություն
6. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրք: ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 17: Եր., 1998թ.
7. «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր», ընդունված և հռչակված ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 1948թ. դեկտեմբերի 10-ին
8. «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիր՝ ընդունված ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1966թ. դեկտեմբերի 16-ին
9. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիա, 4 նոյեմբերի 1950, Յոնս
10. Մարդու իրավունքների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ միջազգային պայմանագրեր, պաշտոնական հայերեն թարգմանություն, փաստաթղթերի ժողովածու, Գիրք Ա, Երևան, 2001
11. Մարդու իրավունքները և մարդկային զարգացումը. Գործողություն հանուն առաջընթացի, /Մարդկային զարգացման ազգային զեկուլց/, Հայաստան, 2000թ.
12. ՀՀ քրեական օրենքագիրք, 2004 օգոստոսի 1
13. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, 1999 հունվարի 13
14. Հ. Խաչատրյան, Ամերիկայի միացյալ նահանգների Սահմանադրությունը, Երևան, 1991թ.
15. «Որոգայթ փառաց», Թիֆլիս, 1913թ.
16. Հայ ժողովրդի պատմություն, հատոր 7, Երևան, 1967
17. Հայկական Համառոտ Հանրագիտարան, հատոր 1, Երևան, 1990
18. Հայաստանի Սովետական Հանրագիտարան, հատոր 3, Երևան, 1977
19. Վ. Ն. Խրոպանյուկ, Պետության և իրավունքի տեսություն, Երևան, 1997
20. «Դիտորդ» ամսագիր, 3/2002
21. Գ. Գ. Հարությունյան, Սահմանադրական վերահսկողություն, Երևան, 2002

«Սահամանադրական բարեփոխումները Հայաստանի Հանրապետությունում» թեմայով իրավաբան ուսանողների հանրապետական 1-ին գիտաժողով

. Հայաստանի Երիտասարդ Իրավաբանների Ասոցիացիա» հասարակական կազմակերպություն

«Հայաստանի Երիտասարդ իրավաբանների ասոցիացիա» (ՀԵԻԱ) հասարակական կազմակերպությունը ստեղծվել է 1995թ.-ին ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի մի խումբ ուսանողների և Երիտասարդ իրավաբանների կողմից: Այն ՀՀ Արդարադատության նախարարությունում, որպես հասարակական կազմակերպություն, գրանցվել է 1995թ. մարտի 14-ին: 1997թ.-ի մայիսի 23-ին, 1999թ.-ի դեկտեմբերի 14-ին և 2002թ.-ի դեկտեմբերի 27-ին վերագրանցվել է: Հայաստանի Երիտասարդ իրավաբանների ասոցիացիայի հիմնական նպատակն է զարգացնել նոր սերնդի իրավաբանների ներուժը և աջակցել Հայաստանի կայացմանը, որպես իրավական և ժողովրդավարական պետություն: Իր կանոնադրական նպատակների կատարման համար Հայաստանի Երիտասարդ իրավաբանների ասոցիացիան իրականացնում է բազմազան ծրագրեր, այդ թվում՝ ուղղված իրավաբանական գիտելիքների զարգացմանն ու տարածմանը: ayla@ayla.am :

. Հայաստանի իրավաբանական հիմնադրամ

Հայաստանի իրավաբանական հիմնադրամը հիմնադրվել է 2003 թվականի օգոստոսի 23-ին և ՀՀ իրավաբանական անձանց պետական ռեզիստի կենտրոնական մարմնում գրանցվել 2003 թվականի սեպտեմբերի 9-ին: Հիմնադրամի հիմնական նպատակներից է նպաստել ՀՀ-ում իրականացվող դատաիրավական բարեփոխումներին և ՀՀ-ում փաստաբանական ինստիտուտի զարգացմանը, փաստաբանների մասնագիտական կարողությունների կատարելագործմանը և փաստաբանի դերի բարձրացմանը, ինչպես նաև նպաստել ՀՀ իրավաբանական ԲՈՒՀ-երի և ԲՈՒՅ-երի իրավաբանական ֆակուլտետների կայացմանը, օժանդակել իրավաբանական ԲՈՒՀ-երի և ԲՈՒՅ-երի իրավաբանական ֆակուլտետներում ուսումնառության գործընթացի արդյունավետ կազմակերպմանը: ifa@ayla.am :

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱՅԻ . ԻՐԱՎԱԲԱՆ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՍՈՒՆՔ

ՀԵԻԱ-ի իրավաբան ուսանողների բաժանմունքը հիմնադրվել է Հայաստանի Երիտասարդ իրավաբանների ասոցիացիայի որոշմամբ և հանդիսանում է Հայաստանի Երիտասարդ իրավաբանների ասոցիացիայի կառուցվածքային ստորաբաժանունը: Իրավաբան ուսանողների բաժանմունքի հիմնադիր համաժողովը տեղի է ունեցել 2004թ.-ի ապրիլի 23-ին: Իրավաբան ուսանողների բաժանմունքն իր շարքերում միավորում է ավելի քան 20 պետական և ոչ պետական իրավաբանական ԲՈՒՀ-երում և ԲՈՒՅ-երի իրավաբանական ֆակուլտետների ուսանողների: Իրավաբան ուսանողների բաժանմունքի հիմնական նպատակներից է նպաստել ՀՀ-ում իրավաբան ուսանողների ինքնակազմակերպմանը և իրավաբանական ԲՈՒՀ-երում և ԲՈՒՅ-երի իրավաբանական ֆակուլտետներում իրավաբանական կրթության որակի բարձրացմանը, դասավանդման արդի մեթոդների արմատավորմանը և իրավաբանական կրթության զարգացմանը, ինչպես նաև նպաստել փաստաբանական ինստիտուտի զարգացմանն ու կայացմանը: lsd@ayla.am :